

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**NEOKLASİK REALİZM VE DIŞ POLİTİKA: 1 MART TEZKERESİ
ÖRNEĞİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Samet YILMAZ

BURSA – 2014

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**NEOKLASİK REALİZM VE DIŞ POLİTİKA: 1 MART
TEZKERESİ ÖRNEĞİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Samet YILMAZ

BURSA - 2014

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

NEOKLASİK REALİZM VE DIŞ POLİTİKA: 1 MART TEZKERESİ
ÖRNEĞİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Samet
YILMAZ

BURSA
2014

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**NEOKLASİK REALİZM VE DIŞ POLİTİKA: 1 MART TEZKERESİ
ÖRNEĞİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Samet YILMAZ

**Danışman:
Yrd. Doç.Dr. Çiğdem AYDIN KOYUNCU**

BURSA – 2014

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 701216021 numaralı Samet Yılmaz'ın hazırladığı "Neoklasik Realizm ve Dış Politika: 1 Mart Tezkeresi Örneği" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 08./09./ 2014 günü 15.00 - 16.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasınınbaşarılı..... (başarılı/başarısız) olduğunaoybirliği..... (oybirliği/oy-çokluğu) ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Tayyar ATE
Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

08./09./ 2014.

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Samet YILMAZ
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Bilim Dalı :
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : XII+138
Mezuniyet Tarihi : / / 20.....
Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Çiğdem AYDIN KOYUNCU

NEOKLASİK REALİZM VE DIŞ POLİTİKA: 1 MART TEZKERESİ ÖRNEĞİ

Bu tezin ana amacı, devletlerin, benzer politik koşullarda, benzer olaylara neden farklı tepkiler verdiğini ya da benzer politik koşullarda, farklı olaylara neden benzer tepkiler verdiğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, ABD'nin Irak'a müdahalesi öncesinde, Türkiye'nin politik tutumu ve 1 Mart Tezkeresi süreci, yukarıda belirtilen sorulara yanıt vermeye çalışan neo-klasik realizm çerçevesinden ele alınacaktır. Bunun yanı sıra, 1 Mart Tezkeresi sürecinde, karar alıcıların konumu, daha açık bir ifadeyle, ulusal politikadaki etkilere duyarlılığı, yine neoklasik realizm perspektifinden analiz edilecektir.

Yukarıda belirtilen hususlar temelinde, birinci bölümde bir dış politika kuramı olarak, neoklasik realizmin teorik varsayımları ortaya konacaktır. Bilindiği gibi realizm, uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde en güçlü ve en çok tartışılan teorilerin başında gelmektedir. Bu bakımdan, realizmin temel varsayımları ve realizm içerisinde ortaya çıkan farklı realizm modelleri ele alınacak ve neoklasik realizmin, realizme getirdiği yenilikler ve realizm içerisindeki konumuna değinilecektir.

İkinci bölümde, 11 Eylül saldırılarının Amerikan ulusal ve uluslararası politikası üzerindeki dönüştürücü etkisi analiz edilecektir. Daha sonra, Irak meselesinin Türkiye'nin gündemine girdiği 1990-91 Körfez Krizi sırasında karar alıcıların tutumları ve bu tutumların kamuoyundaki yansımalarını ortaya konacaktır. Bu bölüm, 11 Eylül saldırıları sonrasında ortaya çıkan konjonktürde, Türkiye'deki iktidar partisinin meseleye yaklaşımı ve ulusal politikada ortaya çıkan değişikliklerin analiz edilmesiyle son bulacaktır.

Son bölümde ise Tezkere döneminde iktidarda olan AKP'nin hem ulusal politikadaki hem de Irak politikası üzerindeki etkisi incelenecektir. Bu dönemde, Türk karar alıcıları ile Amerikan karar alıcıları arasındaki gerçekleşen müzakere

süreçlerinin ulusal politika sebep olduğu tepkiler ve bu tepkilere Türk karar alıcılarının duyarlılığı analiz edilecektir.

Anahtar Sözcükler: Dış Politika, 1 Mart Tezkeresi, Neoklasik Realizm, Ulusal Aktörler, Ulusal Politika

ABSTRACT

Name and Surname : Samet YILMAZ
University : Uludag University
Institution : The Institute of Social Sciences
Field : International Relations
Branch :
Degree Awarded : Master
Page Number : XII+138
Degree Date : / / 20.....

NEOCLASSICAL REALISM AND FOREIGN POLICY: THE EXAMPLE OF THE 1 MARCH BILL

The main purpose of this thesis is to indicate why states show different reactions to similar actions in similar political conditions or why they show similar reactions to different actions in similar political conditions. In this framework, prior to USA intervention in Iraq, the political attitude of Turkey and the 1 March Bill process will be handled in accordance with neo-classical realism aiming to answer those questions stated above. Additionally, the position of decision makers, more clearly, the susceptibility of decision makers to the elements in national policy, will be analysed during the process of foreign policy making or implementing in the context of neo-classical realism.

On the basis of the elements stated above, theoretical assumptions of neo-classical realism, a foreign policy theory, will be stated in the first chapter. As it is well-known that realism is one of the strongest and the most controversial theory within the theories of international relations. For that reason, the fundamental assumptions of realism and various realist models within realism will be handled, and novelties in which neo-classical realism bring and the position of neo-classical realism in realist theory will be stated.

In the second chapter, the transformative effect of the September 11 on American national and international politics will be analysed. Then, the attitudes of decision makers of Turkey during the Gulf Crises in 1990-91 and the repercussions of those attitudes on public opinion will be stated. This chapter will be end up with the

approach of the ruling party in Turkey after the September 11 and analysing of developments emerged in national policy of Turkey.

In the last chapter, the effect of the ruling part AKP during the Bill process on both national policy and Iraq policy of Turkey will be analysed. In that term, the effect of negotiations between American and Turkish decision makers on Turkish public opinion and the susceptibility of Turkish decision makers to public opinion will be analysed in the framework of neoclassical realism.

Keywords: Domestic Actors, Domestic Politics, Foreign Policy, The 1 March Bill, Neoclassical Realism

ÖNSÖZ

“Neoklasik Realizm ve Dış Politika: 1 Mart Tezkeresi Örneği” başlıklı çalışma, her tez gibi bir merakın neticesinde hazırlanmış bir çalışmadır. Uluslararası ilişkiler teorilerine yönelik ilgim neticesinde 1 Mart Tezkeresi sürecini, bir dış politika teorisi olan neoklasik realizm perspektifinden almaya karar verdim. Bilindiği gibi 1 Mart Tezkeresi, Türkiye’nin siyasi tarihindeki önemli hususlardan biridir ve günümüzde de tartışılan bir süreçtir. Bu bakımdan söz konusu süreci bütün detaylarıyla ve ele alınan teorinin dışına çıkmadan titizlikle ele almaya gayret ettim. Bu süreçte bana desteğini her zaman hissettiren değerli tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Çiğdem AYDIN KOYUNCU’ya, çalışmanın ilgili bölümlerinde fikirleriyle katkı sağlayan değerli Hocam Prof. Dr. Kamuran REÇBER’e ve konuyla ilgili tecrübelerini benimle paylaşan Bölüm Başkanımız Prof. Dr. Tayyar ARI Hocama ve diğer bölüm Hocalarıma teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Arş.Gör. Samet YILMAZ

Bursa 2014

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ ONAY SAYFASI	II
ÖZET	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

NEOKLASİK REALİZM VE DIŞ POLİTİKA

1. Realizm.....	5
1.1. Klasik Realizm ve Yapısalcı Realizm	7
1.2. Neoklasik Realizm.....	9
1.2.1. Neoklasik Realizm ve Uluslararası Sistem.....	11
1.2.2. Neoklasik Realizm ve Devlet	13
2. Neoklasik Realizm ve Dış Politika.....	15
2.1. Ulusal Politikanın Dış Politika Üzerindeki Etkisi	16
2.2. Dış Politika Üzerinde Etkili Olan Aktörler.....	17
2.2.1. Ulusal Aktörlerin Etkili Olduğu Durumlar.....	20
2.2.2. Ulusal Aktörlerin Etkili Olduğu Yönetim Biçimleri	22
3. Dış Politikanın Oluşturulması Sürecinde Hukuksal Çerçeve.....	26
3.1. Devletin Genel Niteliği	26
3.2. Hükümet Sistemi.....	28
3.3. Dış Politikanın İdaresinde Yetkili Olan Kurumlar	31
3.3.1. Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu	31
3.3.2. Türkiye Büyük Millet Meclisi	33

3.3.3.	Dışışleri Bakanlığı	34
3.3.4.	Milli Güvenlik Kurulu	35

İKİNCİ BÖLÜM

TEZKERE DÖNEMİ ÖNCESİ TÜRKİYE'NİN İRAK POLİTİKASI

1.	11 Eylül Sonrası Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi.....	38
1.1.	Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisine Yönelik Akımlar	39
1.2.	Bush Yönetimi ve 11 Eylül Sonrası Dönemde Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi 42	
1.2.1.	11 Eylül Saldırıları ve Etkileri.....	42
1.2.2.	Afganistan Müdahalesi	44
1.2.3.	2002 Ulusal Güvenlik Stratejisi.....	46
1.2.4.	Amerikan Üstünlüğü	48
2.	Irak Meselesinin Türkiye Gündemine Girişİ.....	54
2.1.	Körfez Savaşı	55
2.1.1.	Ulusal Ortam	55
2.1.2.	Karar Alıcıların Körfez Krizine Yaklaşımları	56
2.1.3.	Körfez Krizi Sırasında Türk Diplomasisi	57
2.1.4.	Ulusal Politikada Ortaya Çıkan Tepkiler	59
3.	11 Eylül Sonrası Dönem	62
3.1.	Koalisyon Hükümeti ve Ulusal Politik Ortam	62
3.2.	Hükümetin 11 Eylül Saldırılarına Tepkisi ve Afganistan Müdahalesine Yaklaşımı 64	
3.3.	Koalisyon Hükümeti ve Irak.....	67
3.3.1.	Bush-Ecevit Görüşmesinin Süreç Üzerindeki Etkisi.....	68
3.3.2.	Wolfowitz'in Türkiye Ziyareti	69
4.	Ulusal Politikadaki Gelişmeler	72
4.1.	Ulusal Muhalefetin Yükselişİ	72
4.2.	Askerin Irak Meselesine Yönelik Değişen Tavrı.....	74
4.3.	Genelkurmay'daki Görev Değişikliği.....	76
4.4.	Kasım Seçimleri ve AKP'nin İktidara Gelişİ	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEZKERE DÖNEMİ

1. Yeni Bir Aktör Olarak AKP.....	79
1.1. Ulusal Politikada AKP.....	80
1.1.1. AKP'nin Toplumdaki Konumu	80
1.1.2. AKP ve İş Çevreleri.....	81
1.1.3. AKP'nin Devlet İçindeki Konumu	84
1.1.4. AKP ve Ordu	85
1.2. AKP ve Dış Politika.....	88
1.2.1. Dış Politikanın Temel Parametreleri	88
1.2.2. Dış Politikada Danışmanların Etkisi	90
2. Tezkere Süreci.....	91
2.1. İlk Görüşmeler	91
2.2. Erdoğan'ın ABD Gezisi.....	93
2.3. Askerin Tavrı	94
2.4. Abdullah Gül'ün Ortadoğu Turu	95
2.5. Pearson'un Sivil Toplum Örgütleriyle Olan Teması	96
2.6. Hükümetin Ulusal Politikadaki Stratejisi	98
3. Tezkereler Dönemi.....	102
3.1. 6 Şubat Tezkeresi.....	102
3.2. 1 Mart Tezkeresi	105
3.2.1. Tezkere Öncesi Ulusal Ortam.....	105
3.2.2. Mutabakat Metni Müzakereleri	107
3.2.3. Hükümetin İkna Çabaları.....	108
3.2.4. Tezkere'nin Mecliste Oylanması.....	109
4. Tezkere'nin Reddedilmesinin Sebepleri	111
4.1. AKP İçindeki Bölünme.....	113
4.2. Kamuoyunun Savaş Karşıtı Tutumu.....	115
4.3. Meclisin Kısıtlayıcı Rolü	116
4.4. AKP'nin Devlet İçindeki Zayıf Konumu.....	118

SONUÇ.....	120
KAYNAKÇA	122

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
b.	Baskı
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
CIA	Merkezi Haber Alma Teşkilatı
çev.	Çeviren
DISK	Devrimci İşçi Sendikaları
DSP	Demokratik Sol Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
ed.	Editör
et.al	Ve diğerleri
FP	Fazilet Partisi
HAK-İŞ	Hak İşçi Sendikaları Federasyonu
Ibid.	Aynı yerde
IMF	Uluslararası Para Fonu
IKV	İnsani Kalkınma Vakfı
KESK	Kamu İşçileri Sendikaları Konfederasyonu
Loc.cit.	Yukarıda belirtilen yer
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MÜSİAD	Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
MYK	Merkez Yürütme Kurulu
NATO	Kuzey Atlantik Andlaşması Örgütü
No.	Number
Op.cit.	Yukarıda değinilen çalışma
p.	Page
PKK	Kürdistan İçi Partisi
pp.	Pages
RP	Refah Partisi
s.	Sayfa
S.	Sayı
SHP	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SP	Saadet Partisi
ss.	Sayfadan sayfaya
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
TESEV	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TMMOB	Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TTB	Türk Tabipler Birliği
TÜSİAD	Türk Sanayiciler ve İşadamları Derneği
vb.	Ve benzeri
Vol.	Volume
YAŞ	Yüksek Askeri Şura

GİRİŞ

Devletlerin dış politikada eylemde bulunurken hangi ölçütleri kıstas aldığı, başka bir deyişle, uluslararası politikadaki güç dağılımının mı yoksa devletlerin ulusal politik sistemlerinin mi bu eylemlerde belirleyici olduğu sorusu, uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde sıklıkla tartışılan bir konu olmuştur. Uluslararası ilişkilerin ana teorilerinden biri olan realizm içerisinde de bu tarz sorular tartışılmış ve karar alıcılar ile kurumların, uluslararası tehdit ve fırsatları nasıl algıladığı, hangi ulusal aktörlerin devletlerin dış politikaları üzerinde ne dereceye kadar etkide bulunduğu ve hükümetlerin dış politika alanındaki özerkliği, devletlerin dış politikada hedeflerini yerine getirirken toplumdan nasıl kaynak aktardığı vb. türden sorulara yanıtlar aranmıştır. Bu çerçevede, realizm içerisinde yeni bir ayırım ortaya çıkmış, devletlerin dış politikadaki eylemlerini iki değişkenli süreç olarak ele alan neoklasik realizm, klasik realizm ve yapısalcı realizmden sonra, bir dış politika teorisi olarak literatüre girmiştir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, realizm içerisinde, devletlerin dış politikadaki eylemlerine yönelik yeni sorular sorulmuştur. Bu sorular, 1980'lerle birlikte uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde hakim yaklaşım olan realizmin yapısalcı yorumu ve onun eleştirileri çerçevesinde tartışılmıştır. Uluslararası sistemdeki güç dağılımını temel değişken olarak kabul eden ve bir uluslararası ilişkiler kuramının, uluslararası sistemde kendisini tekrarlayan olguları açıklaması gerektiğini iddia eden realizmin yapısalcı yorumunun, uluslararası ilişkilerde birçok olguyu açıklamakta yetersiz kaldığı yönündeki eleştiriler, realist teori içerisinde, ortaya çıkan sorulara yanıt verme çabalarını beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede, farklı kaynaklardan yararlanan, realizmin temel varsayımlarını, özellikle realizmin yapısalcı yorumunun uluslararası sistemdeki güç dağılımının birincil değişken olduğunu varsayımını kabul ederek, uluslararası sistemdeki güç dağılımına ek olarak, devletlerin ulusal politikalarını da analizlere dahil eden ve uluslararası ilişkilerde kendisini tekrarlayan olgular yerine, tek tek devletlerin dış politikalarını açıklama iddiasında olan neoklasik realizm kavramı ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle neoklasik realizm, yapısalcı realizmin uluslararası sisteme yönelik varsayımlarını terk etmeden, uluslararası sistemdeki güç ya da kapasite dağılımını bağımsız değişken olarak kabul ederken, bu dağılımın devletlerin ulusal politikaları tarafından değerlendirilmesini bağımlı değişken olarak analizlere dahil ederek, devletlerin dış politika eylemlerinin kendilerini açıklama iddiasındadır. Bu durum neoklasik realizmi, yalnızca uluslararası sistemdeki güç dağılımını

dikkate alan yapısalcı realizm ile devletlerin güçlerini maksimize etmeye çalışan birimler olarak tanımlayan klasik realizmden ayırmaktadır.

Bu çalışmada, 1 Mart Tezkeresi'ne giden süreç ve Tezkere sürecinde Türkiye'deki mevcut karar alıcıların tutumları ile süreç üzerinde etki diğer ulusal faktörler, neoklasik realizm temelinde analiz edilecektir. Bilindiği gibi 1 Mart Tezkeresi, iktidardaki AKP Hükümeti tarafından Meclise getirilmiş ancak Tezkere Meclis tarafından reddedilmiştir. AKP Hükümeti, uluslararası sistemdeki mevcut kapasite dağılımını dikkate alarak, ABD'yle birlikte hareket etmek istemiş ancak hem Meclisin hem de kamuoyunun tepkisiyle karşılaşmıştır. Bu süreçte Hükümet, uygulamak istediği dış politika eylemine gerekli desteği sağlayamamış ve kamuoyu baskısı altındaki Meclis, Tezkereyi reddetmiştir.

Bununla birlikte belirtmek gerekir ki Irak meselesi, 2003 yılında Türkiye'nin gündemine girmemiştir. Türkiye, 1990'ların başından itibaren, komşusu Irak'ın geleceğine yönelik uygulanacak olan politikaların merkezinde yer alan ülkelerden biriydi. 1990-91 Körfez Savaşı ile başlayan süreç, Mart 2003'te ABD'nin Irak'a müdahalesi ve Saddam rejiminin lağvedilmesiyle neticelenmiştir. Soğuk Savaş'ın sona erdiği ve ABD'nin uluslararası sistem içerisinde tek süper güç olduğu bir ortamda, Irak meselesi Türkiye'nin dış politikadaki gündemini meşgul eden en önemli meselelerden biri olmuştur. Bu süreçte, 1990-91 krizi döneminde ANAP Hükümeti, 11 Eylül saldırıları sırasında iktidarda olan Koalisyon Hükümeti ve sonrasında iktidara gelen AKP Hükümeti, meseleye yönelik farklı yaklaşımlar sergilemişler ve karar alma süreçlerinde farklı usullere başvurmuşlardır. Bu bakımdan, Mart 2003'teki Tezkere krizi, yukarıda belirtilen bu süreçlerle birlikte ele alınacaktır.

Çalışmanın temel odak noktası, söz konusu kriz dönemlerinde iktidardaki hükümetlerin meseleye yönelik farklı yaklaşımlarının nedenleri ve dış politika hedeflerini gerçekleştirirken toplumdan ihtiyaç duydukları kaynakları elde etmedeki özerklikleridir. Belirtildiği gibi, söz konusu dönemlerdeki hükümetler, meseleye yönelik farklı yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Bu husus, dış politika eyleminin açıklanması noktasında, uluslararası sistemdeki güç ya da kapasite dağılımı yanında, devletlerin ulusal politik sistemlerinin de analize dahil edilmesi gerektiğini belirten neoklasik realizmin temellerinden biridir. Teorinin özellikle üzerinde durduğu, karar alıcıların uluslararası sistemdeki gelişmeleri değerlendirmesi ve bu değerlendirmeler neticesinde uygulanılmasına karar verilen

politikaları uygulayabilme noktasında diğer ulusal aktörler karşısındaki konumu, 1 Mart Tezkeresi süreci bağlamında ele alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

NEOKLASİK REALİZM VE DIŞ POLİTİKA

1980’li ve 1990’lı yıllarda, uluslararası ilişkiler teorilerine yönelik tartışmalar, yapısalcı realizm ve onun eleştirileri çerçevesinde yapılmıştır. Tartışmalar, uluslararası sistemin doğası ve bunun devletlerin politikası üzerindeki etkileri üzerinde olmakla birlikte, özellikle Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Soğuk Savaş’ın sonunu öngöremeyen ve uluslararası ilişkilerde gerçekleşen birçok olguyu açıklamakta yetersiz kalan realist teori içerisinde yeni varyasyonlar ortaya çıkmıştır.

Yukarıda belirtilen hususlar temelinde, realist teori içerisinde tek tek devletlerin dış politikalarını açıklama yönünde yeni çalışmalar yapılmıştır. Bu yapılan çalışmalar, uluslararası politika teorileri değil, tek tek devletlerin eylemlerini, bağımlı değişken olarak analizlere dahil eden dış politika teorileri olmuştur. Bu çerçevede, realist paradigma içerisinde, karar alıcıların ve kurumların uluslararası tehdit ve fırsatları nasıl algıladığı, hangi ulusal aktörlerin devletlerin dış politikaları üzerinde ne dereceye kadar etkide bulunduğu ve hükümetlerin dış politika alanındaki özerkliği, devletlerin dış politikada hedeflerini yerine getirirken toplumdaki nasıl kaynak aktardığı vb. türden sorulara yanıtlar aranmıştır.

Yukarıdaki sorular dikkate alındığında, devletlerin dış politikalarının incelenmesinde ulusal politika¹ unsurlarının, bir analiz unsuru olarak realist paradigma içerisinde yer bulmaya başladığı görülebilir. Başka bir deyişle uluslararası sistem, devletlerin dış politikalarının açıklanmasında tek başına yeterli bir unsur değildir; bunun yanında, ulusal politikanın da müdahaleci değişken olarak analize dahil edilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada, farklı hükümetlerin, devletlerin dış politikası üzerindeki etkisi ve dış politikanın yürütülmesinde ulusal aktörlerin, dış politikanın idamesinden sorumlu hükümetleri etkileme kapasitesi üzerine analizlerde bulunulacaktır. Bu çerçevede, 1 Mart Tezkeresi süreci, AKP Hükümeti’nin ve selefi Koalisyon Hükümeti’nin meseleye yönelik

¹ Ulusal politika, hükümetlerin uluslararası sistemdeki kaynak dağılımını nasıl algıladıkları ve resmi (ordu, bürokrasi vb.) ya da gayri resmi (medya, iş çevreleri, kamuoyu vb.) ulusal grupların hükümetler üzerindeki etkileri şeklinde işlemsel hale getirilmiştir. Bu çerçevede, ‘Domestic’ kelimesi Türkçeye ‘ulusal’ olarak çevrilmiştir. Bunun haricinde kelimenin, ‘iç’, ‘yerli’ gibi anlamları da vardır. Çalışmada bu kavramlara denk gelecek şekilde ‘ulusal’ kelimesi tercih edilmiştir. Ulusal ifadesi, bir devletin sınırları içerisinde gerçekleşen gelişmeleri ve bu sınırlar dahilinde var olan kurumları/organları/kuruluşları işaret eden bir kavram olarak işlemsel hale getirilmiştir. Bu çerçevede, ‘domestic politics’, ulusal politika, ‘domestic actors’, ulusal aktörler, ‘domestic groups’ ulusal gruplar olarak Türkçeye çevrilmiştir.

yaklaşımları çerçevesinde incelenecektir. Bilindiği gibi, 1 Mart Tezkeresi'ne giden süreçte Amerikan yönetimi, Türkiye'nin Irak'a yapılacak olan askeri müdahalede kendi yanında olması hususunda baskı uygulamıştır. Koalisyon Hükümeti olası bir müdahaleye yönelik olumsuz bir tutum benimserken, AKP Hükümeti ise genel olarak Tezkere'nin Meclisten geçmesini istemekle birlikte, bunun gerçekleşmesini sağlayamamıştır. Her iki hükümet döneminde de kamuoyunda ve devletin diğer organları arasında meseleye ilişkin farklı görüşler ortaya atılmış ve dış politikanın idamesinden sorumlu olan hükümetler, bu farklı görüşlerin baskısı altında kalmıştır.

Bu çerçevede, 1 Mart Tezkeresi'ne giden sürecin analizinde, neoklasik realizmden yararlanılacaktır. Yukarıda da belirtildiği gibi neoklasik realizm, tek tek devletlerin dış politikalarını açıklama iddiasındır ve bu bakımdan, ulusal politikada gerçekleşen süreçlerin analize dahil edilmesi gerekmektedir. Başka bir deyişle, neoklasik realizm, süreç temelli bir uluslararası ilişkiler teorisi. Bu temelde, 1 Mart Tezkeresi'ne giden süreç, hem Koalisyon Hükümeti'ni hem de AKP dönemini kapsayacak şekilde ele alınacak ve ulusal politikadaki farklılıkların dış politikaya etkisi ortaya konmaya çalışılacaktır.

Bu bölümde, neoklasik realizmi önceki realist teorilerden ayıran hususlar ve teorinin ortaya koyduğu yeni varsayımlar üzerinde durulacaktır. Ele alınan konuyla ilgili olarak, teorinin, ulusal politika ile ilgili varsayımları ve bunların dış politikaya sirayeti ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

1. Realizm

Uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde en güçlü ve en çok tartışma yaratan teorilerin başında realizm gelmektedir. Uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde yapılan tartışmaların birçoğu, realizm ve onun eleştirileri çerçevesinde gerçekleşmektedir.² Kimi uluslararası ilişkiler uzmanları, realizmin güce vurgu yaparak, uluslararası ilişkilerin temel doğasını açık bir şekilde ortaya koyduğunu ileri sürerken, karşıt görüştekiler, teorinin güç dışındaki birçok olguyu dışarda bırakarak, politikanın kendine özgü birçok unsurunu açıklamakta yetersiz

² Bilindiği gibi, uluslararası ilişkiler teorilerinde ilk büyük tartışma (the first great debates) 1930'larda realizm ile idealizm arasında gerçekleşmiştir. Bundan sonra, 1960'larda davranışsalcılık ve geleneksel uluslararası ilişkiler teorileri (realizm ve idealizm), 1980'lerde neo-realizm ve neo-liberalizm arasında vuku bulmuştur. Bkz.: F Peter Sutch, Junita Ellias, **International Relations: The Basics**, 1st p., Routledge Press, New York, 2007, pp. 8-13.

kaldığını ileri sürmektedir. Her ne kadar teori hakkında farklı görüşler olsa da realizm, uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde merkez bir konuma sahiptir ve uluslararası ilişkilerdeki birçok gelişmeyi açıklama noktasında temel referans unsurlarından birini teşkil etmektedir.³

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki realist teorilere geçmeden önce, bir düşünce akımı olarak politik realizmin felsefi temellerini ve çekirdek varsayımlarını ele almak yerinde olacaktır. Buna göre realizm, felsefi bir yaklaşımdır ve temelleri Thucydides ve Thomas Hobbes'a kadar götürülebilir.⁴ Kendi aralarında farklılaşmakla birlikte, realistleri birleştiren unsurları insan doğasına yönelik kuşku, barışçıl bir uluslararası düzen oluşturulabileceği tezine yönelik olumsuz bir bakış açısı, moral değerlerin güç ve maddi çıkarların ürünü olduğuna yönelik güçlü bir kanı olarak belirtilebiliriz.⁵

Realizmin çeşitli çekirdek varsayımları vardır. Bu hususta üç varsayım, ele alınan konuyla yakından ilişkilidir. Bunlardan ilki, insanların tek başlarına değil, çeşitli kimliklere sahip ve dış düşmanlara karşı kendilerini koruyabildikleri gruplar halinde hayatlarını devam ettirmesidir. İkinci olarak politika, belirsizlik altındaki grupların kıt kaynaklar üzerinde mücadelesidir. Son olarak güç, her türlü politik hedefin gerçekleşmesinde ve güvenliğin sağlanmasında temel öneme sahiptir.⁶ Bu açıklamalardan sonra farklı realist teorilere değinmek yerinde olacaktır.

³ Micheal C. Williams, **The Realist Tradition and the Limits of International Relations**, Cambridge University Press, New York, 2009, p. 1.

⁴ Ole Rudolf Holsti her dönemde realist siyaset bilimcilerin ve siyasetçilerin olduğunu belirtmekle birlikte, realizmin bilimselleşmesinin diplomat ve tarihçi Edward Hallet Carr, coğrafyacı Nicholas Spykman ve siyaset bilimci Hans Morgenthau ile birlikte gerçekleştiğini belirtmektedir. Bkz.: Ole Rudolf Holsti, "Theories of International Relations", <http://people.duke.edu/~pfeaver/holsti.pdf>, (e.t. 23.11.2013).

⁵ Jack Donnelly, "Realism", **Theories of International Relations**, ed. Scot Burchill, Andrew Linklater, 3rd p., Palgrave Macmillan Press, New York, 2005, pp. 29-55; Jack Donnelly, **Realism and International Relations Themes in International Relations**, Cambridge University Press, New York, 2000, pp. 6-43; Colin Elman, "Realism", **International Relations Theory for the Twenty-First Century**, 1st. p. ed. Martin Griffiths, Routledge Press, New York, 2007, pp. 11-13; Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, 4. b., Filiz Kitapevi, İstanbul, 2005, ss. 106-115.

⁶ Robert Gilpin, "The Richness of the Tradition of Political Realism", **Neorealism and its Critics**, ed. Robert O Keohane, 1st p., Columbia University Press, New York, 1986, pp. 304-305.

1.1. Klasik Realizm ve Yapısalcı Realizm

Realizmi sınıflandırmak gerekirse, ‘klasik realizm’⁷ ve ‘yapısalcı realizm’⁸ olarak tasnif yapmak gerekir.⁹ Temel olarak birincisi, devletlerin eylemlerini insan doğası temelinde açıklarken, ikincisi, analizlerine doğrudan insan doğasıyla başlamak yerine, uluslararası sistemin dünya politikasının en önemli belirleyicisi olduğunu ileri sürmektedir.¹⁰

Klasik realistlere göre, güç elde etme isteği insan doğasının bir unsuru olduğu için devletler sürekli olarak güçlerini (ya da kapasitelerini) arttırmaya çalışırlar. Kısacası, klasik realistler, çatışmayı insan doğasına atfederler. Savaşlar, agresif devlet adamlarına ya da çıkar gruplarına, kendi çıkarları peşinden koşma imkanı tanıyan ulusal sistemlerin eylemlerinin neticesi olarak görülür. Bu bakımdan 20. yüzyıl realistleri, devlet adamı olmanın prensipleri üzerine felsefi çıkarsamalar yaparlar ve Avrupa ulus-devletler sistemini analiz ederek, devletlerin dış politikalarına yönelik tümevarımcı çıkarsamalarda bulunurlar.¹¹ Bu çıkarım sonucunda vardıkları sonuç, uluslararası politikanın yoğun bir mücadelenin bulunduğu bir alan olduğudur. Başka bir deyişle uluslararası politika, kendi çıkarları peşinde koşan, her türlü ahlak-dışı (amoral) girişimi yapabilecek devletlerin bulunduğu bir ortamdır.

Yapısalcı realistler ise insan ve devlet adamlarının karakteristiklerine yönelik çıkarsamalarda bulunmak yerine, uluslararası politikada kendini tekrarlayan olgular üzerinde yoğunlaşmaktadırlar.¹² Savaşların ortaya çıkış sebepleri, devletlerin neden güçlü devletleri dengeleme yoluna gittikleri vb. sorular yapısalcı realistlerin ilgilendikleri temel konulardır. Pozitivist bir temelde, tündengelim yöntemiyle, anarşik bir düzende devletlerin eylemlerini açıklamaya çalışırlar.¹³

⁷ Klasik realizm terimi yerine, literatürde geleneksel realizm terimi de kullanılmaktadır. Çalışmada klasik realizm kavramı kullanılacaktır.

⁸ Yapısal realizm terimi yerine, literatürde neorealizm terimi de kullanılmaktadır. Çalışmada yapısalcı realizm kavramı kullanılacaktır.

⁹ Klasik realizm ile yapısalcı realizm kavramlarının uluslararası ilişkiler literatüründe birbirinden kesin bir şekilde ayrılması Richard Ashley tarafından gerçekleştirilmiştir. Ashley, Kenneth Waltz’un Uluslararası İlişkiler Teorisi adlı çalışması ile önceki realist çalışmaları birbirinden ayırır. Bkz.: Richard Ashley, “The Poverty of Neorealism”, **Neorealism and its Critics**, ed. Robert O. Keohane, 1st p., Columbia University Press, New York, 1986, pp. 255-301.

¹⁰ Suctch et al, op.cit., ss. 41-64.

¹¹ Kenneth N. Waltz, “Realist Thought and Neorealist Theory” **The Evolution of Theory in International Relations**, ed. Robert L. Rothstein, University of South Carolina Press, Columbia, 1992, p. 33.

¹² Elman, “Realism”, op.cit., s. 13.

¹³ Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, “Introduction: Neoclassical realism, The State, and Foreign Policy”, **Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy**, ed. Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, 1st p., Cambridge University Press, New York, 2009, p. 17.

Yapısalcı realizmin en önemli temsilcisi Kenneth Waltz'tır. Waltz, 'Uluslararası İlişkiler Teorisi' adlı kitabında, uluslararası ilişkilere yönelik olarak üç temel unsurdan bahseder.¹⁴ Buna göre uluslararası sistem, yapısı gereği hiyerarşik değil, anarşiktir. Bu hususta klasik realistlerle aynı görüşü paylaşan Waltz'a göre anarşik düzen, devletleri birbirine benzer hale getirmektedir; yani her devlet benzer davranış kalıpları sergilemektedir. İkinci unsur, birimlerin fonksiyonlarıdır. Uluslararası sistemde yer alan birimler olarak devletler, dış politikada rasyonel tercihlerde bulunurlar. Ulusal politika alanındaki farklılıklar, dış politikaya sirayet etmez. Üçüncü olarak, sistemdeki güç dağılımı, devletlerin dış politikalarını belirleyen en önemli unsurdur. Bu husus önemlidir zira anarşik bir sistemde devletleri birbirinden ayıran en önemli özellik, bu güç dağılımındaki farklılıklardır. Devletler, bu güç dağılımından hareketle, fayda/maliyet analizi yaparak dış politika ortamında karar almaktadırlar.

Waltz, mikro ekonomiden analogiler yaparak, uluslararası sistemin devletler üzerindeki kısıtlarını ortaya koyar ve devletlerin ulusal politikalarını analizlerine dahil etmez.¹⁵ Buna göre devletler, uluslararası sistemdeki güç dağılımını dikkate alarak, sistemdeki yerlerine uygun davranışlarda bulunurlar.¹⁶ Waltz'a göre anarşik bir sistemde, sistemden gelen verilere uyum sağlayamayan, rekabet kapasitesini geliştiremeyen devletler, kendilerini tehlikeli bir durumda bulacaklardır.¹⁷

Yapısalcı realist teori, temel olarak, kendi içinde 'korumacı realizm' ve 'agresif realizm' olarak tasnif edilebilir.¹⁸ Bu ayrımın temelinde 'güvenlik ikilemi' (security

¹⁴ Kenneth N. Waltz, **Theory of International Politics**, Addison-Wesley Publishing Company, Massachusetts, 1979.

¹⁵ Waltz'a göre teoriler, hayatın belli bir veçhesini açıklama iddiasındadırlar ve öne sürdükleri varsayımların doğru olması gerekmez. Teoriler, beklenmedik ya da tesadüfi olayları açıklama iddiasında değildir. Bunun yerine, belli bir düzen içinde kendisini tekrarlayan süreçleri açıklarlar. Bu sebeple, Uluslararası İlişkiler Teorisi, devletlerin eylemlerini uluslararası sistem temelinde ele almaktadır. Waltz, bir devletin herhangi bir dış politika davranışını etkileyen çok sayıda unsur olduğunu belirtir. Dış politikanın açıklanması için başka teoriler gerekmektedir. Ancak Waltz'un teorisi, devletlerin dış politikalarını değil, uluslararası ilişkilerin doğasını açıklamaktadır. Bkz.: Waltz, *Theory of International Politics*, op.cit., ss. 1-102; Waltz, "Realist Thought and Neorealist Theory", op.cit., s. 26; Kenneth N. Waltz, "International politics is not foreign policy", *Security Studies*, Vol. 6, No. 1, 1996, pp. 54-57.

¹⁶ Bu durum, devletleri uluslararası sisteme uyum sağlayan pasif birimler (pasive-adaptative state) haline getirmektedir. Buna göre devletler, ulusal politikalarında yüksek bir otonomiye sahiptirler ve ulusal kaynakları limitsizce kullanabilirler. Ancak devletlerin uluslararası sistemdeki otonomisi düşüktür. Zira tek başlarına devletler, uluslararası sistemi şekillendiremezler. Bkz.: John Hobson, **The State and International Relations**, Cambridge University Press, New York, 2003, pp. 17-64.

¹⁷ Waltz, *Theory of International Politics*, op.cit., s. 118.

¹⁸ Korumacı ve agresif realizm ayrımı ilk olarak Jack Snyder tarafından yapılmıştır. Bu ayrımın temelinde güvenlik ikilemi vardır. Bkz.: Jack Snyder, **Myths of Empire: Domestic Politics and International**

dilemma) vardır. Güvenlik ikilemine göre, hem küçük devletlerin hem de büyük devletlerin güvenlik arayışı, diğer devletler için provakatif olabilir. Şayet bir devlet çok güçlüyse, diğerleri bunu kendilerine tehdit olarak algılayacaklardır. Diğer yandan, güçsüz bir devlet de, güçlü devletler için bir nüfuz mücadelesi alanı olması sebebiyle, uluslararası sistemin güvenliğini tehlikeye düşürecektir. Agresif realistlere¹⁹ göre uluslararası sistemde güvenlik çok zor elde edilir. Uluslararası sistemin anarşik yapısı, devletlerin güvenlik sağlayabilmeleri için güçlerini maksimize etmelerini ve yayılmacı bir dış politika izlemelerini gerektirmektedir. Korumacı realistlere²⁰ göre ise uluslararası sistem, yalnızca belli koşullar altında yayılmacı bir politikayı makul kılmaktadır. Anarşinin hakim olduğu uluslararası sistemde, devletlerin güçlerini arttırmak için gerçekleştireceği girişimler, diğerleri tarafından birer tehdit unsuru olarak değerlendirilecektir. Uluslararası sistemin anarşik yapısı, zannedilenin aksine, devletlere güvenliklerini sağlamak için gerekli fırsatları göstermektedir. Şöyle ki anarşi, devletleri sosyalleştirmektedir. Devletler, deneyimleri sayesinde, uluslararası sistemde yayılmacı bir politika izlemenin, diğer devletlerin kendilerini güvende hissetmemelerine sebep olacağını anlayacak ve mevcut statükonun devam etmesine yönelik bir politika izleyeceklerdir.²¹

1.2. Neoklasik Realizm

Daha önce belirtildiği gibi, realist teori içerisinde ortaya çıkan yeni eğilimler, yeni bir realist uluslararası ilişkiler teorisinin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede, klasik ve yapısalcı realizm yanında, tek tek devletlerin dış politikalarını açıklama iddiasında olan ‘neoklasik realizm’ (neoclassical realism) üçüncü bir realist uluslararası ilişkiler teorisi olarak konumlanmıştır.

Ambition, Cornell University Press, New York, 1991; Robert Jervis, “Cooperation Under the Security Dilemma”, **World Politics**, Vol. 30, No. 2, 1978, pp. 186-214.

¹⁹ Bu hususta en önemli isim John J. Mearsheimer’dir. Mearsheimer’a göre, hegemonya güvenliğin nihai aşamasıdır. Devletler, uluslararası sistemin anarşik yapısı içinde, varlıklarını sürdürmenin en iyi yolunun, sistem içinde en güçlü devlet olmak olduğunu anlayacaklardır. Bkz.: John J. Mearsheimer, **The Tragedy of Great Power Politics**, University of Chicago Press, New York, 2001; Robert Gilpin, **War and Change in World Politics**, 1st p., Cambridge University Press, New York, 1981, pp. 186-211; Jack S. Levy, William R. Thompson, **Causes of War**, Wiley-Blackwell Publication, Oxford, 2010, pp. 28-55.

²⁰ Jack Snyder, Stephen M. Valt ve Stephen Van Evra önde gelen korumacı realistlerdir.

²¹ Bu hususta bkz.: Jeffrey W. Taliaferro, “Security Seeking Under Anarchy”, **International Security**, Vol. 25, No. 3, Winter 2000/01, pp. 128–161.

Neoklasik realizmin temelinde, yapısalcı realizmin uluslararası sistem yaklaşımı ile temelleri klasik realizmde bulunan devlet-toplum ilişkilerinin karmaşık yapısı vardır.²² Teori, klasik realizmin devlet-toplum ilişkisi yaklaşımı ile yapısalcı realizmin uluslararası sistem yaklaşımını birlikte ele alarak, devletlerin dış politikalarını açıklamaya çalışır. Ancak devlet-toplum ilişkisini daha bilimsel bir temelde ele alır.²³ Kısacası, neoklasik realizm, ulusal politikayı analizlere dahil ederek, realizmi süreç temelli bir teoriye dönüştürmektedir.²⁴ Terimi icat eden Gideon Rose, neoklasik realizmi şu şekilde açıklamaktadır:

“Neoklasik realizm, klasik realist düşüncenin bazı temellerini yeniden düzenleyerek, içsel ve dışsal değişkenleri açık bir şekilde bir araya getirmektedir. Neoklasik siyaset bilimciler bir devletin dış politikasını belirleyen en önemli kriterin, o devletin uluslararası sistem içindeki konumu ve sistem içindeki göreceli güç dağılımı olduğunu kabul ederler. Bu yüzden onlar realisttir. Bununla birlikte, bu yazarlar, güç kapasitelerinin dış politika üzerindeki etkilerinin dolaylı ve karmaşık olduğunu ileri sürerler. Zira sistemik baskılar, aktör düzeyindeki müdahaleci değişken aracılığıyla anlamlandırılırlar. Bu yüzden bunlar neoklasiktir.”²⁵

²² Taliaferro et al, “Introduction: Neoclassical realism, The State, and Foreign Policy”, op.cit., s. 13.

²³ Klasik realistler de devlet-toplum ilişkisine dikkat çekerler ve toplumların hükümetleri etkileyebileceğini kabul ederler. Morgenthau, hükümetlerin toplumdaki otonom olduğunu, ancak bu durumun mutlak olmadığını belirtir. O’na göre, hükümetlerin toplumdaki kaynak elde etmedeki yeteneği, devletlerin uluslararası politikadaki gelişmelere uyum göstermesini etkileyecektir. Bununla birlikte hükümetler, ulusal politikada yüksek otonomiye sahiptir. Bkz.: Hans Morgenthau, **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Piece**, Alfred A. Knopf Press, New York, 1948, pp. 73-109, 125-169; Hobson, op.cit., ss. 45-62.

²⁴ Jennifer Sterling Folker, **Theories of International Cooperation and the Primacy of Anarchy**, State University of New York Press, New York, 2002, p. 67.

²⁵ Gideon Rose, “Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy”, **World Politics**, Vol. 51, No.1, Oct. 1998, s. 147. Rose, neoklasik realizm terimini icat ederken, Thomas J. Christensen, Randal Schweller, William Wohlfort ve Fareed Zakaria’nın çalışmalarına atıfta bulunmuştur. Bu siyaset bilimciler, belli bir modern büyük gücün, belli bir dönemdeki temel (grand) stratejisini açıklamaya çalışmaktadırlar. Christensen, Soğuk Savaş’ın erken dönemlerinde, Çin ve ABD arasındaki muhalefeti, Pekin ve Washington hükümetlerinin toplumdaki kaynak elde etmek için gerçekleştirdikleri dış politikaların beklenmedik sonucu olarak açıklamaktadır. Wohlfort, Soğuk Savaş dönemindeki Sovyet temel stratejisini, Washington ve Kremlin hükümetlerinin rakip koalisyonun kapasite değerlendirmeleri ile Avrupa üzerindeki nüfuz mücadelesi olduğunu belirtir. Schweller, 1930-40 arası dönemde, uluslararası sistemdeki revizyonist kutupların (Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği ve Almanya), Hitler’in yayılmacı bir dış politika izlemesini kolaylaştırdığını ileri sürer. Zakaria ise, ABD’nin ekonomik olarak zenginleşmesi ile uluslararası sistemdeki konumu arasındaki ilişkiyi incelemektedir. O’na göre ABD, 1800’li yıllardan itibaren hızlı bir sanayileşme sürecine girmiştir. Ancak, ABD’nin uluslararası sistemde etkin bir rol oynaması I. Dünya Savaşı’yla birlikte gerçekleşmiştir. Zakaria’ya göre bu durum, ABD hükümetlerinin toplum karşısındaki özerkliği ve toplumdaki kaynak aktarabilme yeteneği ile ilgilidir. Bkz.: Thomas J. Christensen, **Useful Adversaries: Grand Strategy, Domestic Mobilization, and Sino-American Conflict 1947–1958**, Princeton University Press, New Jersey, 1996; Fareed Zakaria, **From Wealth to Power: The Unusual Origins of America’s World Role**, Princeton University Press, New Jersey, 1998; William C. Wohlforth, **The Elusive Balance: Power and Perceptions During the Cold War**, Cornell

Neoklasik realizm, aynı devletlerin farklı zamanlarda neden benzer dış politika eylemlerinde bulunduğunu ya da farklı devletlerin, benzer dışsal sınırlamalara karşı neden farklı tepkiler verdiğini açıklamaya çalışır. Diğer bir deyişle neoklasik realizm, devletlerin sistemden gelen baskılara yönelik askeri, ekonomik, diplomatik tepkilerinin sistem üzerindeki sonuçlarını değil, bu tepkilerin kendilerini inceler.²⁶ Neoklasik realizm, anlık gelişmeleri hem sistem hem de aktör temelli ele aldığı için, aktör temelli faktörler devletlerin dış politika alanındaki kararlarını açıklamaya yardımcı olur. Bu çerçevede, neoklasik realizmin uluslararası sistem ve devlete yönelik görüşlerini ortaya koymak faydalı olacaktır.

1.2.1. Neoklasik Realizm ve Uluslararası Sistem

Neoklasik realistler, uluslararası sistemin anarşik bir düzene sahip olduğunu ve bu düzende tüm devletlerin kendi güvenliklerini kendilerinin sağlaması gerektiğini ileri sürerler.²⁷ Bu hususta David Dessler'in ofis binası analogisini benimserler.²⁸ Dessler'e göre yapı, olayların ya da olguların vuku bulduğu yerdir ve birimlerin davranışları üzerinde etkiye bulunmaktadır. Dış duvarlar ve ofisin iç bölümleri, departmanlar arasında büyük davranış farklılıkları yaratır. Birçok ofis çalışanı bu duvarları aşmaya çalışmaz. Çalışanlar, ofisteki gizli tuzakların farkındadırlar ve bunlara yakalandıklarında zarar göreceklerini bilirler. Ancak onlar, bu tuzaklardan kurtulmanın yollarını bilemezler. Bu çerçevede devletler de belirsizliğin ve potansiyel düşmanların olduğu uluslararası sistemde kendilerinden başka bir güce güvenemezler.

Neoklasik realistler uluslararası sistemin anarşik yapısını kabul etmekle birlikte, sistemin tamamen düzenlenmemiş ve kontrolsüz olduğunu da kabul etmezler. Anarşik ortam, devletlerin, uzun ve kısa dönemde, varlıklarını korumaları için kendilerinden başka hiçbir güce güvenmemeleri gerektiğini ima eder. Neoklasik realistlere göre devletler, yarışmacı rekabete ve sosyalizasyon süreçlerine tepki veririler.²⁹

University Press, New York, 1993; Randall L. Schweller, **Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy for World Conquest**, Columbia University Press, New York, 1998.

²⁶ Taliaferro et al, "Introduction: Neoclassical realism, The State, and Foreign Policy", op.cit., s. 21.

²⁷ Ibid., s. 28.

²⁸ Bkz.: David Dessler, "What's at Stake in the Agent-Structure Debate?", **International Organization**, Vol. 43, No. 3, Summer 1989, pp. 441-73.

²⁹ Bkz.: Folker, op.cit., ss. 67-105.

Neoklasik realistlere göre, uluslararası sistemdeki güç dağılımı, devletlerin dış politikalarını belirleyen en temel unsurdur.³⁰ Ancak bu kavram belirsizdir ve kavramın işlemselleştirilmesi gerekir. Bu sebeple neoklasik realistler gücü, ‘devletlerin diğer devletleri etkileyebilme kapasitesi veya bu amaca yönelik kullanabilecekleri kaynaklar’ olarak tanımlarlar. Bu hususta Robert Dahl’ın güç yaklaşımını benimserler. Dahl’a göre güç, A’nın B’ye istediğini yaptırabilme gücüdür. Ancak bu, gücün sadece bir boyutuna işaret eder. Bu sebepten ötürü gücün hem nedensel yönüne hem de kapsamına bakmak gerekir.³¹ Diğer yandan neoklasik realistler, devletlerin sahip oldukları kaynaklar ile dış politikaları arasında ayrıma giderler. Örneğin Zakaria, ABD’nin zenginleşmesiyle uluslararası sistemdeki etkinliğinin eşgüdümlü gerçekleşmediğini belirtir.³²

Neoklasik realistler, uluslararası sistemdeki belirsizliklere karşı, devletlerin güvenliklerini maksimize etmek yerine, dışsal çevrelerini kontrol etmeye ve şekillendirmeye çalıştıklarını ileri sürmektedirler.³³ Bu durum neoklasik realizmi, gücü başlı başına bir amaç haline getiren klasik realizm ile gücü araçsallaştıran yapısalcı realizmden ayırmaktadır. Neoklasik realistler, artan kapasitenin, devletlere daha büyük hedefleri gerçekleştirme imkanı yarattığını belirtirler. Devletlerin hedeflerini gerçekleştirebilmek için izleyecekleri birçok yöntem vardır. Her devlet, uluslararası sistemdeki etkinliğini arttırmaya çalışır ve bunu sahip olduğu imkanlar dahilinde yerine getirebilir. Devletler, görece kapasiteleri arttıkça, uluslararası sistemdeki etkinliklerini arttırmak isteyeceklerdir.³⁴

Uluslararası sistemdeki görece kapasite dağılımı³⁵ devletlerin dış politikalarının belirlenmesinde temel öge olmakla birlikte, devlet adamlarının bu kaynak dağılımını doğru bir şekilde değerlendirmesi hususu belirsiz bir süreçtir.³⁶ Devletlerin sistemden gelen

³⁰ Rose, op.cit., s. 151.

³¹ Bkz.: Robert A. Dahl, “The Concept of Power”, **Behavioral Science**, Vol. 2, No. 3, July 1957, pp. 201-205

³² Bkz.: Zakaria, op.cit., ss. 44-90.

³³ Taliaferro et al, “Introduction: Neoclassical realism, The State, and Foreign Policy”, op.cit., s. 23.

³⁴ Rose, op.cit., s. 152.

³⁵ Rose, devletlerin uluslararası sistem içerisindeki konumlarını belirleyen kaynak ya da kapasite dağılımının, hangi unsurları içerdiği konusunda analitik bir açıklamaya yer vermemiştir. Bu bakımdan bu hususta, William Wohlfort ile Stephen Brooks tarafından yazılan ve ABD’nin sistem içerisindeki hakim konumunu ortaya koyan “World: Out of Balance” adlı kitaba bakmak gerekmektedir. Bu kitapta, gücün unsurları olarak savunma harcamaları, silah ihracatı, gayri safi milli gelir, ülkelerin araştırma ve geliştirme alanlarına yaptıkları yatırımlar, ülkelerin yurt dışına gerçekleştirdikleri yabancı yatırımlar kapasite unsurları olarak değerlendirilmiştir. Bkz.: William C. Wohlforth, Stephen Brooks, **World Out of Balance: International Relations and The Challenge of American Primacy**, Princeton University Press, New Jersey, 2008.

³⁶ Wohlfort’a göre, güç test edilemez. Zira gücün test edilmesi için sonuçlardan yola çıkılması gerekir ki bu da savaş anlamına gelmektedir. Görece güç dağılımı ile bunun doğru algılanması arasındaki ilişki değişkendir. Devletler, farklı zamanlarda farklı güç rasyonelitetlerine sahip olabilirler. Devletler, pozisyonlarını

baskılara verdikleri tepkileri doğru analiz edebilmek için, sistemsal baskıların birim düzeyindeki unsurlar tarafından nasıl tanımlandığına bakmak gerekmektedir. Özellikle devlet adamlarının algıları ile ulusal politikanın yapısı, sistemsal baskıların analiz edilmesinde önemli unsurlardır.³⁷ Farklı hükümetler, farklı algı ya da beklentilere sahip olabilirler. Bu durum, devletin analitik bir unsur olarak çözümlenmesini gerektirmektedir.

1.2.2. Neoklasik Realizm ve Devlet

Neoklasik realistler, daha önce de belirtildiği gibi, devlet ve toplum arasındaki ilişkiyi, sistemsal baskı ve fırsatları göz ardı etmeden ele almaktadırlar.³⁸ Süreci iki değişken çerçevesinde analiz eden neoklasik realistler, uluslararası sistemdeki güç dağılımını bağımsız değişken, devlet adamlarının bu güç dağılımını algılamasını³⁹ ve devletlerin toplumdaki kaynak elde etme gücünü ise⁴⁰ müdahaleci değişken olarak analizlerine dahil ederler.

Neoklasik realistler, devleti uluslararası sistemin en önemli aktörü olarak kabul ederler.⁴¹ Bu hususta Gilpin'in yaklaşımını benimserler. Gilpin'e göre insan, siyasal bir varlıktır ve sosyal gerçekliğin temelinde grup vardır. Ulus ya da modern devlet belli bir tarihsel bağlamda ortaya çıkmıştır ve sonsuza kadar var olacağını gösteren bir veri yoktur. Ancak sosyal realitenin temelinde her zaman şu ya da bu grup ya da örgütlenme var olacaktır. Devlet de diğer tüm sosyal ve politik gruplar gibi bir çıkar ortaklığıdır.⁴² Devlet, ne liberalizmin tezi gibi bireysel çıkarı koruyan, ne de Marksistlerin iddia ettiği gibi belli bir

güçlendirmek için asimetrik olmayan stratejiler izleyebilirler. Bkz.: Wohlfort, *The Elusive Balance: Power and Perceptions During the Cold War*, op.cit., ss. 2-18, 306-307.

³⁷ Neoklasik realistler, uluslararası sistemdeki görece güç kapasitenin devlet adamları tarafından algılanması hususuna büyük önem atfederler. Bu hususta, özellikle ani şokların devlet adamlarının algılarını şekillendirmesindeki önemine dikkat çekerler. Örneğin Christensen, Britanya'nın II. Dünya Savaşı sonrasındaki ani düşüşünün, Truman yönetiminin iki kutuplu sistemi ve Sovyetlerin yükselmesini algılamasında belirleyici olduğunu ileri sürer. Bkz.: Christensen, op.cit., s. 22.

³⁸ Taliaferro et al, "Introduction: Neoclassical realism, The State, and Foreign Policy", op.cit., s. 23.

³⁹ Bu hususta özellikle Schweller'in yazdıkları önemlidir. Schweller göre, II. Dünya Savaşı öncesi dönemde Stalin'in Avrupa'da üç kutuplu bir yapının olduğunu ve olası bir savaşın bir yıpratma savaşı olacağını düşünmüştür. Ancak Fransa'nın ani düşüşü, Stalin'in Avrupa'da etkin olma hedefinin son bulmasına ve Hitler Almanya'sı ile karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur. Bkz.: Schweller, op.cit., ss. 115-145.

⁴⁰ Zakaria, İç Savaş sonrası dönemde, ABD'nin maddi kapasitesinin önemli ölçüde artmasına rağmen, ulusal gücün dış politikaya aktarılmadığını belirtmektedir. Zakaria bu durumu, ABD hükümetlerinin toplum ve Kongre karşısındaki zayıf konumuna bağlamaktadır. 1880'lerden itibaren modern Amerikan devletinin inşası süreci başlamış ve hükümetlerin toplum karşısındaki gücünün artmasını sağlayacak olan yapısal değişiklikler yapılmıştır. Bkz.: Zakaria, op.cit., ss. 10-11.

⁴¹ Taliaferro et al, "Introduction: Neoclassical realism, The State, and Foreign Policy", op.cit., s. 24.

⁴² Bkz.: Robert Gilpin, "The Richness of the Tradition of Political Realism", op.cit., p. 313.

sınıfın yararına olan bir örgüttür. Kolektivite ya da örgütlenme insan doğasına özgü bir durumdur. Zira insanoğlu, belirsizliklerle dolu bir ortamda ancak ve ancak örgütlenerek hayatta kalacağını bilir.⁴³

Neoklasik realistler, devleti tanımlama noktasında Weber'in devlet tanımını bir başlangıç noktası olarak kabul ederler.⁴⁴ Buna göre devlet, belli bir toprak parçası üzerinde meşru şiddet kullanma tekeline sahip olan yegane örgüttür.⁴⁵ Devlet, belli bir toprak parçası üzerinde konuşlanmış ve bu toprak parçası üzerinde meşru idare etme yetkisine sahip kurumlar bütünüdür.⁴⁶

Neoklasik realizm, yukarıdan aşağıya doğru, tüm detayların ele alındığı (top-down) bir devlet konsepti ortaya koyar. Buna göre, ulusal güvenlik herhangi bir sınıfın ya da grubun çıkarını aşar.⁴⁷ Ulusal güvenliğin sağlanmasından sorumlu olan devletler, hükümet ya da devlet başkanı, bakanlardan oluşan yürütme ve dış güvenlik politikasından sorumlu görevliler eliyle bu görevi yerine getirirler.⁴⁸ Yürütme, uluslararası sistemdeki gelişmeleri ve sistemsal baskıları analiz etme bakımından önde gelen organdır. Zira uluslararası sistemdeki gelişmeleri takip edebilme noktasında gerekli araçlara sahiptirler. Bu sebeple ulusal çıkarın belirlenmesinde hükümetler birincil derecede rol oynar.⁴⁹ Hükümetler, devlet kurumlarıyla ilgili bilgilere daha kolay ulaştığı için, ulusal çıkarın ne olduğu konusunda daha fazla bilgiye sahiptirler.

⁴³ Taliaferro et al, "Introduction: Neoclassical realism, The State, and Foreign Policy", loc.cit.

⁴⁴ Ibid., s. 25.

⁴⁵ Max Weber, "Political Communities", **Economy and Society**, ed. Guenther Roth, Claus Wittich, 2st p., University of California Press, New York, 1978, pp. 901-910.

⁴⁶ Michael C. Desch, "War and Strong States, Peace and Weak States?", **International Organization**, Vol. 50, No. 2, Spring 2006, p. 240.

⁴⁷ Bu hususta, bazı neoklasik realistler farklı düşünceler öne sürmektedir. Örneğin Benjamin Fordham, 1949-51 dönemindeki ABD ulusal güvenlik stratejisinin temelinde eyaletler arasındaki ekonomik süreçlerin etkili olduğunu ileri sürmektedir. Fordham, küresel bir yayılma stratejisinden faydalanacak olan sektörlerin bulunduğu eyalet senatörlerinin, ABD'nin küresel çapta bir askeri ve ekonomi politikası izlenmesi yönünde tavır aldıklarını belirtmektedir. Bkz.: Benjamin O. Fordham, **Building Cold War Consensus: The Political Economy of U.S. National Security Policy 1949-51**, 1st p., The University of Michigan Press, Michigan, 2001.

⁴⁸ Taliaferro et al, "Introduction: Neoclassical realism, The State, and Foreign Policy", loc.cit.

⁴⁹ Bu husus klasik realizmin de temel dayanaklarından biridir. Klasik realistler de devleti toplumdan ayrı bir yapı olarak tanımlarlar. Buna göre, devletleri temsil eden devlet adamları, ulusal çıkarı gerçekleştirmek için toplumdan otonom bir şekilde eylemde bulunurlar. Devlet adamları devlet adına konuşur, onun adına antlaşmalar yaparlar ve gücünü temsil ederler. Devlet ve toplum ile devlet ve ekonomi arasındaki ilişki, klasik realizmde teorik olarak fazla işlenmemiştir. Bkz.: Michael Mastanduno, David A. Lake, G. John Ikenberry, "Toward a Realist Theory of State Action", **International Studies Quarterly**, Vol. 33, No. 4, December 1988, pp. 457-474.

Ulusal çıkarın belirlenmesi belirsizliklerle dolu bir süreçtir. Hükümetler, görelilik olarak toplumdan otonom olmalarına ve ulusal çıkarı belirleyebilmelerine rağmen, yerel sınırlamalarla karşı karşıyadır.⁵⁰ Devletin gücü ile ulusun gücü aynı unsurlar değildir. Devletin gücü, hükümetlerin ulusal kaynaklardan aldığı ve bunları dış politikaya çevirebildiği kapasitedir.⁵¹ Tehdit değerlendirmesi, stratejik girişimler ve politika uygulama süreçleri, liderler arasındaki ve toplumdaki diğer grupların dahil olduğu sıkı bir pazarlık sürecidir.

Hükümetlerin toplumdan özerk olma durumu, zamana ve devletlerin yönetim şekillerine göre farklılaşabilmektedir. Bu farklılık devletlerin uluslararası alanda meydana gelen gelişmelere olan tepkilerini de etkilemektedir. Son olarak, neoklasik realizm devletlerin iradesinin tümel değil, tikel olduğunu ileri sürer; yani devlet içindeki farklı grupların dış politikaya ilişkin farklı yaklaşımları ve beklentileri olabilir.⁵²

Yukarıda belirtildiği gibi, neoklasik realizm, devlet-toplum ilişkisini daha sistematik bir temelde ele almaktadır. Buna göre dış politika analizlerinde, devletlerin tek tek ele alınması gerekmektedir. Zira her bir devlet, farklı ulusal karakteristiklere sahiptir ve bu karakteristikler dış politika üzerinde etkide bulunur. Bu bakımdan, teorinin ulusal politikaya yönelik varsayımlarının ele alınması yerinde olacaktır.

2. Neoklasik Realizm ve Dış Politika

Daha önce de belirtildiği gibi neoklasik realizm, devletlerin dış politika⁵³ eylemlerini açıklama iddiasındadır. Teori, bu açıklamayı yaparken, uluslararası sistemdeki kaynak ya da kapasite dağılımını bağımsız değişken olarak kabul etmektedir. Zira bir devletin uluslararası ilişkiler alanındaki en belirleyici karakteri, onun uluslararası sistemdeki konumudur. Bununla birlikte, uluslararası sistemdeki kapasite dağılımı devletlerin dış politikasını açıklamakta yeterli değildir. Bunun yanında, ulusal politikanın, başka bir deyişle

⁵⁰ Uluslararası ortamda karar alırken iki düzeyli bir süreç vardır. Bunlardan ilki, karar alıcıların karşı kamptaki mevkidaşları ile yaptıkları müzakere süreçleridir. İkincisi ise, devlet adamlarının kendi aralarında ve ulusal aktörlerle gerçekleştirdikleri pazarlık sürecidir. Bkz.: Robert Putnam, "The Logic of Two-Level Games", **International Organization**, Vol. 42, No. 3, Summer 1988, pp. 427-460.

⁵¹ Rose, op.cit., s. 163.

⁵² Taliaferro et al, "Introduction: Neoclassical realism, The State, and Foreign Policy", op.cit., s. 28.

⁵³ Neoklasik realistlere göre devletler, güvenliklerini maksimize etmek yerine, çevrelerini şekillendirmek ve kontrol etmek için uluslararası sistemin anarşik yapısının belirsizliklerine yanıt verirler. Bu çerçevede dış politikası, bir devletin, sahip olduğu kapasiteyle orantılı bir şekilde, çevresinde daha fazla etki yaratmasıdır. Rose, op.cit., s. 152.

hükümetlerin uluslararası sistemdeki kaynak dağılımını nasıl algıladıkları ve ulusal grupların hükümetler üzerindeki etkisinin bağımlı değişken olarak analizlere dahil edilmesi gerekmektedir.⁵⁴ Bu hususta, özellikle devlet içindeki grupların hükümetler üzerindeki etkisi önemlidir. Zira hükümetler, dış politikada eylemde bulunurken devlet içindeki diğer resmi organların ve toplumsal grupların desteğine ihtiyaç duyarlar. Bu bakımdan, devlet ya da hükümetler ile ulusal gruplar arasındaki ilişkinin niteliğini analiz etmek yerinde olacaktır.

2.1. Ulusal Politikanın Dış Politika Üzerindeki Etkisi

Klasik ve yapısalcı realistler, devletlerin bütüncül bir yapıya sahip olduğu ve hükümetlerin dış politika ortamında eylemde bulunurken, ulusal politika kısıtlarından azade bir durumda olduğu varsayımından hareket etmektedirler. Klasik realistler, toplumun ve toplumsal grupların, devlet adamları üzerinde kısıtlayıcı bir etkide bulunduğunu kabul etmekle birlikte, bu ilişki biçimini sistematik olarak ele almamışlardır.⁵⁵ Yapısalcı realistler ise uluslararası politikanın ancak sistemsel düzeyde yapılan analizlerle anlaşılabileceğini ileri sürerler.⁵⁶ Buna göre devletlerin dış politikalarının temel belirleyicisi, uluslararası sistemdeki güç dağılımıdır. Yasama, kamuoyu, çıkar grupları ve medya vb. ulusal politika unsurlarının uluslararası politika üzerinde etkisi yoktur.⁵⁷

Neoklasik realistler, yapısalcı realizmin sistem yaklaşımını, klasik realizmin devlet-toplum ilişkisini göz ardı etmeden ele alarak, devletin dış politikalarını açıklamaya çalışmaktadırlar. Buna göre anarşi ve uluslararası sistemdeki görelî güç dağılımı, devletlerin dış politikalarını belirleyen temel etmenlerdir. Ancak devletlerin benzer dışsal gelişmelere farklı tepkiler vermesi, devletlerin ulusal politikalarına ve toplumsal örgütlenme modellerine

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Klasikler, özellikle demokratik devletlerdeki hükümetlerin, ulusal güvenliğin tehlikeye düşmesi durumunda, toplumun baskısı altında kaldıklarını ileri sürmektedirler. Zira ulusal güvenlik tüm toplumu ilgilendiren bir durumdur ve toplum bu durumla yakından ilgilidir. Bkz.: Folker, op.cit., s. 32.

⁵⁶ Kenneth Waltz, savaşların ortaya çıkmasıyla ilgili olarak üç imgenin olduğunu belirtmektedir. Birinci imge, bireysel karar alıcılar temelinde yapılan analizleri; ikinci imge, yerel politika ya da sosyo-ekonomik düzlemde yapılan analizleri; üçüncü imge ise uluslararası sistem düzleminde yapılan analizleri kapsar. Waltz, birinci ve ikinci imge düzeyinde yapılan analizlerin indirgemeci olduğunu öne sürer. Bkz.: Kenneth N. Waltz, **İnsan, Devlet ve Savaş**, çev. Enver Bozkurt, Selim Kanat, Serhan Yalçın, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2009.

⁵⁷ Bazı yapısalcı realistler, devletlerin ulusal politikalarını da analizlerine dahil ederler. Örneğin Gilpin'e göre, ne devletlerin ne de bürokrasilerin çıkarları vardır; yalnızca bireylerin ve bireylerden oluşan grupların çıkarı vardır. Devletler de çeşitli pazarlıklar sonucu bir araya gelen koalisyonlardan müteşekkildir. Aynı şekilde Jack Snyder de Soğuk Savaş döneminde ABD'nin uygulamış olduğu aşırı yayılma politikasının temelinde, yöneten elitlerin toplumdaki konumlarını sağlamlaştırmak olduğunu ileri sürmektedir. Bkz.: Gilpin, War and Change in World Politics, ss. 9-50; Snyder, op.cit., ss. 255-305.

bakmayı gerekli kılmaktadır.⁵⁸ Devletlerin ulusal politikalarının analizlere dahil edilmesi, dış politikanın anlaşılması noktasında daha geniş olanaklar vermektedir.⁵⁹

Teorinin ulusal politikayla ilgili olarak çeşitli varsayımları vardır.⁶⁰ İlk olarak her ne kadar kamuoyu, medya ve örgütlü gruplar birbirinden ayrı olarak ele alınsa da bunlar ortak temellere sahiptir ve benzer şekillerde dış politika üzerinde etkide bulunur. Örneğin kamuoyu, direkt olarak yürütmeyi engellemekten ziyade, yasama içindeki temsilciler üzerinde baskıda bulunma ya da gösteriler yapma gibi dolaylı yollarla hükümetler üzerinde etkide bulunmaya çalışırken, medya, kamuoyunu yönlendirerek bu etkiyi gerçekleştirmeye çalışır. İkinci olarak, her ne kadar demokratik ve demokratik olmayan hükümetlerin toplumla ilişkisi farklı usuller de olsa da demokratik olmayan hükümetler de, iktidarda kalmak için askeri, ekonomik vb. elitleri göz önüne almak durumundadır. Üçüncü olarak, dış politika, başta hükümet olmak üzere, dış politika görevlileri aracılığıyla idare edilmektedir. Bu organlar, dış politika alanında ulusal çıkarı sağlamaya çalışırlar. Son olarak, yürütme uluslararası baskıları filtre etme de diğer örgütlerden daha ehildir. Bunun yanında liderler (özellikle ulusal politikada güç kaybediyorlarsa) yerel gruplarla daha fazla işbirliği yapma eğilimi gösterebilirler.

Ulusal politikanın dış politika üzerindeki etkisini anlama noktasında, dış politika üzerinde etkisi olan ya da olabilecek aktör tipolojilerine değinmek yerinde olacaktır. Yukarıda belirtildiği gibi, her ne kadar teori, ulusal aktörlerin belli ortak özelliklere sahip olduğunu ileri sürse de, bazı aktör tipolojileri dış politika üzerinde daha fazla etkide bulunma kapasitesine sahip olacaktır.

2.2. Dış Politika Üzerinde Etkili Olan Aktörler

Ulusal aktörlerin birçoğunun dış politikayla ilgili çıkarları vardır. Genel olarak toplumun da barış ya da savaş ve bununla birlikte gelecek olan vergi politikaları ya da askere alma gibi konularla ilgili fikirleri olacaktır. Aynı şekilde, bürokratik kurumlar, iktidar

⁵⁸ Randall Schweller, "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing", **International Security**, Vol. 29, No. 2, Autumn 2004, p. 168.

⁵⁹ Jack S. Levy, "Domestic Politics and War", **Journal of Interdisciplinary History**, Vol. 18, No. 4, Spring 1988, p. 653.

⁶⁰ Norrin M. Ripsman, "Neoclassical realism and domestic interest groups", **Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy**, ed. Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, 1st p., Cambridge University Press, New York, 2009, pp. 170-173.

dışındaki siyasal partiler, medya, ekonomik çıkar grupları ya da etnik grupların da dış politikayla ilgili çıkar ve beklentileri vardır.⁶¹ Ulusal aktörler hükümetler üzerinde doğrudan etkide bulunabilecekleri gibi, dolaylı yollar üzerinden de etkide bulunabilirler.⁶²

Genel olarak aktörlerin dış politika alanı üzerindeki etkisi, diğer alanlara nazaran daha azdır.⁶³ Bunun nedenlerini şu şekilde belirtebiliriz. İlk olarak, güvenlik politikaları, diğer alanlara nazaran daha karmaşıktır ve sonuçları bakımından hem devlet hem de toplum açısından daha ciddi sonuçlar doğurabilir. Bu bakımdan, ulusal aktörler, hükümetlere bu hususta daha fazla zaman ve imkan tanımaktadır.⁶⁴ Bu durum hükümetlerin, özellikle gizli bilgilere, diğer aktörlere nazaran daha fazla erişim imkanına sahip olduğu ve dış politika alanında daha uzman olduğu olgusu göz önüne alındığında beklenen bir durumdur.⁶⁵ Ayrıca, hükümetlerin çeşitli iletişim kaynaklarını kullanma ve kontrol edebilme yetkisine sahip olması da, hükümetlerin dış politika üzerindeki etkisini arttırmaktadır.⁶⁶ İkinci olarak, ulusal güvenlik politikasının yarar ve maliyetleri topluma görece rasyonel bir şekilde dağıldığından, hükümetlerin yürüttüğü dış politikalara daha az müdahale olacaktır.⁶⁷ Bu ödül ve sorumluluk dağılımının eşit olması anlamına gelmez. Herhangi bir politika tercihi bir toplum içindeki belli aktörü lider konuma getirebilir. Ancak bu rasyonel bir tercih sonucu ise, dış politikaya ulusal grupların etkisi minimize olacaktır. Örneğin Soğuk Savaş'ın başlarındaki uluslararası sistemin gergin yapısı, Merkezi Haber Alma Teşkilatı'nın (CIA) ve Savunma Departmanı'nın Amerikan dış politikası üzerindeki etkisinin artmasını beraberinde getirmiş ve bu durum kamuoyu tarafından kabul görmüştür.

Dış politikayı etkileyebilmek için ulusal çıkar gruplarının⁶⁸ liderlere gerekli kaynakları sağlaması ya da bu kaynakları elde edebilme gücüne sahip olması

⁶¹ Ibid., s. 180.

⁶² Robert H. Trice, "Foreign Policy Interest Groups, Mass Public Opinion and the Arab-Israeli Dispute", **The Western Political Quarterly**, Vol. 31, No. 2, Jun. 1978, p. 239.

⁶³ Sönmezoglu, op.cit., s. 635.

⁶⁴ Jack Levy'ye göre, ulusal güvenliğin tehdit altında olduğu durumlarda hükümetlerin dış politika üzerindeki kontrolü daha da artmaktadır. Bkz.: Jack Levy, "The Diversionary Theory of War: A Critique", **Handbook of War Studies**, ed. Manus I. Midlarsky, University of Michigan Press, Boston, 1989, pp. 260-267.

⁶⁵ Christensen, op.cit., s. 17; Lester W. Milbrath, "Interest Groups and Foreign Policy", **Domestic Sources of Foreign Policy**, ed. James N. Rosenau, Free Press, New York, 1967, pp. 248-251.

⁶⁶ Sönmezoglu, op.cit., s. 629.

⁶⁷ Theodore J. Lowi, "American Business, Public Policy, Case Studies, and Political Theory," **World Politics**, Vol. 16, No. 4, July 1964, pp. 676-716.

⁶⁸ Ulusal çıkar grupları olarak, basın-yayın organları, sendikalar, iş çevreleri hükümetler üzerinde etkide bulunmaktadır. Özellikle basın-yayın organları ve iş çevreleri, sahip oldukları maddi kaynaklarla kamuoyu üzerinde etkide bulunurlar ve toplumun yürütülen dış politika konusundaki desteğini sağlarlar.

gerekmektedir.⁶⁹ Yürütme, bireyler tarafından oluşturduğu ve bu bireylerin seçilmek için ekonomik ve siyasi kaynaklara ihtiyacı olmasından ötürü, ulusal çıkar grupları, dış politika konusunda etkili olabilir. Şöyle ki, siyasetçiler kamuoyundan destek almak için sistem içerisindeki çıkar gruplarıyla işbirliği yapmak durumundadır. Demokratik sistemlerde bu etki daha da artmaktadır.⁷⁰ Ancak bu her zaman kesin değildir. Zira çıkar gruplarının, üyelerinin oyları üzerindeki kontrolü belirsizdir. Belli bir konu üzerine odaklanmış örgütlerin, üyeleri üzerinde daha fazla etkiye sahip olması beklenebilir. Sonuç olarak, şayet belli bir grup belli bir konu üzerinde yoğunlaşmış ve aralarındaki bağlar sıkıysa, bu grupların dış politika üzerindeki etkisi daha fazla olacaktır.⁷¹

Bununla birlikte, belli toplumlarda belli aktörler ön plana çıkabilmektedir.⁷² Örneğin ABD’de, çeşitli etnik ve dini gruplar, Senato ve Temsilciler Meclisi aracılığıyla dış politikanın belirlenmesinde etkiye bulunmaya çalışmaktadırlar.⁷³ Benzer şekilde, ülkelerin mevcut ulusal ve dış siyasal ortamları da, dış politikanın belirlenmesinde bazı aktörlerin belli dönemlerde ön plana çıkmasına sebep olmaktadır. Soğuk Savaş dönemiyle birlikte ABD’de, CIA’in ve Ulusal Güvenlik Konseyi’nin dış politikanın belirlenmesinde ön plana çıkması, mevcut ulusal ve dış siyasal koşulların bir sonucudur.⁷⁴ Yine Türkiye’de, 28 Şubat 1997 sonrası dönemde, ordunun dış politika üzerindeki etkisinin artması da mevcut ulusal siyasal koşulların dış politika üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir.⁷⁵

Genel olarak kamuoyunun da hükümetlerin dış politikası üzerinde etkiye bulunduğu söylenebilir. Kamuoyunun hükümetler üzerinde daha çok sınırlandırıcı bir etkiye sahip olduğu kabul edilen bir görüştür.⁷⁶ Ancak bu durum, toplumun dış politika konusundaki bilgi

⁶⁹ Fordham, op.cit., s. 7.

⁷⁰ Norrin M. Ripsman, tüm demokratik sistemlerin aynı derecede toplum baskısı altında olmadığını belirtmektedir. Buna göre, bir hükümetin dış politika ortamında eylemde bulunurken ki özerkliğini belirleyen unsurlar, demokratik karar alma ortamı ile karar alıcıların dış politikadaki yapısal özerkliğidir. Bkz.: Norrin M. Ripsman, **Peace-Making By Democracies: The Effect of State Autonomy on The Post-World War Settlements**, 1st p. The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania, 2002, p. 6.

⁷¹ Fraser Cameron, **U.S. Foreign Policy after the Cold War**, 2nd p., Routledge Press, New York, 2005, p. 93.

⁷² Margeret H. Herman, “How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework”, **International Studies Review**, Vol. 3, No. 2, Summer 2001, p. 47.

⁷³ Eugene R. Wittkopf, Christopher M. Jones, Charles W. Kegley JR., **American Foreign Policy Pattern and Process**, 7th p., Thomson Wadsworth Press, New York, 2008, pp. 283-324.

⁷⁴ Bkz.: Fordham, op.cit., ss. 7-17.

⁷⁵ İlhan Uzgel, “TDP’nin Uygulanması”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1: 1919-1980**, ed. Baskın Oran, 12. b., İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, ss.84-90.

⁷⁶ Sönmezoglu, op.cit., s. 635.

ve ilgisi ile sivil-toplumun etkinliğine bağlı olarak değişmektedir.⁷⁷ Bu hususta, çıkar gruplarının hükümetleri etkileme kapasitesi ile kamuoyu etkisi arasında önemli bir ilişki vardır.⁷⁸ Öyle ki, çıkar grupları, dış politika konusunda kendi istekleri yönünde kamuoyu oluşturma çabası içinde olabilir.⁷⁹ Diğer yandan, bir toplumda herhangi bir meseleyle ilgili olarak beklenen sonuç, belli bir zaman sonunda o toplumun ulusal bir meselesi haline gelebilir ve böylece dış politika konusunda bir ‘kültürel çevre’ oluşur.⁸⁰ Oluşan bu kültürel çevre, liderlerin belli bir meseleyle ilgili olan beklentilerini de etkileyecektir. Örneğin ABD’nin politik kültüründe içselleşmiş olan liberal değerler, hem ABD kamuoyunun hem de başkanların meselelere olan bakış açılarını etkilemektedir.⁸¹

Yukarıda belirtilen aktör tipolojileri dış politika üzerinde etkiye bulunmakla birlikte, bu aktörlerin etkileri, ulusal ve uluslararası sistemin durumu ve devletlerin politik/toplumsal örgütlenme modellerine göre farklılıklar göstermektedir. Ulusal ve uluslararası sistemin durumu ve devletlerin politik/toplumsal örgütlenme modellerini analitik hale getirmek, ulusal aktörlerin dış politika üzerindeki etkisini anlama noktasında yerinde olacaktır.

2.2.1. Ulusal Aktörlerin Etkili Olduğu Durumlar

Ulusal aktörlerin, uluslararası sistemin stabil olduğu durumlarda hükümet üzerindeki etkilerinin fazla olması beklenebilir.⁸² Sistemin stabil olduğu durumlarda, ulusal aktörlerin dış politika süreçlerine katılmasının maliyeti düşüktür ve hükümetler ulusal politikadaki konularını sağlamlaştırmak için bu aktörlerin sürece dahil olmasını isteyeceklerdir.⁸³ Uluslararası sistemin gerginleştiği ve devletlerin güvenliğinin risk altında olduğu durumlarda ise hükümetler, ulusal grupları dikkate almadan dış politika ortamında karar

⁷⁷ Örneğin James Rosenau, bir toplum içerisinde, dış politikaya hiç ilgi duymayan ve bu konuyla ilgili olarak çok az bilgiye sahip olan ‘pasif halk’ ile dış politika konusunda bilgili ve konuyla ilgili olan ‘aktif halk’ arasında ayrımı gitmektedir. Bkz.: Mehmet Gönlübol, **Dış Politika: İç etkenler açısından bir dış politika incelemesi**, 1. b., Ulusal Basımevi, Ankara, 1969, ss. 111-125.

⁷⁸ Trice, op.cit., s. 241.

⁷⁹ Bu hususta özellikle medya etkili olabilmektedir. Örneğin ABD’de, Vietnam Savaşı’nın son dönemlerinde kamuoyunda savaş karşıtı görüşler artmaya başlamıştı. Medya içindeki savaş karşıtı gruplar savaşın sona erdirilmesi hususunda kamuoyu oluşturmaya çalışmışlardır. Bkz.: Cameron, op.cit., s. 107.

⁸⁰ Trice, op.cit., s. 244.

⁸¹ ABD kamuoyunda, özellikle insan hakları, hür teşebbüs, dini özgürlükler vb. konularda ABD’nin küreselci bir dış politika izlemesi gerektiği yönünde güçlü bir inanış vardır. Bkz.: Cameron, op.cit., ss. 102-118; Wittkopf et al, op.cit., ss. 241-250.

⁸² Ripsman, “Neoclassical realism and domestic interest groups”, op.cit., s. 186.

⁸³ Ibid., s. 186.

alma eğiliminde olacaklardır.⁸⁴ Zira bu gibi durumlarda ulusal güvenliğin risk altında olmasında ötürü, ulusal aktörlerin ve çıkar gruplarının etkisi azalacaktır.

Ulusal aktörlerin hükümetlerin dış politikası üzerindeki etkisi farklı boyutlarda olabilmektedir.⁸⁵ Şayet ulusal aktörler, dış politika konusunda ufak değişikliklerin yapılmasını talep ederlerse, bu aktörlerin istedikleri etkiyi yapabilecekleri söylenebilir. Zira bu taleplerin ulusal güvenlik üzerinde etkisi minimum olacaktır. Aksi durumda ise ulusal aktörlerin hükümetler üzerindeki etkisi azalacaktır.⁸⁶ Bu durumun temel belirleyicisi, uluslararası sistemin yapısı olduğu ileri sürülebilir. Örneğin Soğuk Savaş döneminde, ABD ile SSCB arasındaki rekabetin hızlandığı ve uluslararası sistemin gerginleştiği zamanlarda, çıkar gruplarının ABD dış politikası üzerindeki etkisi azalırken⁸⁷, Soğuk Savaş sonrası dönemde, etnik grupların ve iş çevrelerinin ABD dış politikası üzerindeki etkisinin arttığı görülmektedir.⁸⁸ Bu durumun ortaya çıkmasında, uluslararası gelişmelerin belirleyici olduğu söylenebilir.⁸⁹ Özellikle Clinton döneminde, dış politikada ekonomi ve insan hakları meselelerine ağırlık verilmesinin temelinde, çıkar gruplarının yürütme üzerindeki etkisi vardır.⁹⁰

Ulusal politika açısından ise, hükümetlerin politik yönden güçsüz olduğu veyahut koalisyon hükümetlerinin bulunduğu⁹¹ durumlarda, ulusal aktörlerin hükümetler üzerindeki etkisinin arttığı söylenebilir.⁹² Bu gibi durumlarda, temel amacı iktidarda kalmak olan hükümetler, güçlü ulusal çıkar grupları ile işbirliği yapmaya daha eğilimli olacaklardır. Hükümetler, toplumsal tabanının zayıfladığı durumlarda, ulusal politika baskısını kırmak için dış politikada agresif bir tutum da benimseyebilirler.⁹³ Diğer yandan, hükümetlerin

⁸⁴ Milbrath, "Interest Groups and Foreign Policy", op.cit., s. 251.

⁸⁵ Trice, op.cit., s. 239.

⁸⁶ Wittkopf et al, op.cit., s. 302.

⁸⁷ Ibid., ss. 298-304.

⁸⁸ Bkz.: Cameron, op.cit., ss. 83-101.

⁸⁹ Soğuk Savaş döneminde, iki kutup arasındaki rekabet, ulusal güvenlik konularının ön plana çıkmasına sebep olmakla birlikte, bu dönemde askeri-sınai kompleksin ABD dış politikası üzerinde etkisi olduğuna yönelik güçlü bir kanı vardır. Soğuk Savaş döneminde bu sektörün çok fazla genişlediği doğrudur. Ancak çıkarın olduğu yerde, etkinin kaçınılmaz olacağını gösteren bir veri yoktur. Bkz.: Wittkopf et al, op.cit., ss. 291-298.

⁹⁰ Huntington, ABD'nin devlet çıkarlarından çok, çeşitli etnik ve ekonomik çevrelerin çıkarlarının olduğunu ileri sürmektedir. Aktaran, Cameron, op.cit., s. 87.

⁹¹ Bernard Cohen, "The Influence of Special-Interest Groups and Mass Media on Security Policy in the United States", **Perspectives on American Foreign Policy**, ed. Charles W. Kegley, JR., Eugene R. Wittkopf, St. Martin's Press, New York, 2008, p. 224.

⁹² Ripsman, "Neoclassical realism and domestic interest groups", op.cit., s. 188.

⁹³ Bu hususta Arjantin Cuntası'nın 1981 yılında Britanya himayesi altındaki Falkland Adaları'na saldırması emsal olarak gösterebilir.

seçim dönemlerinde ulusal gruplar ile işbirliği yapmaya daha yatkın oldukları söylenebilir. Yeniden seçilme kaygısı, hükümetleri, seçim dönemlerinde güçlü ulusal gruplar ile işbirliği yapmaya ve kamuoyunun isteklerini göz önüne almaya yönlendirmektedir.⁹⁴

Hükümetlerin siyasal konumlarının dışında, ulusal oydaşmanın (national consensus) derecesi de ulusal grupların hükümetler üzerindeki etkisini belirleyen bir unsurdur. Örneğin Soğuk Savaş sırasında, Sovyetlerin çevrelenmesi yönünde ulusal oydaşma, hükümetlerin bu husustaki konumunu güçlendirmiş ve ulusal grupların güvenlik politikaları üzerindeki etkisi azalmıştır.⁹⁵

2.2.2. Ulusal Aktörlerin Etkili Olduğu Yönetim Biçimleri

Temel olarak, demokratik yönetim biçimlerinin var olduğu devletlerde, ulusal grupların hükümetler üzerindeki etkisi daha fazla olacaktır. Zira demokratik sistemlerde, ulusal aktörlerin siyasi, ekonomik, sosyal vb. taleplerini üst mercilere iletme konusunda daha etkili araçlara sahip olabilmektedirler. Buna mukabil, demokratik olmayan ve devlet organlarının güçlü bir örgütlenmeye sahip olduğu ülkelerde, bu grupların hükümetler üzerindeki etkisi minimize edilmiş olacaktır.⁹⁶

Her ne kadar, demokratik-demokratik olmama ayrımı, ulusal aktörlerin dış politika üzerindeki etkisini analiz edebilme noktasında dikkat edilmesi gereken bir husus olsa da esas dikkate alınması gereken husus hükümetlerin görece özerkliğidir.⁹⁷ Diğer her şey verili kabul

⁹⁴ Wittkopf, et al, op.cit., ss. 318-320.

⁹⁵ Cohen, "The Influence of Special-Interest Groups and Mass Media on Security Policy in the United States", op.cit., ss. 228-239.

⁹⁶ Demokratik devletlerde (temsili demokratik sistemlerde), liderlerin ya da hükümetlerin, ulusal grupların ve genel olarak kamuoyunun etkisi altında kaldıkları ya da bunları dikkate alması gerektiği, özellikle liberal uluslararası ilişkiler teorileri literatüründe yaygın bir kandır. Buna göre, toplumların temel amaçları refah düzeylerini arttırmaktır ve hükümetler de ulusal politik süreçleri dikkate almak durumunda olduğundan, demokratik devletler birbirleriyle savaşmayacaktır. Diğer yandan, realistler de (özellikle erken dönem realistler) demokratik devletlerde ulusal politikanın hükümetler üzerinde kısıtlar oluşturacağını ve bu kısıtların da devletlerin dış politikalarında optimal tercihleri yapmalarına engel olacağını belirtmektedirler. Bu hususta ayrıntılı bilgi için Bkz.: Kurt Taylor Gaubatz, "Democratic States and Commitment in International Relations", **International Organization**, Vol. 50, No. 1, Winter 1996, pp. 109-139; Thomas Risse-Kappen, "Public Opinion, Domestic Structure, and Foreign Policy in Liberal Democracies", **World Politics**, Vol. 43, No. 4, Jul. 1991, pp. 479-512; Jennifer Sterling-Folker, "Realist Environment, Liberal Process, and Domestic-Level Variables", **International Studies Quarterly**, Vol. 41, No. 1, Mar. 1997, pp. 1-25; Peter J. Katzenstein, "International Relations and Domestic Structures: Foreign Economic Policies of Advanced Industrial States", **International Organization**, Vol. 30, No. 1, Winter 1976, pp. 1-45; Vinsensio Dugis, "Domestic Political Structure and Public Influence on Foreign Policy, A Basic Model", **Jurnal Global dan Strategis**, Vol. 3, No. 2, 2009, pp. 169-186.

⁹⁷ Ripsman, "Neoclassical realism and domestic interest groups", op.cit., s. 189.

edildiğinde, yapısal olarak daha fazla özerk olan hükümetler, dış politikanın idaresinde ulusal aktörlerin etkisine karşı daha güçlü olacaklardır. Her ne kadar demokratik olmayan devletlerde, hükümetler dış politikanın idaresinde serbest gibi görünseler de, bu devletlerde yürütmeden sorumlu organlar, devlet içerisindeki diğer grupları dikkate almak durumundadırlar.⁹⁸

Dış politikada özerklik, dış politikanın yürütülmesinden sorumlu olan idarecilerin topluma ya da yasamayla karşı karşıya geldiğinde, politikalarını yürütebilme yeteneğidir. Dış politikanın idaresinden sorumlu idareciler olarak, yürütme içindeki grupları ve bürokratları belirtiyoruz. Bu durum, hükümetten hükümete değişebilir ancak temel olarak dış politikadan sorumlu kişiler, bir başbakan ya da başkan, dışişleri bakanı ve dış politikayla ilgili kabine mensubu kişiler ve atanmışlardan oluşur.⁹⁹

Hükümetlerin dış politika ortamında, yasama ve diğer ulusal aktörlerin baskısını kontrol etmede özerklik olgusu oldukça önemlidir. Hükümetlerin dış politika ortamında özerkliğini belirleyen unsurları şu şekilde belirtebiliriz:

- Parti disiplini gibi, hükümetin gücünü destekleyen teamüller daha fazla özerklik sağlamaktadır.
- Hükümetlerin dış politikada eylemde bulunurken yasamaya danışmasını öngören karar alma prosedürleri, devletin gücünü azaltmaktadır.
- Dış ilişkilerin yürütülmesini birinci seviyede önemli gören yasama normları, hükümete dış politikanın idaresinde büyük bir alan vermektedir.
- Hükümetlerin kararlarına yönelik güçlü denetleyici mekanizmalar hükümetler için sınırlayıcıdır.¹⁰⁰

Yapısal otonominin yanında ulusal aktörlerin dış politika üzerindeki etkisini belirleyen başka bir unsur, devletler içerisindeki belirli grup ya da sınıfların o devlet içerisindeki etkinliğidir.¹⁰¹ Bu durum yönetim şekline bağımsız olarak, devlet içerisindeki belli grup ya da sınıfların devlet ile olan ilişkisiyle ilgili bir durumdur. Bazı devletlerde yönetim ve çeşitli grupların birbiriyle sıkı bağlara sahip olmasından ötürü bu gruplar, ulusal

⁹⁸ Örneğin Kruschev, Küba Krizi sırasında Yüksek Prezidyum'un baskısı altında kalmıştır. Ibid., s. 190.

⁹⁹ Ripsman, *Peace-Making By Democracies*, op.cit., s. 43.

¹⁰⁰ Ibid., s. 48.

¹⁰¹ Ripsman, "Neoclassical realism and domestic interest groups", loc.cit.

güvenlik politikaları üzerinde etkili olabilmektedir.¹⁰² Ancak son aşamada devlet ya da hükümet toplumdan özerk bir konumda olduğu için, bu grupların etkisinin marjinalize edilmesi mümkün olmaktadır.

Dış politikanın idaresinde hükümetlerin özerkliğini belirleyen diğer bir unsur da Randal L. Schweller tarafından ileri sürülen sistem içindeki elitler arasındaki uzlaşmanın niteliğidir.¹⁰³ Schweller'e göre dış politikanın yürütülmesinden sorumlu olan hükümetler, dış politika konusunda girişimde bulunma konusunda ulusal politika tarafından kısıtlanabilirler. Devletlerin güç dengesi politikalarına gerekli tepkiyi veremeyebileceklerini belirten Schweller, bu durumu "düşük dengeleme" (underbalancing) olarak tanımlar. Buna göre devlet içerisinde farklı gruplar vardır ve bunlardan biri ya da birkaçı devlet yönetiminde etkilidir. Hükümetler, bir dış politika meselesiyle karşı karşıya kaldıklarında ulusal politikadaki diğer elitlerle olan ilişkilerini de göz önüne almak durumundadır. Elitler arasında ideolojik, bürokratik, kültürel, bölgesel vb. sebeplerden kaynaklanabilecek olan iktidar mücadelesi, hükümetlerin dış politika konusunda daha ihtiyatlı olmasını gerektirecektir zira dış politika konusunda yapılacak herhangi bir hata, hükümetin toplum nazarındaki konumunu zayıflatabilir ve rakip elit gruplar iktidara gelebilir.¹⁰⁴ Böyle bir durumda hükümetin dış politikadaki görelî özerkliğı zayıflayacağından ötürü ulusal aktörlerin hükümet üzerindeki etkisi de artabilecektir.

Neoklasik realizmin, devletlerin dış politikalarını açıklarken kullandığı değişkenleri şu şekilde özetleyebiliriz. Teoriye göre, uluslararası sistemdeki kapasite dağılımı devletlerin dış politikalarını belirleyen birincil değişkendir. Ancak bu kapasite dağılımının, dış politikanın oluşturulması ve idaresinden sorumlu yöneticiler tarafından doğru bir şekilde analiz edilmesi hususu belirsizdir. Bunun yanında, dış politikanın oluşturulması ve idaresinden sorumlu yöneticiler, devlet ve toplum içindeki diğer kuruluşların ve genel olarak toplumun kısıtlayıcı etkileriyle karşı karşıyadırlar. Bu bakımdan, ulusal politikanın

¹⁰² Bu konuyla ilgili olarak Peter Evans tarafından bir çalışma yapılmıştır. Evans, Hindistan, Kore ve Brezilya üzerine yaptığı bir çalışmada devlet yöneticileriyle, bu devletler içerisindeki çeşitli sektörlerin yakın ilişkiler kurduğunu belirtmektedir. Bu ilişkiler neticesinde, devletlerin klasik misyonları olan ulusal güvenliği sağlama ve toplumun dış düşmanlara karşı korumanında yanında, devletler yeni bir misyon da üstlenmektedir ki bu, da kapitalist üretim ilişkilerinin toplumda yer edinmesidir. Evans bu role 'devletin aktif dönüştürücü rolü' demektedir. Örneğin, Hindistan'da bir bilişim şirketi olan IBM, Hintli yöneticilerle yakın ilişkiler kurmuş ve devletin, hem ekonomik hem de siyasal politikaları üzerinde etkili olmuştur. Bkz.: Peter Evans, **Embedded Autonomy: States and Industrial Transformation**, 1st p., Princeton University Press, New Jersey, 1995.

¹⁰³ Schweller, "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing", ss. 159-201.

¹⁰⁴ Ibid, s. 180.

müdahaleci değişken olarak dış politika analizlerine dahil edilmesi gerekir. Başka bir deyişle, bir dış politika eylemi, iki değişkenli bir süreçtir.

Neoklasik realizmin hem uluslararası politikadaki kapasite dağılımını hem de ulusal politik süreçleri analizlere dahil ederek devletlerin dış politikalarını açıklamaya çalışması, teoriye yönelik eleştirilerin yapılmasına sebep olmuştur. Örneğin Jeffrey W. Legro ve Andrew Moravcsik “Is anybody still a realist?” adlı çalışmalarında, bir teoriye açıklayıcılık gücü veren unsurların “tutarlılık” (coherence) ve “ayırt edicilik” (distinctiveness) olduğunu ileri sürerek, son dönemdeki realist teorisyenlerin birçok unsuru analizlerine dahil ederek realizmi esnek bir teoriye çevirdiklerini ve bu durumun da teorinin iç tutarlılığına ve ayırt edicilik niteliğine zarar verdiğini ileri sürmektedirler. Onlara göre bir teorinin açıklayıcılık gücüne sahip olabilmesi için kendi içerisinde tutarlı olması ve mümkün olduğu kadar az değişkeni tutarlı bir biçimde kendisine referans alması gerekmektedir. Ancak Fareed Zakaria ve Randall L. Schweller gibi son dönem realistler birçok unsuru analizlerine dahil ederek realizmi esnek bir teori haline getirmişlerdir.¹⁰⁵

Diğer yandan bazı teorisyenler ise neoklasik realizmin, realist paradigma içerisinde bir ilerlemeyi gerçekleştirdiğini ileri sürmektedir. Bu hususta Randall L. Schweller, neoklasik realizmin realist teori içerisinde bir ilerlemeyi yansıttığını ileri sürmektedir. O’na göre, neoklasik realizmin ortaya çıkmasının birkaç sebebi vardır. Bunlardan ilki, neorealizmin devletlerin dış politikası ya da tarihi olaylar hakkında herhangi bir çıkarımda bulunmaması ve katı bir uluslararası politika kuramı olmasıdır. Bu sebepten ötürü neoklasik realistler, Waltz’ın uluslararası ilişkilerin yapısal analizi ve onun sonuçlarını göz ardı etmeden, birinci ve ikinci imge değişkenlerini dış politikada karar alma ve tarihi meselelere uygulamışlardır. Neoklasik realistler, 1. Realizmin varsayımlarını geliştirme ve açıklama, 2. Genel kuramları test etmek, vakaları açıklamak ve hipotezler üretmek için vaka çalışması metodunu kullanma, 3. Birinci, ikinci ve üçüncü imgeleri bir araya getirme, 4. Dış politika ve ulusal davranışla ilgili önemli sorular sorma, 5. Kümülatif bilgi üretme üzerine odaklanmışlardır.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Bkz.: Jeffrey W. Legro, Andrew Moravcsik, “Is anybody stil a realist”, **International Security**, Vol. 24, No. 2, Fall 1999, pp. 5-55.

¹⁰⁶ Randall L. Schweller, “Progressiveness of Neoclassical Realism”, **Progress in International Relations Theory**, ed. Colin Elman, Miriam Fendius Elman, MIT Press, Massachusetts, 2003, pp. 311-349.

1 Mart Tezkeresine giden süreci ele almadan önce, Türkiye’de dış politika oluşturma ve karar alma süreçlerine değinmek yerinde olacaktır. Bu husus, dış politikanın oluşturulmasından ve idaresinden sorumlu kurumların karşı karşıya kaldıkları kısıtların anlaşılması bakımından önemlidir. Özellikle hükümetlerin, dış politikanın idaresinde karşı karşıya oldukları hukuksal kısıtları ortaya koymak, teorinin üzerinde durduğu ‘görelî özerklik’ kavramının anlaşılması noktasında yerinde olacaktır. Bu bakımdan aşağıdaki başlıkta, Türkiye’de karar alma süreçlerinin hukuksal çerçevesi ve bu sürece etki eden diğer unsurlar ele alınacaktır.

3. Dış Politikanın Oluşturulması Sürecinde Hukuksal Çerçeve

Dış politikanın oluşturulmasında, Bakanlar Kurulu ya da Hükümet, Hükümet bünyesinde yer alan bakanlıklar, Cumhurbaşkanı, TBMM gibi kurumlar yetki kullanabilmekte ve duruma göre sorumlu olabilmektedir. Bu kurumlar, Anayasa ve yasalarda kendilerine tanınan yetkiler doğrultusunda, dış politikanın oluşturulması ve yürütülmesi sürecine dahil olmaktadır. Bu kurumların yetki ve sorumluluklarına geçmeden önce, Türkiye Cumhuriyeti açısından devletin genel niteliği ve hükümet sistemine değinmek yerinde olacaktır.¹⁰⁷

3.1. Devletin Genel Niteliği

1982 Anayasası’nın ‘Genel Esaslar’ başlıklı birinci kısmında devletin temel nitelikleri belirtilmiştir.¹⁰⁸ Buna göre, “*Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.*”¹⁰⁹; “*Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir.*”¹¹⁰; “*Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir.*”¹¹¹

¹⁰⁷ Türkiye Cumhuriyeti devletin genel niteliği ve dış politikasının oluşturulmasından ve idaresinden sorumlu olan organların belirtileceği bu bölümde, 1 Mart Tezkeresi sürecinde yürürlükte olan hukuki düzenlemeler esas alınacaktır.

¹⁰⁸ Anayasanın tam metni için bkz.: “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası”, http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf, (e.t. 10.02.2014).

¹⁰⁹ 1982 Anayasası Madde 1.

¹¹⁰ 1982 Anayasası Madde 2.

¹¹¹ 1982 Anayasası Madde 3.

1982 Anayasası, cumhuriyeti hem geniş hem de dar anlamıyla tanımlamaktadır.¹¹² Buna göre, yönetim organları veraset dışı yollardan belirlenmektedir.¹¹³ İkinci olarak, cumhuriyet, egemenliğin herhangi bir kişi ya da zümreye değil, toplumun tümüne ait göstermektedir.¹¹⁴ Başka bir deyişle, cumhuriyet, demokratik düzenin temel prensiplerini bünyesinde barındıran bir devlet şeklidir.

Anayasanın 3'üncü maddesinde belirtilen, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olduğu ifadesi, ülke topraklarının parçalanmazlığını ifade etmektedir.¹¹⁵ Bu durum, yalnızca toprak açısından değil, milletin bütünlüğüyle ilgili bir durumdur.

Yukarıda belirtilen hususlar, 1982 Anayasası ile güvence altına alınmıştır. Anayasanın 4'üncü maddesi, 1, 2 ve 3'üncü maddede belirtilen unsurların değiştirilemeyeceğini öngörmektedir. İlgili maddeye göre, "*Anayasanın 1'inci maddesindeki Devletin şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki hüküm ile, 2'nci maddesindeki Cumhuriyetin nitelikleri ve 3'üncü maddesi hükümleri değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez*".

1982 Anayasası'na göre, "*Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır.*"¹¹⁶ Bu durum, anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü ilkesinin doğal bir sonucudur.¹¹⁷

Yukarıda belirtilen unsurlar, yani devletin üniter yapısı ve şeklinin korunması, hem yönetenler hem de yönetilenler açısından hukuksal sonuçlar doğurmaktadır. Devlet organları, bu unsurlara aykırı hukuksal ya da siyasal girişim de bulunamazken, devlet organları dışındaki örgütlenmeler de (siyasal partiler ya da sivil toplum kuruluşları gibi) aynı unsurlara uygun eylemlerde bulunmalıdır.¹¹⁸

¹¹² Dar anlamda cumhuriyet, devlet başkanlığının kalıtsal yollardan intikal etmediği devlet şeklini belirtirken, geniş anlamda cumhuriyet, demokratik ilkeleri bünyesinde barındıran sistem olarak tanımlanmaktadır. Kemal Gözler, **Anayasa Hukuku Genel Esaslar & Ders Kitabı**, Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa, 2013, ss. 180-181.

¹¹³ Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 13. b. Beta Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 72.

¹¹⁴ Ibid., s. 74.

¹¹⁵ Ibid., op.cit., s. 111.

¹¹⁶ 1982 Anayasası Madde 11.

¹¹⁷ Tanör et al., , op.cit., s. 118.

¹¹⁸ Ibid.

3.2. Hükümet Sistemi

‘Hükümet sistemi’ kavramının üzerinde evrensel bir tanım olmamakla birlikte, kısaca, “devlet içindeki kuvvetlerin dağılımı ve düzenlenişi bakımından anayasal demokrasilerde veya demokratik olmayan rejimlerde uygulanan kural ve kurumlar dizgesinin bütünü”¹¹⁹ olarak tanımlanabilir. Bu hususta, devletlerin anayasaları, devlet içindeki kurumların nasıl örgütlenip faaliyetlerini yerine getirdiğini belirten temel normlar olmaktadır.

Hükümet sistemi kavramı, esas olarak, bir devlet içerisindeki kurumlar arası ilişkilere işaret eden bir kavramdır. Bu noktada, temel olarak, özellikle demokratik hükümet sistemleri açısından, hükümet ile parlamento arasındaki ilişkilerin niteliğini incelemek gerekmektedir.¹²⁰ Demokratik hükümet sistemi modelleri, kuvvetler arasındaki ilişkiler esas alındığında, başkanlık, yarı-başkanlık ve parlamenter hükümet sistemlerinden oluşmaktadır.¹²¹

1982 Anayasası’na göre, “Egemenlik, kayıtsız şartsız Milletindir.”¹²² Ancak bu egemenlik, doğrudan halk tarafından değil, halkın seçtiği milletvekilleri aracılığıyla kullanılmaktadır. Başka bir deyişle, 1982 Anayasası, egemenliğin doğrudan halk tarafından değil, halkın temsilcileri tarafından kullanılacağını belirtmektedir ki bu durum, ‘temsili demokrasi’ anlamına gelmektedir.¹²³

1982 Anayasası, egemenliğin üç organ vasıtasıyla kullanılacağını belirtmektedir. Yasama yetkisi, Türk milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisine aittir ve bu yetki devredilemez.¹²⁴ Yürütme yetki ve görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasa ve kanunlara uygun olarak yerine getirilir.¹²⁵ Yargı yetkisi ise Türk milleti adına

¹¹⁹ Mehmet Merdan Hekimoğlu, **Anayasa Hukukunda Karşılaştırmalı Demokratik Sistemler ve Türkiye**, 1. b., Detay Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 5.

¹²⁰ Ibid., s. 23.

¹²¹ Kuvvetler ayrılığı teorisi, bir devletin üç temel erki olan yasama, yürütme ve yargının, birbirinden bağımsız olarak örgütlenmesini savunan bir teoridir. Bu güçler arasındaki ayrım sert ise sistem kuvvetlerin katı ayrımına dayanmaktadır. Bu kuvvetler arasındaki ilişkiler yumuşak bir temelde düzenlenmiş ise, sistem yumuşak kuvvetler ayrılığı olarak nitelendirilir. Bkz.: Gözler, op.cit., s. 218; Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, 14. b., Turhan Kitapevi, Ankara, 2006, ss. 78-79.

¹²² 1982 Anayasası Madde 6.

¹²³ Temsili demokrasilerde egemenlik, genel seçimle seçilmiş, halk adına hareket eden temsilciler vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Temsili demokrasilerde halk, ya yalnızca yasama organını ya da yasamayla birlikte devlet başkanını da genel seçimler yoluyla belirler. Bkz.: Gözübüyük, op.cit., s. 76.

¹²⁴ 1982 Anayasası Madde 7.

¹²⁵ 1982 Anayasası Madde 8.

bağımsız mahkemelerce yerine getirilir.¹²⁶ Bu maddelerden de anlaşılacağı gibi, 1982 Anayasası, devlet fonksiyonlarını ‘şekli’ ya da ‘organik’ kritere göre değerlendirmektedir.¹²⁷ Buna göre, devlet fonksiyonları, üç ayrı organ tarafından yerine getirilir ki bu durum, ‘kuvvetler ayrılığı prensibine’ işaret etmektedir.

Anayasanın başlangıç kısmında, kuvvetler ayrılığının devlet organları arasında herhangi bir üstünlük sıralaması anlamına gelmeyip, belli devlet yetki ve görevlerinin kullanılmasından ibaret olduğu bununla sınırlı medenî bir işbölümü ve işbirliği olduğu belirtilmiştir.¹²⁸ Bu durum Anayasanın, yasama ve yürütme arasında yakın bir işbirliğini işaret etmesi bakımından önemlidir.¹²⁹

1982 Anayasası yasama yetkisini, 550 milletvekilinden müteşkil olan TBMM’ye vermiştir. TBMM, 4 yılda bir yapılan genel seçimlerle yenilenmektedir.¹³⁰ TBMM’nin asli görevleri, kanun yapmak, değiştirmek ya da kaldırmak ve Bakanlar Kurulu’nu denetlemektir.¹³¹ Meclisin, özellikle Bakanlar Kurulunu denetleme yetkisi önemlidir zira bu şekilde yürütme üzerinde Meclis kontrolü sağlanmaktadır. Meclis bu denetleme işlevini, Anayasada öngörülen usullere göre yerine getirmektedir.¹³²

1982 Anayasası, yürütmeyi ikili bir yapıda düzenlemiştir. Buna göre, yürütme yetki ve görevi Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından kullanılmaktadır. Cumhurbaşkanı, 21 Ekim 2007’den önce doğrudan doğruya halk tarafından değil, TBMM tarafından 7 yıllık bir süre için seçilmekteydi. Bu tarihte gerçekleştirilen Anayasa değişikliğiyle, Cumhurbaşkanının 5 yıllık bir süre için doğrudan halk tarafından seçileceği öngörülmüştür.¹³³ Devletin başı olarak, devletin ve milletin bütünlüğünü temsil eden Cumhurbaşkanı,¹³⁴ siyasal olarak sorumsuzdur.¹³⁵

¹²⁶ 1982 Anayasası Madde 9.

¹²⁷ Devlet fonksiyonlarının tanımlanmasında iki kriter vardır. Bunlardan ilki ‘‘maddi kriter’’dir. Buna kritere göre, devlet fonksiyonları, işlemi yapan organın niteliğine bakılmaksızın, işlemin iç mahiyetine göre tanımlanmaktadır. Organik kritere göre ise devlet fonksiyonları, işlemi gerçekleştiren organa ve yapılaş şekillerine göre tasnif edilmektedir. Bkz.:Gözler, op.cit., ss. 345-348; Kemal Gözler, Gürsel Kaplan, **İdare Hukuku Dersleri**, 13. b., Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa, 2012, ss. 16-24.

¹²⁸ 1982 Anayasası Başlangıç Kısmı.

¹²⁹ Hekimoğlu, op.cit., s. 189.

¹³⁰ 2007 Anayasa değişikliği öncesi genel seçimler 5 yılda bir yapılmaktaydı.

¹³¹ 1982 Anayasası Madde 87.

¹³² Anayasa, TBMM’nin Bakanlar Kurulunu denetleyebilmesi için çeşitli usuller öngörmüştür. Bu usuller soru, genel görüşme, Meclis araştırması, Meclis soruşturması ve gensorudur. Bkz.: Tanör et al, op.cit., ss. 307-312.

¹³³ Yavuz Atar, **Türk Anayasa Hukuku**, 7. b., Mimoza Yayınları, Konya, 2012, ss. 256-257.

¹³⁴ 1982 Anayasası Madde 106.

¹³⁵ Tanör et al, , op.cit., s. 324.

Yürütmenin diğer kanadında ise Bakanlar Kurulu ya da Hükümet bulunmaktadır. Bakanlar Kurulu, Başbakan ve bakanlardan müteşekkildir. Başbakan milletvekilleri arasından Cumhurbaşkanınca atanırken, bakanlar, TBMM içinden veya milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olanlar arasından Başbakanca seçilirler ve Cumhurbaşkanınca atanırlar. Başbakan, Bakanlar Kurulunun başkanı olarak, hükümetin genel politikasının yürütülmesinden sorumludur ve bakanlıklar arasında işbirliğinin tesis edilmesine yardımcı olur.¹³⁶ Siyasi olarak TBMM'ye karşı sorumlu olan Bakanlar Kurulu, yürütme erki içerisinde esas yetkili olan organdır. Bakanların her birinin, kendi yetkilerinde bulunan işler bakımından tek başına siyasi olarak Meclise karşı sorumlu olmasının yanında, Bakanlar Kurulu da ülkenin genel siyasetinin yürütülmesi bakımından Meclise karşı kolektif olarak sorumludur.¹³⁷

1982 Anayasasıyla Cumhuriyet, parlamenter hükümet sistemi doğrultusunda örgütlenmiştir. Yasama ve yürütme, TBMM çoğunluğuna dayanmak suretiyle, bütün parlamenter sistemlerde siyasi partiler aracılığıyla görülen, yasama çoğunluğuyla yürütmenin ayrılığı temel alınarak örgütlenmiştir.¹³⁸ Yürütmenin düalist bir yapıda olması, Cumhurbaşkanının 2007 öncesinde halk tarafından değil, Meclis tarafından seçilmesi, Bakanlar Kurulunun bireysel ve kolektif olarak TBMM'ye karşı sorumlu olması, bir kişinin hem yürütmede hem de yasamada görev alabilmesi, Cumhurbaşkanın Meclisi feshedebilme yetkisine sahip olması sebebiyle, 27 Ekim 2007 öncesi dönemde Türkiye Cumhuriyeti saf bir parlamenter rejim özelliği göstermektedir. Her ne kadar yasama ve yürütme ayrı ayrı örgütlenmişse de, yürütmenin yasama içerisinden çıkması, bu iki erk arasındaki ayrımı daha yumuşak bir hale getirmiştir.¹³⁹ Başka bir deyişle, 1982 Anayasasıyla birlikte Türkiye Cumhuriyeti, yumuşak güçler ayrılığına dayalı bir parlamenter sistem olarak örgütlenmiştir.¹⁴⁰

Yürütmenin yasama içinde çıkması, bu iki devlet erkinin birbiriyle iç içe geçmesine sebep olabilmektedir. Zira genel seçimlerde yüksek oy alan bir siyasi parti, Meclis içerisinde de üstün bir konumda olacağından, yasamanın Bakanlar Kurulunu denetleme yetkisi işlevsiz hale gelebilecektir. Bu durum, 1982 Anayasasının yürütmeyi güçlendirdiği

¹³⁶ 1982 Anayasası Madde 112.

¹³⁷ Hekimoğlu, op.cit., s. 191.

¹³⁸ Ibid., s. 189.

¹³⁹ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 14. b., Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa, 2013 ss. 297-298.

¹⁴⁰ Hekimoğlu, op.cit., s. 191; Tanör et al, op.cit., s. 435.

düşünüldüğünde daha da belirgin bir duruma gelmektedir.¹⁴¹ Bu durumun tersi ise yasamanın yürütme üzerinde kontrol sahibi olmasını beraberinde getirecektir. Başka bir deyişle, birden çok partinin birbirine yakın oylara sahip olarak bir koalisyon hükümetinin kurulduğu ve tek bir partinin Mecliste çoğunluk oluşturmadığı durumlarda, yürütmenin yasama üzerindeki gücü sınırlanacak ve dolayısıyla yürütme erki zayıflayacaktır.

3.3. Dış Politikanın İdaresinde Yetkili Olan Kurumlar

Türkiye’de dış politikanın oluşturulmasında ve yürütülmesinde yetkili olan kurum, birim ve kişiler, ulusal mevzuat itibariyle belirlenmiştir. Bu konuda, normlar hiyerarşisine uygun olarak, kimlerin nasıl ve ne şekilde yetki kullanacağı, Anayasada ve yasalarda düzenlenmiştir.

3.3.1. Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu

Yukarıda da belirtildiği gibi, Türkiye’de yürütme organı düalist yapıda örgütlenmiştir. Bir yanda Cumhurbaşkanı, diğer yanda ise Bakanlar Kurulu ya da Hükümet, yürütme fonksiyonu dahilindeki yetkileri kullanmakta ve görevleri icra etmektedir.

1982 Anayasasının 104’üncü maddesinin b bendinde Cumhurbaşkanının dış ilişkilerin yürütülmesinde kullanacağı yetkiler belirtilmiştir. Buna göre Cumhurbaşkanı, “*yabancı devletlere Türk devletinin temsilcisini göndermek, Türkiye Cumhuriyeti’ne gönderilecek devlet temsilcilerini kabul etmek ve milletlerarası andlaşmaları onaylamak ve yayımlamak*” şeklinde belirtilen görev ve yetkilere sahiptir.

Başbakan ve “*devletin üstlendiği milli kamu hizmetlerinin konularına göre uzmanlaşmış birimleri*”¹⁴² olan bakanlıkların en üst idari amiri mevkiindeki bakanlardan oluşan Bakanlar Kurulunun temel görevi, ülkenin genel siyasetini idare etmektedir. Genel siyasetinin yürütülmesi kavramından, ülkenin iç ve dış siyasetinin idare edilmesi hususu anlaşılmaktadır.¹⁴³ Bu hususta, Başbakanın konumu belirleyicidir. Başbakan, Bakanlar

¹⁴¹ 1982 Anayasası bu güçlendirmeyi, Cumhurbaşkanının yetkilerini arttırarak ve Bakanlar Kurulu içerisinde Başbakana üstün bir konum vererek gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu hususta bkz.: Gözler, op.cit., s. 45; Atar, op.cit., s. 36.

¹⁴² Gözler et al, İdare Hukuku Dersleri, op.cit., s. 143.

¹⁴³ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, op.cit., s. 342.

Kurulunun başkanı olarak, hem ülkenin genel siyasetinin yürütülmesini hem de Bakanlıkların eşgüdüm içerisinde çalışmasını sağlamakla yükümlüdür.¹⁴⁴

Yürütmeyi oluşturan Cumhurbaşkanı ile Bakanlar Kurulunun dış politikanın yürütülmesi hususundaki yetkilerinin başında, uluslararası andlaşmaların oluşturulması süreci bulunmaktadır.¹⁴⁵ Bilindiği gibi, andlaşma oluşturma süreci, müzakere, andlaşma metninin yazılması, parafe edilmesi, imzalanması ve yürürlüğe girmesi gibi aşamalardan oluşmaktadır. Andlaşmaların yapısı, öngördükleri düzenlemeler vb. unsurlar açısından andlaşmaya taraf olan devletlerin ulusal hukuk mevzuatı gereğince onaylama işlemine tabi tutulmaları gerekebilir. Türkiye’de bu konudaki süreç, 1982 Anayasasının 90’ıncı maddesinde ve 244 sayılı kanunda¹⁴⁶ düzenlenmiştir. Bu süreçte yetkiler, yasama ve yürütme organı arasında paylaştırılmıştır. Şöyle ki müzakere, andlaşma metninin oluşturulması ve imza süreçleri yürütmeye ait bir yetkiyken, üçüncü aşama olan onaylama ise yasama ve yürütme arasında paylaştırılmış bir yetkidir.¹⁴⁷

Bakanlar Kurulu esas olarak müzakere, andlaşma metninin oluşturulması ve imza aşamalarında etkilidir zira bu süreç siyasi bir süreçtir ve ülkenin genel siyasetinin yürütülmesinden sorumlu olan Bakanlar Kurulunun bu süreçte belirleyici olması gerekmektedir. Bakanlar Kurulu, bu süreçte, teknik konularla ilgili olarak ilgili bakanlıkları sürece dahil edebilir.¹⁴⁸

1982 Anayasası, milletlerarası andlaşmaları onaylama ve yayımlama yetki ve görevini Cumhurbaşkanına tevdi etmiştir. Bununla birlikte, Cumhurbaşkanının bir andlaşmayı onaylayabilmesi için TBMM’nin söz konusu andlaşmayı bir ‘‘uygun bulma kanunuyla’’ kabul etmiş olması gerekmektedir. Başka bir deyişle, Cumhurbaşkanının bir

¹⁴⁴ 1982 Anayasası Madde 104; ‘‘Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun (3056 S.K.)’’, **T.C. Resmi Gazete**, S. 18550, 19 Ekim 1984, Madde 4.

¹⁴⁵ Prensip olarak, bir devletin diğer uluslararası hukuk sùjeleriyle gerçekleştireceği ilişkilerde, herhangi bir yetki belgesine gerek olmaksızın temsil etme yetkisine sahip olan kişiler, Devlet Başkanı/Cumhurbaşkanı, Başbakan/Hükümet Başkanı ve Dışışleri Bakanıdır. Bkz.: Kamuran Reçber, **Diploması ve Konsolosluk Hukuku**, 1. b., Dora Yayınları, Bursa, 2011, s. 13.

¹⁴⁶ ‘‘Milletlerarası Andlaşmaların yapılması, yürürlüğü ve yayınlanması ile bazı antlaşmaların yapılması için Bakanlar Kuruluna yetki verilmesi hakkında Kanun (244 S.K.)’’, **T.C. Resmi Gazete**, S. 11425, 11 Haziran 1963.

¹⁴⁷ Bülent Tanör, ‘‘Türkiye’de Dış İlişkilerin İç Hukuk Rejimi’’, **Türk Dış Politikasının Analizi**, 3. b., ed. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul, 2004, s. 818.

¹⁴⁸ Bu hususta bkz.: Reçber, op.cit., s. 25-30.

andlaşmayı onaylayabilmesi, yasama organı olan TBMM'nin bu andlaşmaya rıza göstermesi koşuluna bağlanmıştır.¹⁴⁹

1982 Anayasası'nın 90'inci maddesi ve 244 sayılı kanununun 2'inci maddesine göre, TBMM'nin bir uygun bulma kanunuyla andlaşmaları kabul etmesinin istisnaları bulunmaktadır. Buna göre, Türk yasalarında değişiklik getirmemek kaydıyla, ekonomik ve ticari ilişkileri düzenleyen, süresi bir yılı aşmayan, devlet maliyesine yük getirmeyen, kişi hallerine ve Türk vatandaşlarının yabancı devletlerdeki mülkiyet haklarına dokunmayan andlaşmalar için herhangi bir uygun bulma yasasına gerek olmaksızın Bakanlar Kurulu yetkilidir. Bunun yanında, yine Türk yasalarında değişiklik getirmemek kaydıyla, daha önceden yapılmış bir andlaşmaya dayanılarak yapılan uygulama andlaşmaları ve yasaların önceden tanıdığı yetkilere dayanılarak yapılan ekonomik, ticari, teknik ya da yönetsel andlaşmalar için de Bakanlar Kurulu yetkilidir.

3.3.2. Türkiye Büyük Millet Meclisi

Dış ilişkilerin yürütülmesinde yetki sahibi organlardan biri de 550 milletvekilinden müteşekkil TBMM'dir. TBMM'nin görev ve yetkileri 1982 Anayasası'nın 87'inci maddesinde belirtilmiştir. TBMM'nin dış ilişkilerin yürütülmesinde kullanacağı yetkiler, milletlerarası andlaşmaların onaylanmasını uygun bulmak ve savaş ilanına karar vermektedir. Bunun yanı sıra, Anayasanın 92'inci maddesi, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi veya yabancı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisini de TBMM'ye vermiştir.

Andlaşmalar, daha önce de belirtildiği gibi, Cumhurbaşkanı tarafından onaylanır ancak bir andlaşmanın Cumhurbaşkanı tarafından onaylanması için, TBMM'nin bu andlaşmayı bir kanunla uygun bulması gerekmektedir. TBMM'nin bu işlemi bir kanunla gerçekleştirmesinden ötürü, söz konusu işlem, kanun yapma usulüne uygun bir şekilde yapılmaktadır.¹⁵⁰

Savaş ilanına karar verme ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi veya yabancı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme hususu, hem

¹⁴⁹ Tanör, "Türkiye'de Dış İlişkilerin İç Hukuk Rejimi", op.cit., s. 818.

¹⁵⁰ Kanunların yapılış usulüyle ilgili olarak bkz.: Gözler, op.cit., ss. 252-260.

Anayasada hem de TBMM İçtüzüğü'nde¹⁵¹ düzenlenmiştir. TBMM İçtüzüğü'nün 129'uncu maddesinde, *“yabancı bir devlete karşı veyahut belli bir devleti hedef tutmayıp Türkiye için savaş hukukunun yürürlüğe girmesini gerektiren hallerde savaş hali ilanına, Bakanlar Kurulunun istemi üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisince karar verilir. Bu kararı Cumhurbaşkanı uygular.”* ibaresi bulunmaktadır. 130'uncu maddede ise *“Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına belli bir süre için, Bakanlar Kurulunun istemi üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisince izin verilir. Bu kararı Cumhurbaşkanı uygular.”* ifadesi yer almaktadır.

TBMM, savaş ilanına karar verme ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi veya yabancı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkilerini yasayla değil, parlamento kararlarıyla¹⁵² kullanmaktadır. Dolayısıyla, söz konusu kararların alınmasında, kanun yapma usulü değil, parlamento kararı alma usulü izlenmektedir.¹⁵³

3.3.3. Dışışleri Bakanlığı

Devlet, üstlendiği ulusal kamu hizmetlerini, Bakanlıklar vasıtasıyla yerine getirmektedir. Bakanlıklar, devletin üstlendiği ulusal kamu hizmetlerinin konularına göre uzmanlaşmış ve örgütlenmiş bölümleridir. Merkezi idare teşkilatında, kamu hizmetleri arasında iş bölümü yapılmış ve her bir bakanlık belli bir kamu hizmetinin idaresinden sorumlu tutulmuştur. Her bakanlık yürüttüğü kamu hizmeti alanında devlet tüzel kişiliğini temsil etmektedir.¹⁵⁴ Bakanlıkların en üst idari amiri bakanlardır. Bakanlar, hem görevli bulunduğu bakanlığın en üst idari amir hem de bakanlar kurulu üyesidir.¹⁵⁵

¹⁵¹ “TBMM İçtüzüğü”, <http://www.tbmm.gov.tr/ictuzuk/ictuzuk.htm>, (e. t.15.02.2014).

¹⁵² Parlamento kararları, TBMM'nin kanun yapma dışındaki işlemleri olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle parlamento kararları, Meclisin, özerk yetkisine dayanarak kendisi tarafından yapılan ve Meclis Başkanı tarafından Resmi Gazete yayımlanan kararlardır. Parlamento kararları, TBMM'nin iç yapısı ve çalışma düzeni veya yürütme ya da yargı organlarıyla ilgili ilişkileri çerçevesinde alınmaktadır. Bu kararlar, TBMM İçtüzüğü, dokunulmazlığın kaldırılması ve milletvekilinin düşürülmesi dışında, Anayasa Mahkemesinin denetimi dışındadır. Bkz.: Tanör et al, op.cit., s. 303. Gözler, Türk Anayasa Hukuku, op.cit., ss. 243-250.

¹⁵³ Parlamento kararlarının alınmasına yönelik olarak, Anayasanın 96'ncı ve Meclis İçtüzüğü'nün 146'ncı maddelerine bakmak gerekmektedir. Nisan 2007'de yapılan Anayasa değişikliği öncesi 96'ncı madde, Anayasada başkaca hüküm olmayan hallerde TBMM'nin, üye tam sayısının en az üçte biriyle toplanacağını ve üye tam sayısının dörtte birinden az olmamak kaydıyla, toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla karar alacağını öngörmekteydi. İçtüzüğün 96'ncı maddesinde ise oya konu olan tüm konuların, Anayasa ya da İçtüzükte ayrıca herhangi bir hüküm olmaması halinde, toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla karar alacağını belirtmektedir. Bkz.: Tanör et al, op.cit., ss. 266-267.

¹⁵⁴ Gözler et al, İdare Hukuku Dersleri, op.cit., s. 143.

¹⁵⁵ Ibid.

Dışişleri Bakanlığının görev ve yetkileri, 06.07.1994 tarihli 4009 sayılı yasada düzenlenmiştir.¹⁵⁶ Söz konusu yasanın 2'inci maddesinde Dışişleri Bakanlığının, “*Hükümetçe tayin ve tespit edilecek esaslara göre dış politikayı uygulamak ve Türkiye Cumhuriyetinin yabancı devletler ve uluslararası kuruluşlarla ilişkilerini yürütmek*”, “*Türkiye Cumhuriyetinin dış politikasının tespiti için hazırlık çalışmaları yapmak ve tekliflerde bulunmak, tespit edilecek dış politikayı yürütmek ve koordine etmek*” görev ve yetkilerine sahip olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Bakanlık, “*Yabancı devletler ve milletlerarası kuruluşlar nezdinde temsil işlerini yetkili makam olarak yürütmek*” ve “*Yabancı devletler ve milletlerarası kuruluşlardaki gelişmeleri ve bunlar arasındaki ilişkileri takip etmek*” yetkilerine de sahiptir.

Dışişleri Bakanlığı, ulusal kamu hizmetlerinin yürütülmesinde bir uzmanlık kurumudur. Bununla birlikte Dışişleri Bakanı, aynı zamanda Bakanlar Kurulu üyesi olması hasebiyle, faaliyetlerinden ötürü siyaseten sorumludur. Bu bakımdan, Dışişleri Bakanı ve onun altındaki teşkilat görevlileri, Bakanlar Kurulunun kararlarını dikkate almak durumundadır. Başka bir deyişle, Dışişleri Bakanı, Bakanlık kurumunun en üst amiri olarak, Bakanlık hizmetlerinin mevzuata ve Bakanlar Kurulunun genel siyasetine uygun bir şekilde yürütülmesini gözetmek durumundadır.¹⁵⁷ Bu durum, ülkenin genel siyasetinin yürütülmesinden sorumlu olan Bakanlar Kurulunun, dış politikanın idaresinden de müteselsilen sorumlu olmasının doğal bir sonucudur.¹⁵⁸

3.3.4. Milli Güvenlik Kurulu

Yukarıda belirtilen kurumların yanı sıra, milli güvenliğin korunmasında sorumlu olan MGK da, dış politikanın belirlenmesi hususunda ağırlığı olan bir kurumdur. 1961 Anayasasıyla anayasal bir kurum haline gelen MGK, 1982 Anayasası'nın 118'inci maddesinde yine anayasal bir kurum olarak düzenlenmiştir. Anayasanın bu maddesi, 3 Ekim 2001 tarih ve 4709 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunıyla yeniden düzenlenmiştir.¹⁵⁹

¹⁵⁶“Dışişleri Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun (4009 S.K.)”, **T.C. Resmi Gazete**, S. 21982, 6 Temmuz 1994.

¹⁵⁷ Reçber, op.cit., s. 142.

¹⁵⁸ Gencer Özcan, “Türkiye Dış Politikasında Algılamalar, Karar Alma ve Oluşum Süreci”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, 3. b. ed. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul, 2004, s. 839.

¹⁵⁹ “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun (4709 S.K.)”, **T.C. Resmi Gazete**, S. 24556, 17 Ekim 2001, Madde 32.

Anayasanın 118'inci maddesi gereğince MGK'ya tanınan yetki ve görevler, 9 Kasım 1983 tarih ve 2945 sayılı yasada¹⁶⁰ ayrıntılı olarak tanımlanmıştır.¹⁶¹

Anayasanın 118'inci maddesiyle MGK'nın yapısı ile görev ve yetkileri düzenlenmiştir. Buna göre MGK, Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Başbakan yardımcıları, Adalet, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından oluşan bir organdır. İlgili maddeye göre MGK, *“Devletin millî güvenlik siyasetinin¹⁶² tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili alınan tavsiye kararları ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir. Kurulun, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca değerlendirilir.”*

Yukarıdaki maddede görüldüğü gibi, hukuksal olarak kurulun aldığı kararlar ‘bağlayıcı’ değil, ‘istişari’ niteliktedir.¹⁶³ Kurul, milli güvenliğin sağlanmasına yönelik olarak, Bakanlar Kurulu muhatap olmak üzere, tavsiye niteliğinde kararlar almaktadır. Bununla birlikte, MGK Genel Sekreterliğine tanınan yetkiler, Kurulun devlet içerisindeki etkinliğini arttırmaktadır. 2945 sayılı kanununa göre MGK kararlarına ilişkin uygulamalar, *“MGK Genel Sekreterliği tarafından takip edilerek sonuçları hakkında Başbakana, Cumhurbaşkanına ve MGK'ya bilgi verilir.”* Ayrıca Genel Sekreterlik, *“Bakanlar Kurulu kararı haline getirilemeyen Millî Güvenlik Kurulu kararları ile bu kararlara ilişkin gelişmeler hakkında da Cumhurbaşkanına Başbakan ve Millî Güvenlik Kuruluna bilgi sunar.”* İlgili yasanın 13.maddesinin b bendine göre ise, Genel Sekreterlik, *“Bakanlar Kurulunun millî güvenliğin sağlanması sorumluluğuna ilişkin olarak; Devletin savunma siyaseti dışında millî güvenlik siyasetinin tayin, tespit, uygulama ve gerektiğinde düzeltme ve değiştirme görevlerini doğrudan veya bakanlık kurum ve kuruluşlarla yapılacak müşterek*

¹⁶⁰ “Millî Güvenlik Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu (2945 S.K.)”, **T.C. Resmi Gazete**, S. 18218, 11 Kasım 1983.

¹⁶¹ Anayasanın 118'inci maddesinde yapılan değişiklikleri tamamlayan yasa değişikliği 15 Ocak 2003 tarihinde yapılmıştır. Bu değişiklikte, 2945 sayılı kanunun 4'üncü maddesinin birinci fıkrasının a bendi ve ikinci fıkrası değiştirilmiştir. Bkz.: “Millî Güvenlik Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (4789 S.K.)” **T.C. Resmi Gazete**, S. 24997, 18 Ocak 2003.

¹⁶² Millî güvenlik kavramı 2945 sayılı kanunun 2'inci maddesinin a bendinde tanımlanmıştır. Buna göre millî güvenlik, *“Devletin anayasal düzeninin, millî varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dahil bütün menfaatlerinin ve ahdî hukukunun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanmasını”* kapsamaktadır.

¹⁶³ Gözler et al, op.cit., s. 170.

çalışmalarla araştırır, inceler, planlar, hazırlar ve bu konudaki uygulamaları takip ve koordine eder, yönlendirir sonuçları değerlendirir.”Görüldüğü gibi, MGK Genel Sekreterliğine, MGK kararlarının oluşturulması yanında, uygulanmasını takip ve kontrol etmek, yönlendirici önlemler almak yetkileri de verilmiştir.¹⁶⁴

Yukarıda belirtildiği gibi MGK, ulusal güvenliğin sağlanmasında ve dolayısıyla ülkenin hem ulusal hem de uluslararası alandaki politikalarının belirlenmesinde etkili olan bir organdır. MGK bu işlevini, ‘Kırmızı Kitap’ olarak da bilinen, devletin ulusal güvenliğine yönelik tehditleri belirleyen ve izlenecek siyasetin genel hatlarını çizen ‘Milli Güvenlik Siyaset Belgesi’ (MGSB) ile yerine getirmektedir.¹⁶⁵ Ön hazırlıkları MGK Genel Sekreterliği tarafından yapılan belge, Bakanlar Kurulu tarafından dikkate alınmakta ve uygulanmaktadır.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Tanör et al, op.cit., s. 346.

¹⁶⁵ Özcan, “Türkiye Dış Politikasında Algılamalar, Karar Alma ve Oluşum Süreci”, op.cit.,s. 855.

¹⁶⁶ MGSB, devletin temel güvenlik politikalarının belirlendiği en önemli belge olarak nitelendirilebilir. Nitekim eski Genelkurmay Başkanlarından Doğan Güreş sözleri, belgenin Türk siyasal hayatındaki önemini göstermesi bakımından önemlidir: “Anayasamızda tanımladığı gibi MGK, Milli Güvenlik Siyasetini tayin eder ki bu bütün politikaların tanrısıdır, anayasasıdır. Buna aykırı davranılması düşünülemez.” Bkz.: Milliyet gazetesi, 4 Mart 1997, Aktaran: Ali Bayramoğlu, “Asker ve siyaset”, **Birikim: Aylık Sosyalist Kültür Dergisi**, S. 160-161, Ağustos-Eylül 2002, s. 43.

İKİNCİ BÖLÜM

TEZKERE DÖNEMİ ÖNCESİ TÜRKİYE’NİN İRAK POLİTİKASI

Irak meselesi, Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte Türkiye gündemine girmiştir. 1990 yılında Saddam Hüseyin’in Irak’ı ilhak etmesi sonrası Batılı güçler bölgeye müdahale etmiş ve Irak’ın geleceği hususu, 1990’lar ve 2000’lerin başı itibariyle hem uluslararası hem de Türkiye kamuoyunu ilgilendiren bir husus olarak ön plana çıkmıştır.

Bu bölümde, Körfez Krizi sırasında ve 11 Eylül saldırıları sonrasında Türkiye’nin Irak meselesine yönelik yaklaşımları ele alınacaktır. Bahsi geçen dönemlerde Türkiye, Irak konusunda izlenecek politikalara yönelik farklı yaklaşımlara sahiptir. Bu husus, uluslararası sistemdeki güç ya da kapasite dağılımı düşünüldüğünde, devletlerin benzer dönemlerde farklı politikalar izlediğini gösteren önemli bir göstergedir. Başka bir deyişle her iki dönemde de uluslararası sistemdeki kapasite dağılımı benzerdir. Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan uluslararası sistemde, ABD başat güçtür. 1990’dan 2000’li yılların başına kadar ki dönemde, uluslararası sistemdeki kapasite dağılımında herhangi bir dikkate değer değişiklik olmamasına rağmen, bahsi geçen dönemlerde Türkiye’nin uyguladığı politikalar farklılık arz etmektedir.

Diğer yandan, uluslararası sistemdeki kapasite dağılımı değişmemekle birlikte, Clinton idaresinden sonra iktidara gelen Bush idaresi ve 11 Eylül saldırıları, ABD’nin ulusal güvenlik stratejilerinin değişmesini beraberinde getirmiştir. Daha açık bir ifadeyle, ABD’nin uluslararası sistemdeki hakim konumu vaki olmakla birlikte, iktidar değişikliği ve 11 Eylül’ün ortaya çıkardığı konjonktür, ABD’nin daha müdahaleci bir politika izlemesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu husus, Türkiye’nin politikalarına da sirayet etmiştir. Bu bakımdan, öncelikle ABD’de yaşanan bu dönüşüm ve bu durumun ortaya çıkardığı sonuçlara değinmek yerinde olacaktır.

1. 11 Eylül Sonrası Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi

11 Eylül saldırıları, ABD’nin yeni bir ulusal güvenlik stratejisi benimsemesini beraberinde getirmiştir. Saldırıları ABD toplumunda büyük korku ve endişeye sebep olurken, ABD’nin küresel çaptaki öncelikleri de değişmiştir. 11 Eylül sonrası ABD’nin ulusal güvenlik stratejisine değinmeden önce, Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte ABD’nin

izlemesi gerektiği güvenlik stratejilerine yönelik akımlara değinmek, yeni ulusal güvenlik stratejisinin anlaşılabilmesi nazarında yerinde olacaktır.

1.1. Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisine Yönelik Akımlar

Sovyetler Birliği'nin ani ve beklenmedik bir şekilde dağılması, uluslararası sistemdeki güç dağılımının yeniden belirlenmesini beraberinde getirmiştir.¹⁶⁷ Bu çerçevede, ABD'li politikacılar ve kamuoyu önderleri, değişen uluslararası sistemi tanımlamaya çalışmışlar ve yeni bir güvenlik stratejisinin¹⁶⁸ belirlenmesi gerekliliği üzerinde durmuşlardır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin ulusal güvenlik stratejilerine ilişkin olarak dört temel akım bulunmaktadır. Bu stratejiler, çok genel olarak, şu şekilde belirtilebilir: 1. Yeni yalnızcılık (Neo-Isolationizm), 2. Seçici angajman (Selective Engagement), 3. Ortak güvenlik (Collective Security), 4. Üstünlük (Primacy).¹⁶⁹

Yeni yalnızcılık politikasına göre, ABD Soğuk Savaş'tan galip çıkmıştır ve artık kendi ülkesinin sorunlarıyla meşgul olmalıdır. ABD'nin küresel meseleler ile meşgul olması hem gereksiz hem de risklidir. Ulusal savunma, yani Amerikan vatandaşlarının özgürlük, güvenlik ve refah içinde yaşamaları, ABD'nin yegane ulusal çıkarıdır. Bu politikanın savunucuları, güce önem verirler ve ABD'nin nükleer gücünü geliştirmesi gerektiğini ileri

¹⁶⁷ Soğuk Savaş'ın bitişiyle birlikte uluslararası sistemin yapısına ilişkin olarak William Wohlforth'un önermeleri referans noktası olarak alınmıştır. O'na göre ABD'nin ulusal gücü, onun ne kadar dominant olduğunu göstermesi bakımında önemlidir. Zira günümüzde askeri, ekonomik ve politik yönden başka hiçbir güç ABD'nin gücüne yakın bir konumda değildir. Örneğin, günümüzde en fazla askeri harcama yapan ve herhangi bir zamanda dünyanın herhangi bir yerinde askeri operasyonda bulunabilecek başka bir askeri güç yoktur. Yine silah AR&GE'sine ABD'nin ayırdığı kaynak, Britanya ve Fransa'nın toplam askeri harcamalarından fazladır. Diğer yandan, ABD'nin ekonomik gücü diğer devletler ve halklar için bir çekim merkezidir. Bugün birçok girişimci ABD'de yatırım yapmak istemekte, insanlar ABD'de çalışmak istemektedir. ABD, eş güdümlü olarak, tüm alanlarda daha önce tarihte görülmemiş bir şekilde lider konumdadır. Örneğin, Britanya'nın en iyi zamanında bile askeri olarak Napolyon Fransa'sının gerisindeydi. Şayet bu dönemde tek-kutupluluktan bahsedemezsek, başka hiçbir dönemde böyle bir sistemde bahsedemeyiz. Bkz.: William C. Wohlforth, "Stability of a Unipolar World", **International Security**, Vol. 24, No.1, Summer 1999, pp. 5-41; William C. Wohlforth, Stephen Brooks, "American Primacy in Perspective", **Foreign Affairs**, Vol. 81, No. 4, Jul. - Aug., 2002, pp. 20-33; Wohlforth et al, *World Out of Balance: International Relations and The Challenge of American Primacy*, op.cit.

¹⁶⁸ Güvenlik stratejisi terimi, devletlerin temel stratejileri anlamında kullanılmaktadır. Temel Strateji, bir devletin, sahip olduğu kaynaklara göre, dış politika amaçlarının tanımlanması ve önceliklerinin belirlenmesi sürecidir. Bkz.: Colin Dueck, "Ideas and Alternatives in American Grand Strategy, 2000-2004", **Review of International Studies**, Vol. 30, No. 4, Oct. 2004, p. 512

¹⁶⁹ Barry R. Posen, Andrew L. Ross, "Competing Visions for U.S. Grand Strategy", **International Security**, Vol. 21, No. 3, Winter 1996/97, pp. 5-53.

sürerler. Bu yaklaşım, ‘gerilemeci’ (declinist) olarak da adlandırılabilir. Buna göre, ABD Soğuk Savaş’ı kazanmıştır ancak kaynakları azalmaktadır. Bu sebeple de bir dünya politikası izlenmesi stratejisinden vazgeçilmelidir.¹⁷⁰

Seçici angajman politikasına göre, ABD büyük güçlerle karşı karşıya gelmekten kaçınılmalıdır. Bu politikayı savunanlara göre ABD, hem coğrafi hem de askeri yönden diğer devletlere nazaran avantajlıdır ve bu sebeple de maceraperest girişimlerden uzak durmalıdır. ABD dünyanın her bölgesiyle değil, yalnızca büyük güç rekabetine konu olabilecek alanlarla meşgul olmalıdır.¹⁷¹

Ortak güvenlik yaklaşımı, dünya barışının sağlanmasının ABD’nin yararına olduğu temeline dayanmaktadır. Dünya barışının gerçekleşmesi için ABD, diğer devletlerle işbirliği içinde hareket etmeli ve tüm dünyada demokrasi, insan hakları ve serbest piyasanın gelişmesine katkıda bulunmalıdır. Çok-tarafılık (multilateralism) olarak da adlandırılan bu yaklaşıma göre, kaynaklarının azalmasından dolayı ABD, dünya politikasındaki yükümlülüklerini azaltma yönünde bir politika izlemeli ve diğer aktörlerle işbirliği içinde dünyadaki çıkarlarını korumalıdır.¹⁷²

Üstünlük politikasını savunanlara göre ise ABD, her alanda, yani askeri, siyasi ve ekonomik alanda lider olmalıdır. Bu yaklaşımın temelinde güç ve barış vardır; ancak güç vurgusu daha fazladır. Barış, eşitler arası birinci olmak yoluyla değil, tek süper güç vasıtasıyla gerçekleştirilebilecektir. ABD, her alanda dünya lideri olmalı, tüm dünyada demokrasi, insan hakları ve serbest piyasanın gelişmesine önderlik etmelidir.¹⁷³

Yukarıda belirtilen akımlar, aynı zamanlarda Amerikan siyaseti içerisinde bulunmaktaydı. Örneğin, Clinton yönetimi içinde, Brezinski ve Anthony Lake gibi üstünlük stratejisini savunanların yanında,¹⁷⁴ Peter Tarnoff gibi yeni yalnızcılık ya da Mortan Halperin gibi ortak güvenlik yaklaşımını savunan politikacı ve bürokratlar bulunmaktaydı.¹⁷⁵ Bu akımlardan hangisinin ön plana çıkacağını belirleyen temel faktör, uluslararası ve ulusal politikada ortaya çıkan gelişmelerdi.

¹⁷⁰ Bob Dole, “Shaping America’s Global Future”, **Foreign Policy**, No. 98, Spring 1995, p. 32.

¹⁷¹ Posen et al, op.cit., s. 16.

¹⁷² Dole, loc.cit.

¹⁷³ Posen et al, op.cit., s. 31-32.

¹⁷⁴ Ben O’Loughlin, “The intellectual antecedents of the Bush regime”, **The War on Terror and the American ‘Empire’ After the Cold War**, ed. Alejandro Colás, Richard Saull, 1. p., Routledge Press, New York, 2006, p. 135.

¹⁷⁵ Dole, loc.cit.

Bush döneminde uygulanan ulusal güvenlik stratejisine geçmeden önce, Clinton döneminde ilan edilen Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejilerinin temel parametrelerine değinmek, iki iktidar dönemindeki farklılıkları anlama noktasında yerinde olacaktır.¹⁷⁶ 1993 yılında iktidara gelen Clinton yönetiminin önceliklileri, ulusal güvenliğin sağlanması noktasında makul ölçüde askeri güce sahip olmak, ABD'nin ekonomik yönden yeniden toparlanması ve demokrasinin tüm dünyada geliştirilmesidir. Buna göre Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte dünyada yeni bir döneme girilmiştir. ABD dünyanın lider ülkesidir ve Amerikan toplumunun bu liderliği sürdürme iradesine sahip olması gerekmektedir. Yeni dönemde eski tehditlerin yerini yenileri almıştır. Bu tehditler, uluslararası terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı, kitle imha silahlarının yayılması, mülteci sorunları ve çevresel bozulmadır. Bununla birlikte, dünyada demokrasinin yayılması ve serbest piyasanın uygulanması, ABD'nin ulusal güvenliğiyle ilintilidir. ABD, sahip olduğu ekonomik, askeri ve sosyal kaynaklarla kendi güvenliğini sağlama kapasitesine sahiptir. Ancak, ABD dünyanın polisi değildir. Zira ABD, dünyanın her yerinde tek başına tüm dış politika hedeflerini yerine getiremez. ABD, kendi hayati çıkarları tehdit edildiğinde, kendi başına bunlara karşı koyabilir. Bununla birlikte, kendi kaynakları da göz önünde bulundurulduğunda ABD, diğer devletlerle ve özellikle müttefikleriyle birlikte hareket etme isteğindedir. Başka bir deyişle ABD, kendi çıkarlarını kendi başına koruma kapasitesine sahip olmakla birlikte, diğer önde gelen devletlerle işbirliği yapma yönünde iradesini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan, dünya devletleri ve özellikle NATO devletleri arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi ya da Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği gibi örgütlerin işlerliğinin artırılması gerekmektedir.

Özetlemek gerekirse, Clinton dönemi Amerikan ulusal güvenlik stratejisinin temelinde, diğer devletlerle işbirliği içerisinde hareket ederek dış politika hedeflerini gerçekleştirmek bulunmaktadır. ABD, sistem içerisindeki en güçlü devlet olmakla birlikte, deniz aşırı müdahalelerde daha seçici olacak ve dünyanın polisi rolünü oynamayacaktır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan barış ortamında Clinton yönetimi, uluslararası meseleleri diğer devletlerle işbirliği temelinde çözme yoluna gitmiştir.

¹⁷⁶ Clinton döneminde uygulanan stratejinin ana hatları 1994, 1997 ve 1998 tarihlerinde açıklanan ulusal güvenlik strateji belgelerinden derlenmiştir. Bkz.:“National Security Strategy 1994”, National Security Strategy Archive, <http://nssarchive.us/NSSR/1994.pdf>, (e.t. 05.01.2012); “National Security Strategy 1997”, National Security Strategy Archive, <http://nssarchive.us/NSSR/1997.pdf>, (e.t. 05.01.2012); “National Security Strategy 1998”, National Security Strategy Archive, <http://nssarchive.us/NSSR/1998.pdf>, (e.t. 05.01.2012).

Ancak 11 Eylül saldırıları ile ortaya çıkan konjonktürde, üstünlük stratejisini savunan politikacı ve bürokratlar ön plana çıkmıştır.

1.2. Bush Yönetimi ve 11 Eylül Sonrası Dönemde Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi

Kasım 2000 tarihinde yapılan seçimleri Cumhuriyetçi Parti adayı George Walker Bush kazanmıştır. Demokrat Parti adayı Al Gore daha fazla oy almıştır. Ama Amerikan seçim sisteminin özelliği nedeniyle ikinci aşamada, özellikle Florida'daki oylama konusunda sorun çıkmış ve ABD Başkanı mahkeme kararıyla belirlenmiştir. Bush iktidarının ilk dönemlerinde dünya politikası açısından önemli bir gelişme gerçekleşmemiştir. Ancak 11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezi'ne ve ABD Başkenti Washington'da bulunan Pentagon'a yapılan intihar saldırıları, hem Amerikan ulusal siyasetinde hem de uluslararası politikada önemli gelişmelere yol açmıştır.

1.2.1. 11 Eylül Saldırıları ve Etkileri

11 Eylül 2001 tarihinde New York'ta bulunan ve bir bakıma ABD'nin gücünün simgelerinden olan Dünya Ticaret Merkezi'nin 110'ar katlı ikiz gökdelenine (İkiz Kuleler) ve Washington'daki Pentagon'a sivil uçaklarla intihar saldırısı yapılmış ve yapılan saldırılar sonucunda 3000'e yakın sivil hayatını kaybetmiştir. Tüm dünyanın tepkisini çeken ve Amerikan toplumunda büyük korku ve paniğe sebep olan 11 Eylül saldırılarını, Usame Bin Ladin'in lideri olduğu El-Kaide Örgütü üstlenmiştir. 11 Eylül saldırıları, hem küresel düzeni hem de tarihinde ilk defa kendi topraklarında bu derece büyük bir saldırıya maruz kalan ABD'nin uluslararası toplumla olan ilişkisini kalıcı bir şekilde dönüştürmesi bakımından oldukça önemlidir.¹⁷⁷ Öyle ki saldırılar, güvenlik kavramının ve güvenlik yapılandırılmasının yeniden düzenlenmesi gerekliliğini ortaya koymuştur.¹⁷⁸

11 Eylül saldırılarının ABD'nin hem ulusal hem de dış politikası üzerinde etkileri olmuştur. Her şeyden önce, dünyanın en güçlü ülkesi olarak kabul edilen Amerika'da bu denli büyük bir terör saldırısının gerçekleşmesi ve saldırı sonrası gelişmelerin medya

¹⁷⁷ Alon Ben Meir, "11 Eylül Sonuçları ve Yeni Düzen", **11 Eylül Sonrası Ortadoğu**, ed. Sedat Laçiner, Arzu Celalifer Ekinci, 1. b., Usak Yayınları, Ankara, 2011, s. 9.

¹⁷⁸ Ülkü Halatçı, "11 Eylül Terörist Saldırıları ve Afganistan Operasyonu'nun Bir Değerlendirmesi", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 2, No: 7, 2006, s. 81.

aracılığıyla an ve an yayınlanması,¹⁷⁹ Amerikan halkı üzerinde büyük korku ve paniğe sebep olmuştur. Bireysellik düşüncesinin hakim olduğu ve kamu çıkarı kavramıyla pek fazla ilgilenmeyen Amerikan halkı arasında ulusalcı duygular güç kazanmış ve 'ben' kavramının hakim olduğu ABD'de 'biz' söylemi güçlenmeye başlamıştır.¹⁸⁰ Öyle ki, Amerikan bayrağı satışlarında ve iş yerleri ile evlere asılan Amerikan bayraklarının sayısında büyük artışlar olmuştur.¹⁸¹ Ulusalcı duyguların güçlenmesi, doğal olarak yabancı düşmanlığını da beraberinde getirmiştir.¹⁸² Saldırıların arkasında radikal dini grupların olduğunun kamuoyuna duyurulması,¹⁸³ özellikle Ortadoğu ve Müslüman kökenli yabancılara karşı kamuoyu tepkisinin artmasına sebep olmuştur.¹⁸⁴ Örneğin, ABD'de Müslümanlara yapılan saldırılara yönelik bir rapor hazırlayan Amerikan-İslam İlişkileri Konseyi, 2001'e oranla 2002'de yüzde 15 artışla 602 ayrımcılık şikâyeti aldığını duyurmuş ve 11 Eylül sonrası ABD'de İslam fobisi oluştuğunu, çok sayıda Müslüman'ın günlük yaşamda polisin nedensiz baskısına uğradığı belirtilmiştir. Aynı şekilde, halkın anayasayla ilgili düşüncelerini her yıl araştırıp nabız tutan Anayasa Araştırma Merkezi adlı kuruluşun 1000 yetişkinle yaptığı ankete katılanların yarısına yakını, garanti altına alınan sivil hak ve özgürlüklerin 'terörle savaşı' zayıflattığını söylemiştir.¹⁸⁵

11 Eylül saldırıları sonrasında ulusal güvenliğin sağlanması hususunda bir takım askeri ve yasal tedbirler alınmıştır. Saldırının hemen ertesinde, yeni bir saldırının gerçekleşme ihtimali göz önünde bulundurularak Washington'daki tüm hükümet binaları tahliye edilmiş, Bush yönetimi acil durum ilan ederek 50 bin yedek kuvveti silah altına çağırması ve uçakları kaçıran 19 kişinin isimleri kamuoyuna duyurulmuştur.¹⁸⁶ Bunun yanı sıra terörle mücadele etme noktasında, devlet birimleri arasındaki koordinasyonu geliştirmek

¹⁷⁹ 11 Eylül sonrası Amerikan medyasındaki haberlerin kısa bir özeti için bkz.: Remzi Gökdağ, **Amerikan Medyasında 11 Eylül**, E Yayınları, İstanbul, 2001.

¹⁸⁰ Abdullah Ural, **11 Eylül Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası ve Türkiye'ye Yansımaları**, 1.b., Akademik Kitaplar Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 9.

¹⁸¹ Ibid.

¹⁸² Muhammad Safeer Awan, "Global Terror and the Rise of Xenophobia/Islamophobia: An Analysis of American Cultural Production Since September 11", **Islamic Studies**, Vol. 49, No. 4, Winter 2010, pp. 521-537.

¹⁸³ "September News 2001, "September Daily Timeline&Images" <http://www.september11news.com/DailyTimeline.htm>, (e.t. 25.12.2012).

¹⁸⁴ Didem Yaman, "11 Eylül Sonrasında ABD: Algılamalar, Psikolojik Yansımalar ve Yasal Düzenlemeler", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt. 1, No: 1, 2005, s. 126.

¹⁸⁵ Ibid., s. 127.

¹⁸⁶ September 11 News, "September Daily Timeline&Images", <http://www.september11news.com/DailyTimeline.htm>, (e.t. 29.12.2012).

için Kamu Güvenliği Bakanlığı kurulmuş ve özgürlükleri kısıtlayan yasalar yapılmıştır.¹⁸⁷ Örneğin yargı ve yürütme organlarının izleme ve alıkoyma yetkilerini genişleten ve hükümete herhangi bir politik grubu terörist olarak tanımlama yetkisi veren Vatanseverlik Yasası, 26 Eylül 2001 tarihinde Başkan Bush tarafından imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Bu gelişmeler, ABD’de sivil özgürlüklerin gerilemesine ve özellikle Müslüman ve Ortadoğu kökenli vatandaşlar üzerindeki devlet baskının artmasına sebebiyet vermiştir.

1.2.2. Afganistan Müdahalesi

11 Eylül saldırıları öncesi dönemde ABD, terör olaylarını muhatap ülkelerin ulusal meseleleri olarak değerlendirirken, saldırı sonrasında terörist grupları ve onlara destek veren ülkeleri kendisine yönelik bir tehdit unsuru olarak görmeye başlamıştır.¹⁸⁸ Nitekim Başkan Bush 11 Eylül akşamı yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında, terörün özgürlükler ülkesi Amerika’yı hedef aldığını, Amerikan ulusunun şeytanla karşı karşıya olduğunu ve Amerika ile müttefiklerinin teröre karşı durmak için bir araya gelmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁸⁹ 16 Eylülde yaptığı bir açıklamada ise ülke çapında ‘haçlı seferi’ ifadesini kullanarak savaş hali ilan etmiştir.¹⁹⁰ Aynı şekilde, ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, saldırıları 'savaş' olarak nitelediklerini belirterek, ABD'nin bunlara sert karşılık vereceğini ve verilecek karşılığın, uzun vadeli bir çatışma olacağını ve birçok cepheden yürütüleceğini söylemiştir.¹⁹¹

20 Eylül 2001 tarihinde yaptığı konuşmasında Başkan Bush, ABD hedeflerine yönelik daha önce Tanzanya, Kenya ve Yemen’de gerçekleştirilen terörist saldırılardan sorumlu tutulan El Kaide Örgütü’nün 11 Eylül’ün faili olduğunu iddia etmiştir.¹⁹² Aynı şekilde, ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney, Suudi asıllı terörist Usame bin Ladin’in New York ve Washington’daki saldırılarla ilişkisi olduğu konusunda şüphesinin olmadığını

¹⁸⁷ Bkz.: Yaman, op.cit., ss. 128-141.

¹⁸⁸ Ibid., s. 121.

¹⁸⁹ “Statement by the President in His Address to the Nation”,<http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010911-16.html>, (e.t. 29.12.2012).

¹⁹⁰ September11 News, “September Daily Timeline&Images”, <http://www.september11news.com/DailyTimeline.htm>, (e.t. 29.12.2012).

¹⁹¹ Radikal, “Powel Gözdağı Verdi”, 12.09.2001.

¹⁹² “Address to a Joint Session of Congress and the American People”, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html>, (e.t. 29.12.2012).

söylemiştir.¹⁹³ Buna karşılık, Usame Bin Ladin yaptığı açıklamalarında saldırılarla herhangi bir ilişkisi olmadığını ifade ederek sorumluluk üstlenmekten kaçınmıştır.¹⁹⁴

Bush yönetiminin terörizme karşı başlatmış olduğu mücadele, dünya hükümetlerinin büyük bir kısmı tarafından da onay görmüştür. 21 Eylül 2001 tarihinde AB bünyesinde Olağanüstü Brüksel Zirvesi toplanmış ve terörle mücadele konusunda ABD'ye destek verilmiştir.¹⁹⁵ İslam Konferansı Teşkilatı da, saldırıyı kınamıştır.¹⁹⁶ Başbakan Ecevit ise, ABD'nin bir dünya devleti olduğunu ve bir an önce bu felaketlerden kurtulmasını temenni ettiğini söylemiştir.¹⁹⁷

NATO ise 12 Eylül 2001 tarihinde almış olduğu bir kararla saldırıları kınamış ve ilk kez NATO Antlaşması'nın 5'inci maddesi uygulamaya konulmuştur.¹⁹⁸ İlgili karar BM'ye iletilmiş ve BM Güvenlik Konseyi almış olduğu 1368 ve 1373 sayılı kararlarla, saldırıları sert bir şekilde kınayarak, saldırıların uluslararası barış ve güvenlik için ciddi bir tehlike arz ettiğini ve BM Antlaşmasına uygun olarak bireysel ve ortak meşru müdafaa hakkının tanındığını ifade etmiştir.¹⁹⁹

Bu siyasi atmosfer içinde, ABD Başkanı George Bush, 20 Eylül'de yaptığı konuşmada, Taliban rejiminden El-Kaide liderlerinin Amerikan yetkililere teslim edilmesini ve Afganistan'daki terörist kampların kapatılmasını istemiştir.²⁰⁰ Taliban rejimi ise ABD'nin somut deliller sunması durumunda, Afganistan yasalarına göre Bin Ladin'i yargılayacağını açıklamıştır. Buna mukabil Bush yönetimi, Bin Ladin'in Afgan yasalarına göre yargılanmasını kabul etmemiş ve Taliban'ı samimi bulmadığını açıklamıştır. İngiliz Hükümeti de, El-Kaide ve Taliban arasındaki ilişkiyi gösteren bir rapor hazırlamıştır.²⁰¹

Bu gelişmeler sonrasında, Amerikan ve İngiliz güçleri 7 Ekim 2001 tarihinde, terörle mücadele kapsamında, Bin Ladin'i yakalamak ve Taliban'ı Afganistan uzaklaştırarak iç

¹⁹³ Radikal, "ABD Başkan Yardımcısı: Bin Ladin'den Eminim", 16.09.2001.

¹⁹⁴ Radikal, "Bin Ladin: İlgim Yok", 16.09.2001.

¹⁹⁵ Umut Kedikli, "Avrupa Birliği'nin Terörizmle Mücadele Politikaları ve Hukuki Boyutu", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt. 2, No: 7, 2006, s.63.

¹⁹⁶ Halatçı, op.cit., s. 86.

¹⁹⁷ Milliyet, "Ankara'da Kriz Masası", 12.09.2011.

¹⁹⁸ Halatçı, op.cit., s. 85.

¹⁹⁹ Ibid., s. 87.

²⁰⁰ "Address to a Joint Session of Congress and the American People", <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html>, (e.t. 29.12.2012).

²⁰¹ Mary Ellen O'Connell, "The Myth of Preemptive Self-Defense", **The American Society of International Law**, <http://www.asil.org/taskforce/O'Connell.pdf>, (e.t. 01.01.2013), p. 1.

güvenliği tesis etmek amacıyla Kalıcı Özgürlük Operasyonu'nu başlatmışlardır.²⁰² Operasyon dünya devletlerinin çoğu tarafından da desteklenmiş ve hem siyasi hem de askeri destek verilmiştir.²⁰³

Amerika ve İngiltere'nin Afganistan'a yönelik gerçekleştirdikleri askeri operasyon, uluslararası hukukta güç kullanılması tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Her iki ülke de 11 Eylül Saldırıları'nı Taliban rejimine isnat etmiş ve bu durumun kesin ve somut bir değerlendirmesini yapmaksızın Afganistan'a yönelik meşru müdafaa hakkının doğduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak gerek BM Andlaşması'nın güç kullanımını düzenleyen 2/4'üncü, gerek aynı Andlaşma'nın meşru müdafaa hakkına başvurmayı düzenleyen 51'inci maddesinin belirsiz ifadelerle yer vermesi, operasyonun meşruiyetinin sorgulanmasını beraberinde getirmiştir.²⁰⁴

1.2.3. 2002 Ulusal Güvenlik Stratejisi

11 Eylül saldırılarının sebep olduğu dehşet ve korku, Amerika'nın dış politika konusundaki önceliklerini değiştirmiştir. Terörist gruplar ve onlara destek veren devletler, ABD'nin en önemli dış politika meselesi haline gelmiştir.²⁰⁵ Nitekim Başkan Bush 20 Eylül 2001 tarihinde Kongrede yaptığı konuşmada şunları söylemiştir:

*“Teröre karşı savaş, yalnızca Amerika'nın savaşı değildir. Tehlike altında olan yalnızca Amerikan halkının özgürlüğü değildir. Bu bir dünya savaşıdır. Bu bir medeniyetin savaşıdır. Bu, çoğulcu ve özgürlüklerin yanında olanların savaşıdır. Biz diğer tüm ulusların bize katılmasını bekliyoruz.”*²⁰⁶

²⁰² Milliyet, “Füze Yağdı”, 08.10.2001.

²⁰³ Rusya, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi uluslararası sistemde belirleyici etkisi bulunan devletler operasyona destek vermiştir. Bkz.:Milliyet, “Terörizme Karşı Global Savaş”, 08.10.2001.

²⁰⁴ Bilindiği gibi, BM Antlaşmasınının 51.maddesi, BM üyelerinden birisinin saldırıya uğraması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya kadar, bireysel ya da birlikte meşru müdafaa hakkını üye devletlere tanımaktadır. Bu hususta, saldırıya uğrama ve süre kısıtlaması ile orantılık ilkeleri önemli olan hususlardır. Saldırı fiilinin, hukuki bir nitelik taşıması ve meşru müdafaa hakkını tanınması gerekir. Bunun yanında, söz konusu hak, Güvenlik Konseyi gerekli önlemleri alıncaya kadar geçerlidir ve saldırıya uğrayan devlet, uğradığı saldırıyla orantılı bir tepki vermelidir. Bu bakımdan, her ne kadar Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin bozulduğunu ve meşru müdafaa hakkının tanındığı belirtse de saldırıların Taliban rejimine isnat edilmesi hususu ve Amerikan müdahalesinin boyutu, meşruiyet tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Bu hususta ayrıntılı bir tartışma için bkz.: Halatçı, op.cit., ss. 87-98; Utku Yapıcı, “Uluslararası Hukukta Terörizme Karşı Kuvvet Kullanımı Sorunu”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 2, No: 7, 2006, ss. 21-40.

²⁰⁵ Walter Lafeber, “The Bush Doctrine”, **Diplomatic History**, Vol. 26, No. 4, Fall 2002, p. 547.

²⁰⁶ “Address to a Joint Session of Congress and the American People”, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html>, (e.t.05.01.2012).

ABD'nin yeni ulusal güvenlik stratejisinin temel parametreleri, 11 Eylül saldırıları sonrası dönemde Başkan Bush'un yaptığı açıklamalarla şekillenmeye başlamıştır. Bush, 27 Eylül 2001 tarihinde Kongre'de yaptığı konuşmasında, Amerika'nın elindeki tüm maddi ve manevi kaynaklarla global terör şebekesini yok etmeye çalışacağını ve yalnızca terör şebekelerini değil, onlara yardım eden veyahut barındıran devletleri de takip edeceğini söylemiştir.²⁰⁷ Ayrıca, terörle mücadelede ABD'nin yanında güçlü bir koalisyon bulunduğunu ancak bazı devletlerin ABD'ye destek olmayacağını bildiğini belirtmiştir. Aynı şekilde, 1 Haziran 2002 tarihinde ABD Kara Harp Okulu'nda yaptığı konuşmada Başkan Bush, ABD'nin esas mücadelesinin terörizme karşı olduğunu, terör eylemlerini gerçekleştirenlerle, bunlara yardım edenler arasında herhangi bir ayrıma gidilemeyeceğini ifade etmiştir. Başkan Bush'a göre ABD, nerede olursa olsun, vatandaşlarının hak ve özgürlüklerini korumak için gerekirse tek başına hareket etme hakkına sahiptir. Bush, özellikle kitle imha silahlarını edinmeye çalışan grupların ve rejimlerin hedef alınacağını da belirtmiştir.²⁰⁸

Bu açıklamalardan sonra, 17 Eylül 2002 tarihinde Bush Doktrini olarak da adlandırılan ve 9 ana bölümden oluşan 35 sayfalık '2002 Ulusal Güvenlik Stratejisi'²⁰⁹, Başkan Bush tarafından imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Belgenin içeriği ve ana hatları ABD Başkanı George Bush imzasını taşıyan giriş metninde belirtilmektedir. Belgede 20. yüzyılda totalitarizm ile özgürlük arasındaki mücadeleyi, özgürlüğün kazandığına işaret edilmiş ve 21. yüzyılda yalnızca insan haklarına saygılı, çoğulculuğun ve özgürlüğün hüküm sürdüğü liberal demokratik sistemlerin insanlara refah ve barış sağlayabileceği belirtilmiştir. ABD askeri ve ekonomik açıdan dünyanın önde gelen gücüdür ve ABD bu gücünü, dünya çapında özgürlüklerin ve insan onurunun gelişmesi için kullanacaktır.

Belgede, özgürlüğe yönelik en büyük tehdidin, radikalizm ile teknolojinin bir araya gelmesi olduğu belirtilmektedir. Buna göre biyolojik/kimyasal ile nükleer silahların yayılması ve bunların terörist gruplar ile onları destekleyen haydut devletlerin eline geçmesi, özgürlüğün önünde duran en büyük tehlikedir. Belgede, uluslararası hukuka saygı

²⁰⁷ "At O'Hare, President Says Get On Board", <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010927-1.html>, (e.t. 05.01.2012).

²⁰⁸ "President Bush Delivers Graduation Speech at West Point", <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/06/20020601-3.html>, (e.t.05.01.2012).

²⁰⁹ "The National Security Strategy", <http://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>, (e.t.05.01.2012).

duymayan, komşu devletleri tehdit eden, kendi insanlarına baskı uygulayan ve onların kaynaklarını kişisel çıkarlar uğruna kullanan liderlerin bulunduğu devletler olarak tanımlanan haydut devletlerin yanı sıra, terörist grupların ülkelerinde barınmasını engelleyecek güce sahip olmayan zayıf devletler de tehdit unsuru olarak sayılmıştır. Terörist gruplar ve bunlara destek veren devletlerle mücadele, caydırma, çevreleme ya da karşı müdahale gibi klasik yöntemlerle sürdürülemeyecekti. Zira terörist grupların yakalanmasının zor olduğu ve halklarının refah ve huzurunu sağlamak yerine, kendi çıkarları peşinden koşan haydut devletlerdeki liderlerin, terörist gruplara kitle imha silahları sağladığı da belgede belirtilmiştir. Bu sebeple, Amerika terör tehlikesine karşı derhal harekete geçmeli ve düşmanlar eylemde bulunmadan onlara karşılık verilmelidir.²¹⁰

Terörle mücadelenin yanında Amerikan yönetimi, demokrasinin ve ekonomik liberalizmin tüm dünyada yayılmasının, ABD'nin en önemli amaçları arasında olduğunu ifade etmektedir. Demokrasinin tüm dünyada yaygınlaşmasıyla, küresel çapta barış ve istikrar sağlanacaktır. Zira Amerikan yönetimine göre demokrasinin olmadığı yerlerde liderler, halkın çıkarlarını göz ardı etmekte ve diğer devletlerle karşılıklı fayda temelinde ilişki kurmamaktadırlar. Belgenin son bölümünde ise ABD'nin askeri gücünün artırılması ve stratejisinin günün şartlarına uygun olarak yeniden organize edilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur.

1.2.4. Amerikan Üstünlüğü

Bush Doktrini, yalnızca ABD'nin ulusal güvenliğinin sağlanmasının değil, daha geniş çaplı, yeni bir küresel düzen isteğinin de tezahürüdür. Doktrin, Amerika'nın her alanda lider konumda olması gerektiğini belirtmekte ve Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni uluslararası düzenin Amerika tarafından tanzim edilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Başka bir deyişle yeni uluslararası düzen Amerikan üstünlüğüne dayalı olarak inşa edilmelidir.²¹¹

²¹⁰ Yeni stratejinin temelinde 'ön-alıcı vuruş' (preemptive strike) bulunmaktadır. Ön-alıcı vuruşun gerçekleşmesi için, hem bir tehdidin var olması hem de bu tehdidin çok yakın bir zamanda gerçekleşebilme ihtimalinin ve niyetinin (imminent intention) var olması gerekmektedir. Bkz.: Nicholas J. Wheeler, "The Bush Doctrine: The Dangers of American Exceptionalism in a Revolutionary Age", *Asian Perspective*, Vol. 27, No. 3, 2003, pp. 183-216.

²¹¹ Primacy kelimesi Türkçeye 'üstünlük' olarak çevrilmiştir. Bu kelime yerine 'hegemonya' ya da 'imparatorluk' kavramları da kullanılmaktadır. Ancak çalışmada üstünlük olarak kullanılması daha uygun bulunmuştur. Üstünlük kelimesinin birçok tanımı vardır. Çalışmada kavram şu şekilde kullanılacaktır: Üstünlük, gücün ham olarak ölçülmesi noktasında (gayri safi milli hasıla, askeri kapasite, ekonomik, politik ve coğrafi olarak güçlü vb.) diğer bütün devletlerden daha güçlü olma durumudur. Bu anlama göre üstünlük, bir

Açıktır ki, uluslararası düzenin Amerikan değerleriyle uyumlu bir şekilde tanzim edilmesi fikri, 11 Eylül saldırıları sonrası dönemde ortaya çıkmamıştır. Bu yöndeki fikirler, 1960'larla birlikte Amerikan siyaseti içerisinde kendisine yer bulmaya başlamıştır, ki bunlar içerisinde en önemli olanı, yeni muhafazakarlık olarak adlandırılan akımdır.²¹² Söz konusu akım, o dönemdeki karşı-kültür akımlarına bir tepki hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Ulusal politikada kadim değerlerin korunmasını salık veren yeni muhafazakar hareket, dış politikada ise demokrasinin yaygınlaştırılması gerektiğini savunmaktaydı.²¹³ Yeni muhafazakarlık bir siyasal hareket olarak Amerikan siyasetinde hakim bir grup hareketi olarak ortaya çıkmamıştır. Yeni muhafazakarlık daha çok bir fikir akımıdır.²¹⁴ Bu akımın temel karakteristiklerini şu şekilde belirtebiliriz:

- Yeni muhafazakarlara göre hükümet güçlü olmalıdır. Yalnızca hükümet, devlet ve Başkanın değil, aynı zamanda askeri kapasitenin de güçlü olması gerekir.
- Yeni muhafazakarın kullandıkları jargon popülist olabilir ancak onların izledikleri siyaset tarzı daha çok korporatisttir. Bu şu anlama gelmektedir: Yeni muhafazakarlar bir yandan küçük işletmelerin ve çalışanların ya da işçilerin haklarını savunurken, aynı zamanda büyük şirketler ile zenginlerin zenginleşmesini ve çeşitli ayrıcalıklardan (vergi indirimleri gibi) yararlanmalarını istemektedirler.
- Yeni muhafazakarlar dini ve kültürel değerlere önem verirler ve söylemlerinde toplumsal rollere vurgu yaparlar. Zira onlara göre bir toplumu bir arada tutan ve ona bir kimlik veren unsurlar toplumsal değerlerdir.²¹⁵

devletin rakiplerine oranla çok daha fazla etkiye bulunma imkanına ya da kapasitesine sahip olmasıdır. Buna ek olarak, her alanda üstün olan bir devlet, diğerleri üstünde güçlü bir etkiye sahiptir ve uluslararası politik alanın kurallarını tanzim edebilme kapasitesine sahiptir. Bu devlet, hangi davranışların meşru olduğunu saptar. Bu pozisyondaki bir devlet, kendi çıkarlarını kendi başına koruyabilmektedir. Bkz.: Robert Jervis, "International Primacy: Is the Game Worth the Candle", **International Security**, Vol. 17, No. 4, Spring 1993, pp. 55-56.

²¹² Bu grubun fikir babası ise Nazilerden kaçarak ABD'ye sığınan bir Yahudi düşünürü olan Leo Strauss'tur. Strauss'a göre, dünyada yönetim biçimleri bakımından iyi ve kötü yönetimler vardır ve ABD demokrasisi, mevcut olan yönetimler içerisinde en az kötü olanıdır. Bu çerçevede, demokrasinin ABD aracılığıyla, gerekirse zorla, diğer uluslara kabul ettirilmesi gerekir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Merdan Yanardağ, **Yeni Muhafazakarlar (Neo-Cons)**, 1. b., Chiviyazıları [Nemesis Kitaplığı], İstanbul, 2004, ss. 35-107; Erhan Akdemir, "11 Eylül Sonrası Amerika'nın Ortadoğu Politikası ve Düşünce Kuruluşları", **11 Eylül Sonrası Ortadoğu**, ed. Sedat Laçiner, Arzu Celalifer Ekinci, 1. b., Usak Yayınları, Ankara, 2011, s. 281-233; Gökhan Telatar, "Yeni Muhafazakârlar, Demokrasinin Yayılması ve Amerikan Dış Politikası", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 67, No: 3, 2012, ss. 159-187.

²¹³ Telatar, op.cit., s. 160.

²¹⁴ David Grondin, "Mistaking Hegemony for Empire: Neoconservatives, the Bush Doctrine, and the Democratic Empire", **International Journal**, Vol. 61, No. 1, Winter, 2005/2006, p. 228.

²¹⁵ Grondin, op.cit., ss. 228-229; O'Loughlin, "The intellectual antecedents of the Bush regime", op.cit., ss. 90-114.

Yukarıda zikredilen temel unsurlar çerçevesinde, 1992 yılında Paul Wolfowitz ve Lewis Libby, ABD Savunma Planlama Yönergesi'ni (Defense Planning Guidance) oluşturdu ve bu belge basına sızdı/sızdırıldı. Belgeye göre Amerika, uluslararası hiyerarşinin zirvesinde kalmak için aktif bir çaba içinde olmalı ve dünya düzeni Amerikan çıkarları ve değerleri etrafında tanzim edilmeliydi. Belgenin orijinal taslağında, nükleer silah elde etme çabası içindeki devletlere karşı önleyici savaş stratejisinin uygulanması gerektiği vurgulanmaktaydı.²¹⁶ Benzer şekilde 1997 yılında Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi (Project for New American Century) olarak anılan misyon raporu hazırlanmıştır. Bu raporda, ABD'nin Soğuk Savaş'ın galibi olduğu, tüm dünyada demokratik rejimlerin kurulması gerektiği, ABD'nin askeri gücünü en üst seviyeye çıkarmasının gerekliliği ve dost ülkelerle ilişkilerin geliştirilerek, düşman rejimlere meydan okunması gerektiği belirtilmiştir.²¹⁷ Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi raporunu hazırlayanların çoğu, Ocak 1998'de Başkan Clinton'a gönderdikleri bir mektupta, Irak'taki Saddam rejiminin devrilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.²¹⁸

Yeni muhafazakarlar, Baba Bush ve Clinton döneminde istedikleri politikaları hayata geçirememişlerdir. Oğul Bush Döneminde, bürokraside önemli konumlara gelen yeni muhafazakarlar için 11 Eylül saldırıları, var olan fikirlerini hayata geçirmek için fırsatlar yaratmıştır.²¹⁹ Yeni muhafazakarlar 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin dünyada her alanda lider bir konumda olması ve tüm dünyada demokrasinin ve liberal ekonominin yayılması fikirlerini, tahayyül düzeyinden realite düzeyine geçirme imkanına sahip olmuşlardır.²²⁰ Clinton dönemindeki 'seçici angajman' stratejisinin yerini, tarihin ABD'ye

²¹⁶ Söz konusu belge için bkz.: The George Washington University The National Security Archive, "Defence Planning Guidance" http://www2.gwu.edu/~nsarchiv/nukevault/ebb245/doc03_extract_nytedit.pdf, (e.t. 10.06.2003).

²¹⁷ Bu projenin temel prensipleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Project for New American Century, "Statements of Principles", <http://www.newamericancentury.org/statementofprinciples.htm>, (e.t. 10.06.2013).

²¹⁸ Bkz.: Project for New American Century, "Letter to President Clinton", <http://www.newamericancentury.org/iraqclintonletter.htm>, (e.t. 10.06.2013).

²¹⁹ 11 Eylül saldırıları Bush yönetimi için toplumdan kaynak elde etmesi adına iyi bir fırsattı. Önceki bölümde belirtildiği gibi, hükümetler dış politikada eylemde bulunabilmek için kaynaklara ihtiyaç duyarlar ve bu kaynakları toplumdan elde ederler. Hükümetlerin bu kaynaklara erişebilmesi için, yürüttükleri dış politikanın kamuoyu tarafından kabul görmesi gerekmektedir. Bu bakımdan 11 Eylül olayları, Bush hükümetine, dış politika alanına toplumdan kaynak aktarabilme olağanı sağlamıştır.

²²⁰ Clinton döneminde de üstünlük stratejisi izlenmesi gerektiğini ileri süren devlet adamları vardı. Ancak ulusal destek sağlama konusunda problemler bulunmaktaydı. İşte 11 Eylül saldırıları yönetenlere toplum desteğini sağlama konusunda fırsatlar yaratmıştır. Bkz.: Peter Gowan, "The Bush Turn and The Drive For Primacy", **The War on Terror and the American 'Empire' After the Cold War**, ed. Alejandro Colás, Richard Saull, 1. b., Routledge Press, New York, 2006, p. 136.

verdiği fırsattan yararlanarak, dünyada üstünlük kurma stratejisi almıştır. Bu stratejiye göre ABD, uluslararası sistemde tek süper güç olarak kalmalıdır.²²¹

Ancak hemen belirtmek gerekir ki, Bush idaresi içindeki yeni muhafazakarlar, 11 Eylül saldırıları sonrası dönemdeki Amerikan temel stratejisinin tek belirleyicisi değildir. Açıktır ki Bush idaresinde önemli konumlarda bulunan yeni muhafazakarlar(Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz, Dick Cheney’in başdanışmanı Lewis Libby, Savunma Politikaları Kurulu Tavsiye Komitesi Başkanı, Richard Perle ve Ortadoğu İlişkileri Masası Genel Sekreteri Elliot Abrams) yeni temel stratejinin benimsenmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Bununla birlikte, diğer anahtar rollerdeki isimler (Bush, Cheney, Rice, Rumsfeld and Powell) yeni muhafazakar değildir. Bu isimler, geleneksel muhafazakar ya da Amerikan ulusalcılarıdır ve Amerikan çıkarları konusunda oldukça duyarlıdır. Bunun yanında bu isimler, idealist hedeflerden ayrı olarak, realist gelenekten gelmektedirler. Yönetimin dışında, çok az sayıda yeni muhafazakar Kongre içinde etkilidir.²²² Bush Doktrini, daha geniş katılımlı ve bünyesinde Amerikan elitlerini ve yüksek kademede bürokratları barındıran bir sosyo-ekonomik sınıfın ürünüdür. Bush idaresi, bu geniş katılımlı koalisyonun hedeflerinin gerçekleştirilmesinde strateji ve taktikleri belirleyen ya da ana taslağını çizen bir aktördür. Yeni temel strateji yalnızca Cumhuriyetçi Parti’nin ya da yeni muhafazakarların ve bunları destekleyen bir grup petrol ve silah endüstrisinin bir ürünü değildir. Bu aktörlerin hepsi, geniş katılımlı aktörler içerisinde kendilerine verilen ya da düşen görevleri ya da rolleri üstlenmişlerdir.²²³

Yukarıda belirtilen hususlar ışığında, Bush Doktrini’nin temel unsurları şu şekilde özetlenebilir. İlk olarak, ABD, kendisine rakip bir gücün ortaya çıkışını engellemeli ve tek kutuplu uluslararası sistemin devamını sağlamalıdır. ABD’nin içinde olmadığı hiçbir koalisyonun hegemonyayı ele geçirmesine izin verilememelidir. ABD, ne klasik güç dengesi yoluyla ne de liberal bir strateji izleyerek güvenliğini sağlayamaz.²²⁴

²²¹ Grondin, op.cit., s. 235.

²²² Robert Singh, "The Bush Doctrine", **The Bush Doctrine and the War on Terrorism**, ed. Mary Buckley, Robert Singh, 1st p., Routledge Press, New York, 2006, p. 16.

²²³ Gowan, "The Bush Turn and The Drive For Primacy", op.cit., s. 131.

²²⁴ Amerikan üstünlüğünün sağlanması ve korunmasında yeni muhafazakarlar, geleneksel güç dengesi politikasının uygulanmasına karşı çıkmaktadırlar. Buna göre, ABD tarafından tanzim edilen hegemonik düzen, kesin bir şekilde güç dengesiyle oluşturulan düzenden daha iyidir. Yeni muhafazakarlara göre güç dengesi politikası, Amerikan ulusal çıkarlarına aykırıdır. Buna yanında, ABD’nin uluslararası sistemdeki üstünlüğünü devam ettirmesi, güç dengesinin oluşturulmasını gereksiz kılmaktadır. ABD’nin mevcut gücü alicenap (benign) olarak değerlendirildiğinde, yeni muhafazakarlar diğer devletlerin ABD gücü karşısında endişelenmelerinin gereksiz olduğunu ileri sürmektedirler. Bkz.: Brian C. Schmidt, Michael C. Williams, "The

Yeni stratejinin diğeri bir unsuru, yeni global tehditlerin nasıl tanımlandığı ve bunlara nasıl tepki verilmesi gerektiğiyle ilgilidir. Buna göre, yeni global tehdit, nükleer, biyolojik ve kimyasal silah elde etmek isteyen terör örgütleridir²²⁵ ve bunlar büyük yıkımlara sebep olabilir. Bu terörist gruplar yatıştırılmaz veya caydırılmaz. Bu bakımdan, bunlar ortadan kaldırılmalıdır.²²⁶

Soğuk Savaş stratejisi olan caydırma konsepti, yeni temel stratejinin diğeri bir önemli unsurudur. Caydırma, egemenlik ve güç dengesi birlikte işlemektedir. Bugünün tehdidi, ikinci vuruş nükleer kapasitesine sahip olan diğeri büyük güçler değil, ulus aşırı bir karakter arz eden ve vatansız olan teröristlerdir. Terörist gruplar caydırılmaz zira onlar kendi amaçları uğruna ölümü göze almışlardır. Klasik caydırma stratejisinin işe yaramadığı ortamda en iyi strateji saldırıdır.²²⁷

Dördüncü unsur, egemenlik kavramının yeniden biçimlendirilmesidir. Terörist grupların caydırılmamasından dolayı ABD, düşman harekete geçmeden, herhangi bir zamanda ve herhangi bir yerde, gerekli gördüğü yere askeri müdahalede bulunmalıdır.²²⁸Buna ek olarak, ister rıza gösterebilirler ister onlara karşı koyamazlar, teröristlere yardım eden haydut devletler de egemenlik haklarından yoksun bırakılmalıdır.²²⁹

Bush Doktrini'nin diğeri bir unsuru da kitle imha silahlarının sınırlandırılmamış, dost olmayan, despotik hükümetlerin eline geçmesinin yaratacağı tehdittir. Soğuk Savaş ortamında despotik rejimler kabul edilebilirdi. Ancak böyle bir ortamda bu devletlere karşı mutlaka eylemde bulunmak da gerekmektedir. Yeni temel strateji karasal devletin önemini yeniden ortaya koymaktadır. Her şey dikkate alındığında, şayet bütün hükümetler kendi egemenlikleri altındaki topraklarda hukukun uygulanmasını tam olarak sağlayabiliyorsa, teröristlerin o ülkede barınması oldukça zor olacaktır. Bush Doktrini, yeni bir fikri ortaya

Bush Doctrine and the Iraq War: Neoconservatives Versus Realists”, **Security Studies**, Vol. 17, No. 2, 2008, pp. 6-7; Robert Jervis, “Understanding The Bush Doctrine”, **Political Science Quarterly**, Vol. 118, No. 3, Fall 2003, pp. 376-384.

²²⁵ Jeffrey Record, “The Bush Doctrine and War With Iraq”, Strategic Studies Institute, <http://strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/parameters/articles/03spring/record.pdf>, (e.t. 01.02.2013), p. 5.

²²⁶ G. John Ikenberry, “America’s Imperial Ambition”, **Foreign Affairs**, Vol. 81, No. 5, September / October 2002, p. 50.

²²⁷ Ibid., s. 51.

²²⁸ Record, op.cit., s. 7.

²²⁹ Ikenberry, op.cit., s. 52.

atmaktadır: Hükümetler kendi sınırları içerisinde meydana gelen olaylarla ilgili sorumluluk sahibi olmalıdırlar.²³⁰

Son olarak, ABD'nin tehditlere karşı doğrudan ve sınırlandırılmamış bir şekilde karşılık vermesi gerektiği hususu belirtilebilir. Bu durumun temelinde, ABD dışında hiçbir devletin ya da devletler koalisyonunun, teröristlere ve haydut devletlere karşı koyacak güce sahip olmadığına yönelik bir kanı vardır.²³¹ Bu durum, uluslararası normların, andlaşmaların ve stratejik ortakların gözden düşmesini beraberinde getirmektedir.

Yukarıda belirtilen hususlar dışında, yeni ulusal güvenlik stratejisi demokrasinin tüm dünyada yayılmasını ve özellikle despotik rejimlerin yıkılarak yerine demokratik sistemlerin inşa edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Zira demokrasinin olmadığı yerlerde liderler halkın çıkarlarını göz ardı ederler ve diğer devletlerle karşılıklı fayda temelinde ilişkiler kurmazlar.²³² Bu sebepten ötürü, Başkan Bush ve ekibi demokrasinin tüm dünyada ABD liderliğinde yayılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.²³³

Bir bütün olarak bakıldığında, Bush Doktrini, Amerikan müstesnalığının,²³⁴ Amerikan gücü ve tek-tarafılığı ile bir araya gelmesidir.²³⁵ Amerikan elitleri, Amerikan düzeninin en iyi düzen olduğu ve bunun tek-tarafılı bir biçimde, bizatihi ABD tarafından oluşturulması konusunda konsensüse varmışlardır. Başka bir açıdan bakıldığında, Bush Doktrini, hegemonik istikrar teorisi ile demokratik barış teorisinin, gerekirse zorla, diğer uluslara kabul ettirilmesidir.²³⁶ Klasik güç dengesi sisteminin barışı sağlayamadığı ortamda,

²³⁰ Ibid., s. 53

²³¹ Jervis, "Understanding The Bush Doctrine", op.cit., s. 369.

²³² Ibid., ss. 367-369.

²³³ Demokrasinin ABD liderliğinde tüm dünyaya yayılması fikri, Amerikan milliyetçiliğinde mündemiçtir. Buna göre Amerikan sistemi, her yönüyle diğer devletlerden üstündür ve insanlığın ilerlemesi Amerika vasıtasıyla gerçekleşecektir. Bu hususta yapılmış bir değerlendirme için bkz.: Paul T. McCartney, "American Nationalism and U.S. Foreign Policy from September 11 to the Iraq War", **Political Science Quarterly**, Vol. 119, No. 3, Fall 2004, pp. 399-423.

²³⁴ Amerikan müstesnalığı, ABD'nin tarihsel, kültürel ve kurumsal olarak diğer devletlerden farklı olduğuna yönelik inançtır. Buna göre ABD, liberal demokrasisiyle dünyadaki diğer devletlerden oldukça farklı bir konuma sahiptir ve insanlığa karşı sorumlulukları vardır. ABD müstesnalığına yönelik inanç, Bush Doktrini'nde üç açıdan görülmektedir. İlk olarak ABD, içsel olarak selim ve erdemli bir güçtür. ABD, tarihin doğru tarafından yer alması ve uluslararası sistemde liberal fikirlerin yer almasını sağlamaya çalışmıştır. ABD müstesnalığının ikinci sonucu, ABD'nin gücünün selim olduğu ve Amerikan ulusal çıkarıyla toplumun çıkarlarının birbiriyle örtüştüğüdür. Üçüncü olarak ABD, kendi çıkarları peşinden koştuğu zaman, kaçınılmaz olarak tüm dünya halklarının çıkarlarına hizmet edilmiş olacaktır. Bu sebepten ötürü de ABD'nin tek taraflı eylemleri meşrudur. Bkz.: Janothan Monten, "Primacy and Grand Strategic Beliefs in US Unilateralism", **Global Governance**, Vol. 13, No. 1, January-March 2007, pp. 130-136.

²³⁵ Lafeber, op.cit., s. 549.

²³⁶ Mackubin Thomas, "The Bush Doctrine: The Foreign Policy of Republican Empire", **Orbis**, Vol. 53, Issue 1, January 2003, p. 26.

alicensap (benign) bir Amerika liderliğinde²³⁷ oluşturulacak uluslararası düzen, hem ABD hem de tüm dünya halkları için fayda sağlayacaktır.

Bush Doktrini, ABD'nin Ortadoğu'ya bakışını da değiştirmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde, Ortadoğu'daki mevcut statükoyu korumayı hedefleyen ABD'nin Ortadoğu politikası, 11 Eylül saldırıları sonrasında radikal bir şekilde değişmiştir. Öyle ki, Baba Bush ve Clinton dönemlerinde Ortadoğu'daki rejimlerin demokratikleştirilmesini isteyen yeni-muhafazakar gruplar, istedikleri fırsatları 11 Eylül saldırıları sonrasında bulmuşlar ve iktidarının ilk döneminde, ulus-inşası ve barışı koruma girişimlerine karşı mesafeli olan Başkan Bush, Ortadoğu bölgesinde demokrasi ve serbest pazar ilkelerinin inşası sürecini başlatmıştır.²³⁸ Baba Bush ve Clinton döneminde, her ne kadar Irak'a yönelik askeri müdahale ve ekonomik ambargo uygulanmış olsa da herhangi bir rejim değişikliğine gitmeyen ABD, Bush Doktrini sonrasında Irak'a müdahale etmiş ve Saddam Hüseyin rejimi lağvedilerek ulus-inşası süreci başlamıştır. Diğer yandan bu süreç, yalnızca Saddam rejiminin devrilmesi ve Amerikan değerlerinin bölgede hakim olması amaçlı değil, Amerikan küresel hegemonyasının devam ettirilmesi ve korunmasında bir aşamadır.²³⁹

Yukarıda belirtilen gelişmeler çerçevesinde, Irak meselesinin Türkiye gündemine girişi ve iktidardaki hükümetlerin meseleye yaklaşımı ele alınacaktır. Türk hükümetleri, 11 Eylül'ün sebep olduğu gelişmeler çerçevesinde, hem uluslararası ortamı hem de Türkiye'nin konumunu değerlendirmişler ve politikalarını uygulamaya çalışmışlardır.

2. Irak Meselesinin Türkiye Gündemine Girişi

Irak meselesi Türkiye gündemine 11 Eylül saldırılarından çok daha önce girmiştir. Saddam Hüseyin'in 2 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt'i işgal etmesi ve bunun neticesinde Batılı güçlerin Irak'a müdahalesi sonrasında, hem bölgede hem de Irak'ın ulusal

²³⁷ Alicenap tek kutupluluk, hakim bir coğrafi gücün zayıf çevre üzerinde etkisinin olduğu hiyerarşik bir yapıdır. Bir imparatorlukta olduğu gibi, merkez (core) sahip olduğu muazzam üstünlük ve ekonomik etkinliği sayesinde çevre üzerinde merkeze doğru çekim gücü olan bir etkiye sahiptir. Klasik imparatorlukların aksine, bölgesel düzen, merkez ve çevre arasındaki bir pazarlık sonucunda ortaya çıkan konsensüs temellidir. Merkez kendisini kısıtlar ve kendi gücü temelinde oluşturulan normları, çok taraflı olarak uygular. Buna karşılık, çevre de merkezi etki alanına kendi iradesiyle girer. Bkz.: Charles A. Kupchan, "After Pax Americana Benign Power, Regional Integration, and the Sources of a Stable Multipolarity", **International Security**, Vol. 23, No. 2, Fall 1998, pp. 45-50.

²³⁸ Alan P. Dobson, **US Foreign Policy since 1945**, 2nd p., Routledge Press, New York, 2006, p. 177.

²³⁹ Carlos L. Yordán, "America's Quest for Global Hegemony: Offensive Realism, the Bush Doctrine, and the 2003 Iraq War", **Theoria: A Journal of Social and Political Theory**, No. 110, August 2006, p. 133

politikasında mevcut durum bozulmuştur. Türkiye, komşusu Irak'ta meydana gelen gelişmelerden etkilenmiş ve kriz sırasında alınacak kararlarla ilgili ulusal politikada sert tartışmalar yaşanmıştır. 11 Eylül sonrası dönemde, Türk hükümetlerinin Irak'a yönelik politikalarına geçmeden önce, Kuveyt Krizi sırasındaki Türk dış politikasını ve kamuoyunun tepkisine değinmek faydalı olacaktır.

2.1. Körfez Savaşı

Irak, 2 Ağustos 1990 tarihinde kendi nüfuz alanı içinde değerlendirdiği Kuveyt'i işgal etmiş ve daha sonra ülkeyi 19. ili olarak ilhak ettiğini açıklamıştır. Bölgedeki güç dengesini Irak lehine değiştiren bu girişim, bölgede hayati çıkarlara sahip olan ABD ve diğer Batılı devletler tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu çerçevede, bozulan güç dengesini yeniden tesis etmek için Batılı devletler tarafından oluşturulan koalisyon güçleri, Saddam Hüseyin liderliğindeki Irak'a askeri müdahalede bulunmuş ve Iraklı askeri güçler Kuveyt'ten çıkartılmıştır.

2.1.1. Ulusal Ortam

Irak'ın Kuveyt'i işgal ettiği sırada, Yıldırım Akbulut'un Başbakan olduğu ANAP Hükümeti Mecliste çoğunluğu oluşturmaktaydı. 1987 genel seçimlerinde oyların %36.31'nin alarak, 450 milletvekilinden oluşan²⁴⁰ Mecliste 292 sandalyeye sahip olan ANAP,²⁴¹ Meclis içerisinde güçlü bir çoğunluğa sahipti. Meclisteki diğer partiler olan Erdal İnönü liderliğindeki SHP ve Süleyman Demirel liderliğindeki DYP ise sırasıyla 99 ve 59 milletvekiliyle Mecliste temsil edilmekteydiler. 1987 genel seçimlerinde parti lideri olan Turgut Özal, 1989'daki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday oldu ve seçildi. Özal'dan boşalan Başbakanlık makamına ise, Özal'ın girişimiyle Yıldırım Akbulut gelmiştir.

Ele alınan dönem itibariyle ANAP, Meclis içerisinde güçlü bir konuma sahiptir ve bu durum, dış politikanın idaresinde Hükümetin görece özerkliğini güçlendirmektedir. Diğer yandan, Türkiye'nin politik sisteminde Cumhurbaşkanı Turgut Özal oldukça güçlü bir konumdadır. 1982 askeri darbesinden sonra iktidara gelen Özal liderliğindeki ANAP

²⁴⁰ Bahsi geçen dönemde TBMM 450 milletvekilinden oluşmaktaydı.

²⁴¹ Seçim sonuçları için bkz.: "Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011", Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, 2012, ss. 93-94. http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=12&KITAP_ID=152, (e.t. 11.03.2014).

döneminde ekonomik gelişme ve Özal'ın toplum nazarındaki güçlü konumu, Özal'ın politik sistemdeki gücünü arttırmıştır. Özal ayrıca, Cumhurbaşkanı olduktan sonra kendisiyle uyumlu çalışabilecek Yıldırım Akbulut'u seçti.²⁴² Bu husus, dış politikanın idaresinde yetkili olan diğer makamların, karar alma mekanizmasındaki gücünü zayıflatmıştır.

2.1.2. Karar Alıcıların Körfez Krizine Yaklaşımları

Türkiye'nin kriz sırasında izlediği politikalara geçmeden önce, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın, onun etkisi altındaki Akbulut Hükümeti'nin ve askerinin, meseleyle ilgili yaklaşımlarına değinmek yerinde olacaktır. Özal'a göre Saddam Hüseyin'in bu girişimi, bölgedeki istikrarı bozucu bir etkiye sahipti. Saddam Hüseyin'in bölgede hakim güç olma isteği vardı ve bu durum bölge için bir istikrarsızlık unsuru yaratabilirdi. Bununla birlikte Özal, meselenin askeri yollardan çözülmesine taraftar değildi zira böyle bir girişim, bölge istikrarını bozucu bir etkiye sebep olabileceği gibi, Türkiye'nin de zararına olabilecekti.²⁴³ Diğer yandan Özal, Türkiye'nin aktif bir dış politika izleyerek stratejik açıdan önemini göstermesini istemekteydi. Zira Türkiye, bu politikası sayesinde hem Batı nezdindeki itibarını arttıracak hem de Arap ya da Müslüman coğrafyasıyla olan ekonomik/siyasi ilişkilerini geliştirmiş olacaktı.²⁴⁴ Bu politika Özal'ın dış politikaya ilişkin genel yaklaşımına da uygundu. O'na göre, Türkiye komşu bölgeleriyle ekonomik ve siyasi ilişkileri geliştirmeliydi.²⁴⁵ Bölge ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştirilmesi, Türkiye'yi Ortadoğu'da önemli bir aktör konumuna getirecek ve ülkenin stratejik önemi artacaktı.²⁴⁶

Özal'ın etkisini güçlü olduğu Akbulut Hükümeti ise, Özal ile benzer bir yaklaşıma sahipti. Başbakan Akbulut'a göre Irak'ın bu girişimi, bölgede istikrarsızlığa sebep olabilirdi ve meselenin barışçıl yollarla çözülmesi gerekmekteydi. Bununla birlikte, şayet askeri seçenek kaçınılmaz olursa Türkiye, uluslararası meşruiyete sahip olmak kaidesiyle, Batılı güçlerle birlikte hareket edebilirdi. Bu hususta Türkiye, BM Güvelik Konseyi ile birlikte

²⁴² İlhan Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II: 1980-2001**, ed. Baskın Oran, 7. b., İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 254.

²⁴³ Ertan Efeğil, **Körfez Krizi ve Türk Dış Politikası Karar Verme Modeli**, 1. b., Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2002, s. 216.

²⁴⁴ Ibid.

²⁴⁵ Bu hususta bkz.: Muhittin Ataman, "Özalist Dış Politika", **Bilgi: Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 2, 2002, ss. 47-62.

²⁴⁶ Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", loc.cit.

hareket etme iradesine sahipti.²⁴⁷ Diğer yandan, dış politikanın yürütülmesinde bir uzmanlık kuruluş olan Dışişleri Bakanlığı'nın meseleye bakışı da Hükümet ve Özal yaklaşımlarıyla paraleldi. Bakanlık, söz konusu saldırının bölgede istikrar bozucu olduğunu, meselenin barışçıl yollarla ve uluslararası meşruiyet kuralları çerçevesinde çözülmesinden savunmaktaydı.²⁴⁸

Dış politikanın oluşturulmasında diğer bir önemli kurum olan TSK ise, Hükümet ve Özal ile paralel noktalara sahip olmakla birlikte, bazı hususlar bakımından farklı bir yaklaşıma sahipti. TSK, Türkiye'nin kendi güvenliğini sağlaması gerektiğini düşünmekle birlikte, Irak ile sıcak bir çatışmaya girilmesine karşıydı. Bu bakımdan TSK, Özal'ın sınırı asker yığma girişimlerinden rahatsızdır zira böyle bir girişim komşu bir devlet olan Irak ile uzun süreli düşmanlıklara sebep olabilirdi. Diğer farklılık, İncirlik Üssü'nün kullanımına ilişkindi. Askere göre İncirlik Üssü'nün yabancı güçlere açılması, Irak'a savaş açmak anlamına gelecekti ki, bu da askerin istemediği bir durumdu.²⁴⁹

2.1.3. Körfez Krizi Sırasında Türk Diplomasisi

Yukarıda belirtilen her üç makamın da paralel yaklaşımlara sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, kriz sırasında Turgut Özal'ın ön plana çıktığı²⁵⁰ ve Türkiye'deki mevcut karar alma mekanizmasında tahrifat yaptığı söylenebilir. Diğer karar alıcılar olan, Başbakan, Dışişleri Bakanlığı ve TSK pasifize edilmiş ve Cumhurbaşkanı Turgut Özal, yabancı ülke liderleriyle yaptığı telefon diplomasisiyle kriz sırasında en önemli karar alıcı konumuna gelmiştir.²⁵¹

Özal'ın kriz sırasında ön plana çıkmasına sebep olan unsurların başında, o zamanki mevcut siyasal koşulların, aktif bir dış politikaya imkan verecek durumda olması bulunmaktadır. Özal, 1989 yılında Cumhurbaşkanı seçildikten sonra yukarıda da belirtildiği gibi, Başbakanlık makamına kendisiyle uyumlu biri olan Yıldırım Akbulut'u seçti.

²⁴⁷ Efeğil, op.cit., ss. 222-223.

²⁴⁸ Ibid., ss. 237-247.

²⁴⁹ Bkz.: Ibid., ss. 248-257.

²⁵⁰ Bu hususta ilgili bir haber için bkz.: Milliyet, "Özal tek yönetici", 07.08.1990. Diğer yandan Amerikan makamları da yaptıkları girişimlerde, Hükümet yetkilileriyle birlikte Özal ile de görüşmeler yapmışlardır. Bu durum Özal'ın, kriz ile ilgili olarak muhatap alındığının önemli bir göstergesidir. Bu hususla ilgili emsal bir haber için bkz.: Milliyet, "James Baker'den Güvence ve Destek", 09.09.1990.

²⁵¹ Ramazan Gözen, "Türkiye ve I. Körfez Savaşı: Kriz Ortamında Dış Politika", **Türk Dış Politikasının Analizi**, ed. Faruk Sönmezoglu, 3. b., Der Yayınları, İstanbul, 2004, s. 277.

Bunun yanı sıra, TBMM içinde çoğunluğa sahip olan ANAP üzerinde de Özal önemli bir güce sahipti. Başka bir deyişle Özal, hem yürütme hem de yasama üzerinde kontrol sahibiydi.²⁵² Diğer yandan, Anayasanın Cumhurbaşkanıya tanıdığı yetkiler de²⁵³ Özal'ın kriz sırasında etkinliğinin artmasına sebep olmuştur. Bu husus önemlidir zira Körfez Savaş bir kriz halidir ve karar alıcıların hızlı bir şekilde hareket etmesi gerekmektedir.

Türkiye krizin her aşamasında uluslararası kamuoyuyla uyumlu bir şekilde hareket etmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı ve Irak'a ekonomik ambargo uygulanmasını öngören 661 sayılı karar sonrasında Kerkük-Yumurtalık boru hatta kapatılmıştır. Özal, Türkiye'nin Irak'a uygulanacak olan ambargoya dahil olmasını istemiş, üstelik hükümete bile danışmadan alınan kararı açıklamıştır.²⁵⁴ İkinci girişim, 12 Ağustos 1990 tarihinde Meclise getirilen ve Hükümet'e, savaş hali ilanı, silahlı kuvvetlerin kullanılması, TSK'nın yabancı ülkelere gönderilmesi veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması konularında yetki veren tezkeredir. Ancak bu tezkere izne bağlanmıştır. Buna göre Hükümet, ancak Türkiye'nin saldırıya uğraması halinde bu izni kullanabilecekti.²⁵⁵ Hükümetin üçüncü girişimi, 5 Eylül 1990 tarihinde Meclise getirilen ve Meclis tarafından kabul edilen tezkereydi. Bu tezkere, bir öncekinden farklı olarak, savaş ilanı yetkisinin Meclise ait olduğunu belirtiyordu.²⁵⁶ Son olarak, 29 Kasım 1990 tarihinde alınan ve 15 Ocak tarihine kadar Irak Kuveyt'ten çekilemez ise askeri güç kullanımı da dahil olmak üzere her türlü tedbirin alınacağını öngören 678 sayılı karardan sonra Meclise getirilen tezkerenin kabul edilmesidir. Bu çerçevede Türkiye, koalisyon güçlerine İncirlik Üssü'nü açmıştır.

Yukarıda belirtilen girişimler, ülke içerisinde muhalif görüşlerin ortaya çıkmasına rağmen, karar alıcılar tarafından hayata geçirilebilmiştir. Bu hususta Özal ile birlikte Hükümet, Meclisin muhalefetini kırabilmiştir. Bunun hususta, ANAP'ın Mecliste güçlü bir konumda olması ve Özal'ın Bakanlar Kurulu içerisindeki gücü belirleyici olmuştur.²⁵⁷

²⁵² Ibid., s. 280.

²⁵³ Daha önce de belirtildiği gibi, 1982 Anayasası Cumhurbaşkanının yetkilerini arttırmıştır. Bu hususta Cumhurbaşkanı, gerekli gördüğü hallerde Bakanlar Kuruluna başkanlık edebilir veya Bakanlar Kurulunu toplantıya çağırabilir. Cumhurbaşkanı Özal, özellikle krizin ilk günlerinde, bu yetkisini kullanarak Bakanlar Kurulu üzerindeki etkisini arttırmıştır.

²⁵⁴ Turhan Silleli, **Büyük Oyunda Türkiye-İrak İlişkileri**, 1.b., IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 177.

²⁵⁵ Efeğil, op.cit., s. 185.

²⁵⁶ Ibid., s. 187.

²⁵⁷ Bu iki husus Hükümetin dış politikadaki görece özerkliğini güçlendiren faktörlerdir. Her ne kadar bu kriz sırasında, Hükümet dışından bir unsur olan Özal, dış politikanın idaresinde ön plana çıkmış olsa da yasal açıdan

Iraklı askeri güçlerin Kuveyt'ten çıkarılmasından sonra Saddam, savaş döneminde ABD'yle işbirliği yaptığını düşündüğü Kürtlere yönelik baskı politikasına başlamıştır. Kuveyt'ten çekilen askeri birliklerin Kürtlere yönelmesi üzerine çok sayıda Kürt, Türkiye ve Irak sınırına yığılmıştır. Bunun üzerine Türkiye, Kuzey Irak'taki Kürtlere güvenli bir bölge oluşturmak için girişimlere başlamış ve BM dahilinde Kürtlere güvenli bir bölge oluşturulmasını öngören 688 sayılı karar alınmıştır. Buna göre, Irak'ın silahsızlandırılmasına ilişkin önlemler alınıyor ve 36. paralelin kuzeyi ve 32. paralelin güneyinde Irak uçakları açısından uçuşa yasak bölgeler oluşturuluyordu. Böylece 'huzuru sağlama operasyonu' (Provide Comfort) başladı ve Kuzey Irak'ta Kürtler için güvenli bir bölge oluşturulmuş oldu.²⁵⁸

Koalisyon güçlerinin Temmuz 1991 itibariyle askerlerini Kuzey Irak'tan çekmesi üzerine, Türkiye'de konuşlanacak ve daha sonra "Çekiç Güç" (Poised Hammer) olarak adlandırılan az sayıdaki acil müdahale gücü oluşturulmuştur. Bu gücün temel amacı, bölgedeki Kürt gruplarını Saddam'a karşı korumaktı. Çekiç Güç, İncirlik'te konuşlandırılmış 1748 asker ve 77 uçaktan oluşmaktaydı. Bu güç 1997 Ocak ayından itibaren "Kuzey'den Keşif Hareketi" ismiyle faaliyetlerine devam etmiştir.²⁵⁹

2.1.4. Ulusal Politikada Ortaya Çıkan Tepkiler

Savaş sırasında ve sonrasında Özal'ın izlediği tek yanlı politikalar, ulusal kamuoyunda ve devletin diğer organlarında Özal'a karşı muhalif görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yukarıda belirtildiği gibi Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Türkiye'nin statükocu bir politikadan aktif bir dış politikaya yönelmesi gerektiğini düşünmekteydi. Bu sebeple Özal, karar verme mekanizmalarında geleneksel temkinli dış politika yaklaşımını savunan unsurları bertaraf etmeye çalışmış ve bu durum, karar verme süreçlerinde krizlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Nitekim kriz sırasında dönemin Dışişleri Bakanı Ali Bozer (11 Ekim 1990), Milli Savunma Bakanı Safa Giray (18 Ekim 1990) ve Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay (3 Aralık 1990), Özal'a tepki göstererek

Hükümet süreci içerisinde esas yürütücü konumdadır. Bununla birlikte, ele alınan kriz sırasında uygulanan politikalar, dönemin koşulları çerçevesinde değerlendirilmelidir.

²⁵⁸ Faruk Sönmezoglu, **Türk Dış Politikası/İkinci Dünya Savaş'ından Günümüze**, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 546.

²⁵⁹ Ibid., s. 551.

istifa etmişlerdir.²⁶⁰ Bu üç isim de Türkiye'nin Kuzey Irak'ta askeri bir operasyon düzenlemesine karşı bir tutum almıştır.²⁶¹

Kriz sırasında izlenen politikalar Meclisteki muhalefet partilerinden de tepki toplamıştır. DYP lideri Süleyman Demirel'e göre Akbulut Hükümeti ve Özal, maceraperest bir politika izlemekteydi. Zira Türkiye'nin bölgede çıkabilecek herhangi bir krizde hiçbir çıkarı yoktu. Irak, Türkiye'nin komşusuydu ve olası bir savaş Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve güvenliğine yönelik riskler barındırmaktaydı. Bu bakımdan Türkiye, savaşa destek vermemeli ve kendi ulusal çıkarlarına uygun bir politika izlemeliydi.²⁶² Diğer muhalefet partisi SHP de benzer bir tutum benimsemiştir. SHP, kendi demokrat çizgisiyle uyumlu bir şekilde, meselenin barışçıl yollardan çözülmesi gerektiğini ileri sürmekteydi. Türkiye, çatışma çıkma olasılığının yüksek olduğu Arap coğrafyasındaki devletlerin iç işlerine karışmamalıdır. SHP lideri Erdal İnönü'ye göre Türkiye, bölgeye asker göndermemeliydi zira böyle bir girişim, Arap devletlerinin Türkiye'ye yönelik tepkisine sebep olabilirdi.²⁶³ Her iki muhalefet partisi de kriz sırasında izlenen politikaları boykot etmekle birlikte,²⁶⁴ Meclis içerisindeki milletvekili dağılımı, Hükümet üzerinde baskı oluşturulabilme noktasında muhalefet partilerinin konumu zayıflatmıştır.

Diğer yandan, diğer partiler de Hükümet ve Özal'ın Körfez Krizi sırasında izlediği politikaya tepki göstermekteydiler. DSP lideri Bülent Ecevit, Irak'ın Türkiye'nin daimi komşusu olduğunu ve bu bakımdan bu devlet ile uzun dönemli ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini belirtiyordu. Nitekim gazeteci kimliğiyle Eylül ayında Bağdat'a giden Ecevit, yayınladığı yazı dizisinde Irak'ın Kuveyt'i işgal gerekçelerini açıklamış ve haklı yanları olabileceğini anlatmaya çalışmıştır. ABD'nin bölgeye müdahalesinin bölgedeki istikrarı bozabileceğinden bahseden Ecevit'e göre böyle bir müdahale, bölgede otonom bir Kürt oluşumunun ortaya çıkmasına sebebiyet verebileceğinden, Türkiye'nin ülkesel ve siyasi bütünlüğüne de zarar verebilecekti.²⁶⁵

²⁶⁰ Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", op.cit., s. 265.

²⁶¹ Gözen, "Türkiye ve I. Körfez Savaşı: Kriz Ortamında Dış Politika", op.cit., s. 295.

²⁶² Bkz.: Efeğil, op.cit., ss. 225-232.

²⁶³ Bkz.: Ibid., ss. 233-239.

²⁶⁴ Kriz sırasında Meclisteki muhalefet partilerinin Özal ve Hükümete yönelik tepkileriyle ilgili çeşitli haberler için bkz.: Milliyet, "Kahramanlığa soyunmayalım", 08.08.1990; Milliyet, "İnönü: Manzara Karanlık", 14.08.1990; Milliyet, "Meclis'te sert tartışma", 06.09.1990; Milliyet, "Savaşta yerimiz yok", 18.01.1991.

²⁶⁵ Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, "Arap Devletleriyle İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II: 1980-2001**, ed. BaskınOran, 7. b., İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 553.

Türkiye'nin savaş sırasında Batılı koalisyon güçleriyle birlikte hareket etmesi ve Irak'a müdahale edilmesi, kamuoyunda Türkiye'nin emperyalist bir müdahalede bulunduğuna yönelik haberlerin ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Buna göre Türkiye, bölgedeki petrol kaynaklarını kontrol etmek isteyen Batılı emperyalist devletlerle birlikte hareket ederek bölgede yayılmacı bir politika izlemek istemekteydi. İçine düştüğü ekonomik darboğazdan kurtulmak ve bölgedeki yeni paylaşımında söz sahibi olabilmek isteyen Türk burjuvazisi de Özal'ı bölgeye müdahil olma konusunda desteklemekteydi.²⁶⁶ Diğer yandan, Amerikan askeri müdahalesi, Siyonizm'e hizmet eden bir müdahale olarak değerlendirilmiş ve bu hususta çeşitli gösteriler yapılmıştır.²⁶⁷

Savaş sonrasında oluşturulan Çekiç Güç 1990'lar boyunca ulusal kamuoyunun gündemini sürekli meşgul etmiştir.²⁶⁸ Özellikle Torumtay'ın istifası, zaten hali hazırda var olan, Amerikan askeri personelinin İncirlik'te konuşlandırılması tartışmalarını daha da alevlendirmiştir.²⁶⁹ Bu dönemde, PKK'nın Kuzey Irak'ta müstahkem mevkiiler elde etmesi ve bölgedeki Kürt grupların Bağdat'tan otonom yönetim mekanizmaları oluşturması,²⁷⁰ Kürt meselesini devletin ülkesel bütünlüğüne yönelik en önemli tehdit olarak algılayan Türkiye'nin gündemini sürekli meşgul etmiştir.²⁷¹ Öyle ki, bölgedeki Çekiç Güç'ün Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurduğuna yönelik yorumlar yapılmıştır.²⁷²

²⁶⁶ Emek Dergisi, "Körfez Savaş ve Türk Burjuvazisi", Sayı 41, Şubat 1991, ss. 5-8. http://www.tkip.org/fileadmin/arsiv/EKiM_041_Subat_1991.pdf. (e.t. 05.12.2012)

Bu hususta Türkiye kamuoyunda ortaya çıkan tepkilerin dengeli bir analizi için bkz.: Taner Akçam, "Türkiye ve Körfez Krizi", **Birikim Dergisi**, Sayı 23, Şubat 1991, ss. 16-25.

²⁶⁷ Milliyet, "Cumadan Sonra Yine Eylem", 02.02.1991.

²⁶⁸ Kamuoyunun büyük bir kısmı Çekiç Güç'ün Türkiye'de konuşlanmasına karşı çıkmaktaydı. Örneğin, 1992 yılında yapılan bir kamuoyu yoklamasında deneklerin yüzde 81'i, 1995 yılında yapılan başka bir yoklamada katılanların yüzde 67.17'si Çekiç Güç'ün Türkiye'den gitmesi gerektiğini belirtmiştir. Bkz.: Baskın Oran, **Kalkık Horoz**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s. 122,145.

²⁶⁹ William Hale, "Turkey, the Middle East and the Gulf Crisis", **International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)**, Vol. 68, No. 4, October 1992, p. 367.

²⁷⁰ Özellikle Çekiç Güç'ün kurulmasının ardından, 17 Mayıs 1992'de bir hükümet ve parlamento oluşturmak için Kuzey Irak'ta seçimler yapılması Türk kamuoyu tarafından tepkiyle karşılanmıştır.

²⁷¹ Türk makamları, Kuzey Irak'ta oluşabilecek Bağdat'tan otonom bir siyasi örgütlenmenin, Türkiye'deki Kürtçü duyguları uyandırabileceğinden endişe etmekteydi. Bkz.: Sabri Sayarı, "Turkey and the Middle East in the 1990s", **Journal of Palestine Studies**, Vol. 26, No. 3, Spring 1997, s. 46-50.

²⁷² Çekiç Güç'e bağlı bir Amerikan helikopterinin Irak'taki Kürtlere verilmek üzere taşıdığı yardım malzemesini Bereli'deki Türk Karakol'una 2 km uzaklıktaki Bisi yaylasına attığına yönelik haberin basında yer almasından sonra, ulusal kamuoyunda PKK'nın desteklendiğine yönelik görüşlerin dile gelmesine sebep olmuştur. Bkz.: Oran, op.cit., s. 108. Ayrıca ilgili haber için bkz.: Turhan Yavuz, "PKK'ya yardım bilmecesi", **Milliyet**, 17.01.1992. Diğer yandan, bu yöndeki görüşler yetkili makamlarca da dile getirilmiştir. Nitekim Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan ve ileri dönemde basına sızan raporda Çekiç Güç'ün misyonunu doldurduğu belirtilmiş ve bölgede oluşan güç boşluğunun Kürt gruplara yaradığı öne sürülmüştür. Bkz.: Aksiyon, "Çekiç Güç Kürt Devleti kuruyor", S. 28, Ekim 1995.

Kürt grupların ve özellikle PKK'nın Kuzey Irak'ta güçlenmesi ve emperyalist devlet söylemi, 1990'lar boyunca Türkiye gündemini meşgul eden en önemli meseleler olacaktır. Bu durum özellikle ABD'ye yönelik tepkilerin kamuoyunda yüksek sesle dile getirilmesini beraberinde getirecektir.²⁷³ Öyle ki 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin Irak'a müdahale etmek istemesi ve bu hususta Türkiye'yi yanında görmek istemesi, kamuoyunda benzer tepkilerin ortaya çıkmasına neden olacaktır.

3. 11 Eylül Sonrası Dönem

1990-91 Körfez Krizi'nden 11 Eylül olaylarına kadar olan süreçte, Türkiye'nin Irak'la ilgili politikası daha çok Kuzey Irak'taki Çekiç/Keşif Güç çerçevesinde ve bölgedeki Kürt oluşumuyla ilgili olmuştur. Ancak 11 Eylül saldırıları sonrası dönemde değişen uluslararası konjonktür ve Amerikan yöneticilerin söylemleri sonrasında, Türkiye'nin bölgedeki önemi artmış ve Irak meselesi devletin birincil önceliği haline gelmiştir. 11 Eylül sonrası Türkiye'nin Irak meselesine yönelik politikalarına geçmeden önce, saldırıların gerçekleştiği dönemde Türkiye'deki politik ortama değinmek yerinde olacaktır.

3.1. Koalisyon Hükümeti ve Ulusal Politik Ortam

11 Eylül saldırıları gerçekleştiğinde, Türkiye'de DSP-ANAP-MHP'den Koalisyon Hükümeti iktidarda bulunmaktaydı. 18 Nisan 1999 tarihinde yapılan genel seçimlerde, %22,19 oyla birinci parti olan Ecevit'in DSP'si, seçimlerde %17,95 oy olan Devlet Bahçeli'nin MHP'si ve %13,22 oy olan Mesut Yılmaz'ın ANAP'ıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin 57. Hükümeti'ni kurmuştur.²⁷⁴ DSP'nin seçimlerde bu denli başarılı

²⁷³ Türk kamuoyunda anti-Amerikancı duygular Körfez Krizi öncesine dayanmaktadır. Soğuk Savaş döneminde inişli-çıkışlı bir seyir izleyen Türk-Amerikan ilişkileri, Kıbrıs Krizi ve sonraki süreçte Johnson Mektubu ve Türkiye'ye uygulanan ambargo ile olumsuz bir seyir izlemiştir. Özellikle Johnson Mektubu ve ambargo, ulusal kamuoyunda anti-Amerikancı söylemlerin yükselmesine sebep olmuştur. Soğuk Savaş döneminde daha çok sol ideolojiden gelen anti-Amerikancı tepkiler, Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte farklı bir boyut kazanmıştır. 1990 sonrası dönemde politik İslam'ın ve Kürt ulusalcılığının en önemli tehditler olarak algılandığı Türkiye'de, Amerika'nın Irak'a yönelik uyguladığı politika Türkiye'nin ulusal bütünlüğüne zararlı politikalar olarak algılanmış ve Soğuk Savaş döneminde sadece belli bir kesimde yükselen anti-Amerikancı söylemler, toplumun büyük bir kesimine yayılmıştır. Bu hususta bkz.: Aylin Güney, "Anti-Americanism in Turkey: Past and Present", **Middle Eastern Studies**, Vol. 44, No. 3, 2008, pp. 471-487; Fusun Türkmen, "Anti Americanism as a Default Ideology of Opposition: Turkey as a Case Study", **Turkish Studies**, Vol. 11, No. 3, 2010, ss. 329-345; Ömer Taşpınar, "The Anatomy of Anti-Americanism in Turkey", **The Brookings Institution**, <http://www.brookings.edu/~media/research/files/articles/2005/11/16turkey%20taspinar/taspinar20051116.pdf>, (e.t. 12.08.2013).

²⁷⁴ Seçim sonuçları için bkz.: Yüksek Seçim Kurulu Web Sitesi, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2002MilletvekiliSecimi/turkiye/milletvekilisayisigrafik.pdf>, (e.t. 30.01.2013).

olmasında, 16 Şubat 1999 tarihinde terör örgütü PKK'nın lideri Abdullah Öcalan'ın Türkiye'ye getirilmesinin etkili olduğu söylenebilir.²⁷⁵

2001 yılı boyunca Türkiye'nin gündemini meşgul eden en önemli mesele, 1999 yılının ortalarında başlayan ve 19 Şubat 2001'de Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Başbakan Ecevit'e Anayasa kitapçığını fırlatması sonrasında doruk noktasına varan ekonomik krizdir. Cumhurbaşkanı Sezer'in, Başbakan Ecevit'i yolsuzluklarla yeteri kadar mücadele edilmediği hususunda uyarması ve Ecevit'in toplantıyı terk etmesi, Türkiye ekonomisi üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Öyle ki hisse senetleri %18,11 oranında değer kaybederken, dolar kuru %40 oranında artmış ve işsizlik oranı yükselmiştir.²⁷⁶ Türkiye tarihinin en büyük ekonomik krizlerinde biri olan 2001 Krizi sonrasında, dalgalı kur sistemine geçilmiş ve IMF ile yeni stand-by antlaşması yapılmıştır. Yapılan yeni antlaşmayla birlikte, kamunun ekonomiden çekilmesi ve neoliberal ekonomi politika temelinde Türkiye'nin dünya piyasaları ile bütünleşme süreci hızlanmıştır.²⁷⁷ Bu sürecin sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi amacıyla, Dünya Bankası başkan yardımcılarında biri olan Kemal Derviş Türkiye'ye davet edilmiş ve Ecevit tarafından Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlığı görevine getirilmiştir.²⁷⁸

Türkiye'nin gündemini meşgul eden diğer bir önemli mesele de 28 Şubat süreci sonrasında kapatılan RP'nin devamı niteliğindeki FP'nin, laiklik karşıtı eylemlerin odağı olması sebebiyle 22 Haziran 2001 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasıdır.²⁷⁹ FP'nin kapatılması, parti içinde bir süredir devam eden gelenekçi-yenilikçi ayrımını keskinleştirmiş ve bu iki hizbin birbirinden tamamen ayrılmasına sebep olmuştur.²⁸⁰ Öyle ki parti içindeki gelenekçi kesimi temsil edenler 20 Temmuz 2001 tarihinde Recai Kutan önderliğinde SP'yi kurarken, yenilikçi kanadı temsil edenler, Recep Tayyip Erdoğan liderliğinde 14 Ağustos 2001 tarihinde AKP'yi kurmuşlardır.

²⁷⁵ Sina Akşin, "Siyasal Tarih (1995-2003)", **Türkiye Tarihi: Bugünkü Türkiye 1980-2003**, ed. Bülent Tanör, Korkut Boratav, Sina Akşin, 8. b., Cem Yayın Evi, İstanbul, 2008, s. 177.

²⁷⁶ Krizin sonuçlarıyla ilgili olarak bkz.: Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi: Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye**, 4. b., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 411-431.

²⁷⁷ Bkz.: Korkut Boratav, "İktisat Tarihi", **Türkiye Tarihi: Bugünkü Türkiye 1980-2003**, ed. Bülent Tanör, Korkut Boratav, Sina Akşin, 8. b., Cem Yayın Evi, İstanbul, 2008, ss. 197-200.

²⁷⁸ Milliyet, "Süper Bakan", 03.03.2001.

²⁷⁹ Yeni Şafak, "FP Kapatıldı", 23.06.2001.

²⁸⁰ Fazilet Partisi'nin 15 Mayıs 2000 tarihinde yapılan kongresinde, gelenekçi kanadı temsil eden Recai Kutan 633, yenilikçi kanadı temsil eden Abdullah Gül 521 oy almıştır. Bkz.: Yeni Şafak, "Nefes kesen yarış", 15.05.2000.

Yenilikçilerdeki en önemli değişiklik, Erbakan'ın Batı karşıtı söyleminin terk edilmiş olması²⁸¹ ve demokratikleşme yolunda önemli adımlar atılmasının gerekliliğine ilişkin bir inançtır.²⁸²

Yukarıda belirtilen iki mesele, konumuz açısından oldukça önemlidir. Ekonomik kriz Koalisyon Hükümeti'nin toplum nazarındaki konumunu zayıflatmış ve bu durum Hükümetin, hem ulusal politikadaki hem de dış politikadaki manevra alanını daraltmıştır. Diğer yandan, FP'nin kapatılması sonrasında kurulan AKP'nin yeni bir söylem kullanması ve 2002 seçimlerinde iktidara gelmesi, Türkiye'nin Irak politikasıyla ilgili önemli sonuçlar doğuracaktır.

3.2. Hükümetin 11 Eylül Saldırılarına Tepkisi ve Afganistan Müdahalesine Yaklaşımı

11 Eylül saldırılarının Türkiye'nin güvenlik politikaları üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Bush yönetiminin özgürlükler karşısındaki en büyük tehlikeyi radikal İslami gruplar olarak nitelemesi ve Türkiye'nin Ortadoğu coğrafyasına yakınlığı, ulusal güvenlik stratejisinin yeniden şekillendirilmesi ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Şöyle ki nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olmakla birlikte, sahip olduğu siyasal kültür ve kurumlarla bölgede Batılılaşma konusunda önemli bir yol kat etmiş laik bir devlet olması,²⁸³ bir NATO üyesi olarak, Soğuk Savaş'ından başlangıcından itibaren ABD ve Batı dünyasıyla yakın ilişkiler içerisinde olması sebebiyle, 11 Eylül sonrası dönemde Türkiye'nin bölgedeki rolü önem kazanmıştır.

Türkiye'nin 11 Eylül saldırılarına ilk tepkisi kınama olmuş ve ABD'ye destek mesajları iletilmiştir. Cumhurbaşkanı Sezer, ABD Başkanı Bush'a gönderdiği mesajda, söz konusu saldırıları şiddetle kınadığını ve terörizmden büyük acılar çekmiş olan Türk ulusunun tüm imkanlarıyla Amerikan halkının yanında olacağını belirtmiştir.²⁸⁴ Başbakan Ecevit ve Dışişleri Bakanı İsmail Cem de benzer mesajları Başkan Bush'a iletmıştır. İsmail Cem, terörle mücadele konusunda ABD'ye destek vermek ve bu hususta Türkiye'nin üzerine düşeni yapacağını Amerikan yetkililerine iletmek üzere, ABD'ye bir ziyarette

²⁸¹ Akşin, "Siyasal Tarih (1995-2003)", op.cit., s. 180.

²⁸² Yeni Şafak, "Yönümüz demokrasi", 16.06.2001.

²⁸³ Howard J. Wiarda, **American Foreign Policy in Regions of Conflict**, 1st p., Palgrave Macmillan Press, New York, 2011, p. 130.

²⁸⁴ Milliyet, "Sezer: Şiddetle kınıyorum", 12.09.2001.

bulunmuştur.²⁸⁵ 27 Eylül günü toplanan MGK'da da terörle mücadele konusunda ABD'ye gereken desteğin verilmesi kararlaştırılmıştır.²⁸⁶

11 Eylül saldırılarının sebep olduğu dehşet ve yıkımın televizyonlarda an ve an gösterilmesi de genel olarak, Türkiye kamuoyunda terörle mücadele konusunda ABD'ye destek verilmesi yönünde bir kanının oluşmasına sebep olmuştur. Ancak Bush yönetiminin saldırılar sonrasında kullandığı 'Haçlı Seferi' söylemi ve ABD yetkililerinin terör ile İslam'ı bağdaştıran açıklamaları, hem siyasi çevrelerde hem de kamuoyunda tepkilerin ortaya çıkmasını da beraberinde getirmiştir.²⁸⁷

Bush yönetiminin 11 Eylül saldırılarının arkasında El-Kaide lideri Bin Ladin'i görmesi ve Ladin'i sakladığı gerekçesiyle Afganistan'daki Taliban üzerindeki baskısını arttırması, olası bir müdahalenin bölgede sebep olacağı istikrarsızlıktan endişe eden Koalisyon Hükümeti'ni endişelendirmiştir. Nitekim Başbakan Ecevit, kendisine sorulan "NATO'nun 5. maddesinin uygulanmasıyla Mehmetçik savaşa mı gönderilecek?" sorusuna "Şimdilik böyle bir olasılık yok." şeklinde cevap vermiştir.²⁸⁸

Ancak Bush Hükümeti ile Taliban arasındaki ilişkilerin kötüleşmesi ve ABD'nin Afganistan'a müdahale hazırlıklarına başlamasıyla birlikte, Türk-Amerikan diplomasi trafiği hızlanmıştır. Nitekim bu diplomasi trafiğinde, Bush yönetimi Türkiye'den şu isteklerde bulunmuş ve Koalisyon Hükümeti de bu istekleri kabul etmiştir:

- Türkiye'deki bütün üsler askeri hareket boyunca kullanılacak
- Türkiye hareket boyunca ABD ve müttefik kuvvetlerin uçakları için hava sahasını açık tutacak
- Afganistan'daki Taliban muhaliflerine etkin destek verilecek²⁸⁹

ABD ve İngiliz kuvvetleri, 7 Ekimde Ebedi Özgürlük Operasyonu'nu başlatmışlardır. Bunun üzerine, Hükümet yetkilileri ve askeri yetkililer arasında Başbakanlıkta yapılan zirvede, müttefik ABD'ye terörle mücadele konusunda gerekli

²⁸⁵ Radikal, "İsmail Cem ABD yolcusu", 25.09.2001.

²⁸⁶ Radikal, "MGK, terörle mücadele konusunda ABD'ye gereken desteğin verilmesini benimsedi", 28.09.2001.

²⁸⁷ Yeni Şafak, "Terör İslam ile Bağdaşmaz", 13.09.2002.

²⁸⁸ Hürriyet, "Ecevit, ABD'nin karşı saldırısı için temkinli", 16.09.2001.

²⁸⁹ Milliyet, "Bush'a açık çek", 22.09.2001; Hürriyet, "Bush Sezer'den destek istedi", 21.09.2001.

desteğin verileceği ancak özellikle sivillerin korunması gerektiği belirtilmiştir.²⁹⁰ Bunun yanı sıra Hükümet, savaşın Irak'a yayılabileceği endişesiyle, TBMM'den sınırsız ve süresiz asker kullanma yetkisi de almıştır.

Hükümetin TBMM'den sınırsız ve süresiz asker kullanma yetkisi alması bazı çevrelerce eleştirilmiştir. DYP Genel Başkanı Tansu Çiller, Hükümetin ne yapacağına henüz karar vermemiş bir görüntüyle hem dünya kamuoyunu hem de Türkiye'yi muallakta bıraktığını ifade ederek, “*Böyle bir hükümetin, sınırsız bir yetki isteme hakkı yok*” şeklinde açıklama yapmıştır.²⁹¹ Benzer şekilde, AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan da, Hükümetin sınırsız ve süresiz asker gönderme yetkisine karşı olduklarını belirtmiştir.²⁹² Nitekim SP, AKP, ANAP, DYP ve Bağımsızlardan oluşan 111 milletvekili, 'Ebedi Özgürlük Harekatı' kapsamında yurtdışına asker gönderme ve yabancı askeri kuvvetlerin Türkiye'de bulunması konusunda Hükümet'e yetki veren TBMM kararının iptali ve yürürlüğün durdurulması istemiyle dava açmıştır.²⁹³ Diğer yandan, Afganistan'da yürütülen askeri operasyonlarda sivillerin hedef alınması kamuoyunda tepkilere sebep olmuş ve ABD'nin terör eylemlerini, emperyalist hedefler doğrultusunda, diğer ülkelere müdahalede bulunmak için bir bahane olarak kullandığı şeklinde görüşler ortaya atılmıştır.²⁹⁴ Bunun yanı sıra yapılan anketlerde, halkın Afganistan operasyonuna Türkiye'nin katılmasını istemediği görülmüştür.²⁹⁵

Afganistan'a yapılan askeri müdahale konusunda devlet ve hükümet organları arasında belli bir konsensüs olduğu söylenebilir. Zira terör konusunda hassas olan Türk makamları bu hususta ABD'ye destek verilmesi konusunda hemfikirdiler. Bu durum dış politika alanında hükümetin daha serbest bir konumda olmasını beraberinde getirmiştir. Ancak Amerikan yöneticilerinin terör ile İslam'ı bağdaştıran söylemleri kamuoyunun tepkisini çekmiş ve bu durum hükümet üzerinde bir baskı unsuru oluşturmuştur.

Afganistan meselesinde, Koalisyon Hükümeti'nin daha rahat bir konumda hareket ettiği söylenebilir. Bunun nedeni, 11 Eylül saldırılarının tüm dünyada yarattığı etki ve koalisyondaki partiler arasındaki konsensüstür. Partiler arasındaki konsensüs, Hükümetin

²⁹⁰ Radikal, “ABD'nin Afganistan'a yönelik harekâtının başlaması ardından Ankara'da hareketli saatler yaşandı”, 08.10.2001.

²⁹¹ Hürriyet, “Hükümetin sınırsız yetki istemeye hakkı yok”, 10.10.2001.

²⁹² Hürriyet, “Erdoğan: Hükümete sınırsız yetkiye karşıyız”, 13.10.2001.

²⁹³ Hürriyet, “Asker göndermeye itiraz”, 07.11.2001.

²⁹⁴ Yeni Şafak, “Terör ve emperyalizm”, 16.09.2001.

²⁹⁵ Yeni Şafak, “Savaş istemiyoruz”, 02.10.2001.

dış politikada Meclis engeline maruz kalmasının önünü almış ve dış politikadaki özerklik artmıştır. Hükümet de bu ortamdan istifade ederek, dış politikada ABD'yle birlikte hareket edebilme imkanı bulmuştur.

3.3. Koalisyon Hükümeti ve Irak

Taliban yönetiminin başkent Kabil'den uzaklaştırılması ve Afganistan'da Hamid Karzai liderliğinde geçici hükümetin kurulmasının ardından, ABD'nin Irak'a müdahale edip etmeyeceği hususu Türkiye gündemini daha da fazla meşgul etmeye başlamıştır. Başbakan Ecevit, Irak'a düzenlenebilecek olası bir operasyondan en çok Türkiye'nin zarar göreceğini belirterek, ABD'nin böyle bir girişimde bulunmayacağını temenni ettiğini belirtmiştir.²⁹⁶ Dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem de, olası bir müdahalenin bölge barışı açısından olumsuz sonuçlar doğuracağını belirterek, Irak meselesinin bölge ülkeleriyle işbirliği içerisinde çözülmesi gerektiğini ve Türkiye'nin, Irak'a karşı uygulanan ambargoların hafifletilmesi için girişimlerde bulunacağını belirtmiştir.²⁹⁷ Benzer şekilde, Cumhurbaşkanı Sezer de Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini dile getirmiştir.²⁹⁸

Hükümet ve Cumhurbaşkanı'nın Irak'a müdahale konusundaki tavrı, Genelkurmay tarafından da paylaşılmaktaydı. Nitekim Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu, Ahmet Necdet Sezer'in 25 Aralık 2001 tarihinde Katar Emiri Halife el-Tanri onuruna verdiği yemekte Genelkurmay'ın görüşünü şu şekilde açıklamıştır:²⁹⁹

“ABD'nin müdahalesi halinde Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti gündeme gelebilir. Böyle bir şeyi hazmedemeyiz. Türkiye buna kayıtsız kalamaz. Irak zaten fiilen üçe ayrılmış durumda. Türkiye, Rusya, İran, Suriye, kısacası tüm Araplar kabullenemez. Arap topraklarında etnik bir başka ülkenin kurulmasını kimse hazmedemez.”

²⁹⁶ Hürriyet, “Irak operasyonu Türkiye'ye zarar verir”, 14.10.2001.

²⁹⁷ Fikret Bila, “Cem'in Saddam'a Tavsiyesi”, **Milliyet**, 21.01.2002. İsmail Cem'in bu tavrı, Türkiye'nin, bölge ülkeleriyle olan ilişkilerinde izlemesi gereken politikalara ilişkin fikirleriyle uyumludur. Cem'e göre Türkiye, bölge ülkeleriyle ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirmeliydi. Bu politika çerçevesinde İsmail Cem, Türkiye'nin bölge ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştirmesi amacıyla Komşuluk Formu inisiyatifini başlatmıştır. Bkz.: Özlem Tür, “Türkiye Irak ve Suriye İlişkileri”, **XXI. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, ed. Faruk Sönmezoğlu, Nurcan Baklacioğlu, Özlem Terzi, 1. b., Der Yayınları, İstanbul, 2012, s. 598.

²⁹⁸ Hürriyet, “Sezer: Irak'ın toprak bütünlüğü korunmalı”, 26.12.2001.

²⁹⁹ Fikret Bila, **Ankara'da Irak Savaşları: Sivil Darbe Girişimi ve Gizli Belgelerle 1 Mart Tezkeresi**, 6. b., Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 45.

Kıvrıkoğlu'na göre ABD'nin olası bir müdahalesi, Kuzey Irak'ta zaten güçlenmiş olan Kürt gruplarının bağımsız bir devlet kurmasına sebep olabilirdi, ki bu da Türkiye açısından kabul edilemezdi. Kıvrıkoğlu'nun bu sözleri, ABD'nin Irak konusundaki yaklaşımına karşıtlık teşkil etmekteydi. Bu nedenle Amerikan yetkilileri, ileriki dönemlerde Irak konusunu askeri yetkililerle müzakere ederek, Genelkurmay'ın desteğini almaya çalışacaktır.

3.3.1. Bush-Ecevit Görüşmesinin Süreç Üzerindeki Etkisi

16 Ocak 2002 tarihinde Başbakan Bülent Ecevit, TÜSİAD üyesi iş adamlarıyla birlikte gittiği ABD'de, Başkan Bush ile Beyaz Saray'da görüşmüştür. Görüşmede esas konuşulacak konular Kıbrıs, AB ve Afganistan konuları olarak görülse de, Irak meselesi görüşülmüştür. Nitekim Türk kamuoyunda, Beyaz Saray'da Ecevit'e gösterilen sıcak ilginin Irak'la ilgili olduğuna yönelik bir ortak kanı oluşmuştur.³⁰⁰

Oval ofiste yapılan görüşmede Başbakan Ecevit, Türkiye'nin Irak'taki rejimi desteklemediğini ancak Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini belirtmiştir. Ecevit'e göre Irak parçalandığı takdirde Türkiye, Musul ve Kerkük'ün Kürt bölgesi içinde kalmasını kabul etmeyecekti.³⁰¹ Buna karşılık, Başkan Bush, Türkiye'nin hassasiyetlerini anlayışla karşıladıklarını ve bu konuda karar verirken Türkiye'ye danışacaklarını belirtmiştir.³⁰² Ayrıca Bush, Irak yönetiminin askeri varlığını ve kitle imha silahlarını BM denetimine açmazsa Saddam rejiminin zor durumda kalacağını söylemiştir.³⁰³

Başkan Bush'un 28 Ocakta yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında,³⁰⁴ Kuzey Kore, Irak ve İran'ı dünyanın 'şer eksenini' (axis of evil) olarak ilan etmesi üzerine, ABD'nin terörle mücadele konusunda Irak'a müdahale edeceği anlaşılmıştır. Bunun üzerine Bülent Ecevit, Irak lideri Saddam Hüseyin'e bir mektup göndermiştir. Ecevit mektubunda, Irak'ın, BM

³⁰⁰ Bila, op.cit., s. 47.

³⁰¹ Murat Yetkin, **Tezkere: Irak Krizinin Gerçek Öyküsü**, 2. b., Remzi Kitapevi, İstanbul, 2004, s. 40.

³⁰² Bila, op.cit., s. 48.

³⁰³ Derya Sazak, "Ecevit'e ABD rüzgarı", **Milliyet**, 17.01.2002.

³⁰⁴ Konuşma metni için Bkz.: President Delivers "State of the Union", <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html>, (e.t.02.02.2013).

kararlarına³⁰⁵ uyması ve silah denetçilerine izin vermesi gerektiğini belirtmiştir.³⁰⁶ Saddam Hüseyin ise Irak'ta kimyasal silah bulunmadığını ve bu sebeple silah denetçilerine izin verilmeyeceğini, Türkiye'den iyi komşuluk kurallarına ve uluslararası hukuk ilkelerine uyması ve Irak'a yönelik Amerikan tehditlerine karşı makul ve dengeli bir tutum benimseyerek karşı koymasını beklediklerini belirtmiştir.³⁰⁷

Fikret Bila'ya göre, Bush-Ecevit görüşmesinden sonra Ecevit'in meseleye yönelik yaklaşımında değişiklikler ortaya çıkmıştır. Şöyle ki, bu görüşmede Ecevit, Bush'un Irak'a müdahale etme konusunda kararlı olduğunu anlamıştır. Ecevit'e göre, böyle bir müdahale sonrasında Irak üç parçaya bölünecek ve Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti ortaya çıkabilecektir. Bu bakımdan Türkiye, ABD Irak'a müdahale etmeden önce, Kuzey Irak'taki askeri varlığını arttırmalı ve ABD ile yapılacak olan pazarlıklarda konumunu güçlendirmelidir.³⁰⁸

3.3.2. Wolfowitz'in Türkiye Ziyareti

Koalisyon Hükümeti'nin zayıfladığı ve seçim söyleminin kamuoyunda daha fazla gündeme geldiği bir zamanda, Irak Savaşı'nın mimarlarından biri olarak bilinen ABD Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz, 14 Temmuz 2002 tarihinde, Ankara'dan önce İstanbul'a gelmiştir. Wolfowitz TESEV'de yaptığı konuşmada, Türkiye'nin Irak konusundaki görüşlerine büyük önem verdiklerini, Türkiye'nin Kuzey Irak'ta meşru çıkarlarının olduğunu ve Kuzey Irak'ta kurulacak olan bir Kürt Devleti'nin hem Türkiye hem de ABD için kabul edilemez olduğunu belirtmiştir.³⁰⁹ Wolfowitz aynı günün akşamında, Mustafa Koç'un evinde, Kemal Derviş'in ve iş adamlarının da bulunduğu bir yemeğe katılmıştır. Wolfowitz'in Ankara'dan önce İstanbul'da TESEV'de bir brifing vermesi ve Hükümet kanadından sadece Kemal Derviş'in bulunduğu bir yemeğe katılması,

³⁰⁵ Güvenlik Konseyi 1990'lar ve 2000'lerde Irak'ta yasaklı silahların denetimi ile ilgili olarak çok sayıda karar almıştır. Bunlardan en önemlisi, 1991 tarihli 687 sayılı Güvenlik Konseyi kararıdır. Bu kararda, ateşkes koşulları düzenlenmiş ve balistik füzeler de dahil olmak üzere, Irak'taki kitle imha silahlarının denetimi ve imhası öngörülmüştür. Bu denetim ve imha işlevi, BM Özel Komisyonu (UNSCOM) ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı tarafından yürütülecekti. Irak'a uygulanmakta olan ambargonun kaldırılması ise bu sürecin tamamlanmasına bağlanmıştır. Bkz.: Tayyar Arı, "Türkiye, Irak ve ABD: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Basra Körfezi'nde Yeni Parametreler", **21.Yüzyılda Türk Dış Politikası**, ed. İdris Bal, 2. b., Nobel Yayıncılık, Ankara, 2004, ss. 707-714.

³⁰⁶ Hürriyet, "Ecevit'ten Saddam'a uyarı mektubu", 02.02.2002; Sabah, "Ecevit'ten Saddam'a uyarı", 05.02.2002; Radikal, "Ecevit'ten Saddam'a mektup: Durum çok ciddi", 04.02.2002.

³⁰⁷ Hürriyet, "Tutumunda değişiklik yok", 08.02.2002; Sabah, "Saddam gerdi", 09.02.2002.

³⁰⁸ Fikret Bila, "Türkiye'nin Son Dönem Dış Politikasında DSP'nin Rolü", **Uluslararası İlişkiler ve Türk Siyasal Partileri**, ed. Nejat Doğan, Mahir Nakip, 1. b., Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 357.

³⁰⁹ Hürriyet, "Wolfowitz konferans verdi", 14.07.2002.

Washington'un Ankara Hükümeti'ne yönelik bakış açısını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. ABD, Hükümetin toplum nazarındaki zayıf konumunu görmüş ve alternatif bir iktidar için önde gelen sivil toplum kuruluşlarıyla görüşmüştür.

16-17 Temmuz tarihlerinde Ankara'da çeşitli temaslarda bulunan Wolfowitz, Irak konusunda Türkiye tarafının endişelerini dinledikten sonra şu mesajları vermiştir:

- Amerikan yönetimi Saddam rejimini devirmekte kararlıdır. Bu gerekirse Bağdat'a askeri müdahaleyle gerçekleştirilecektir.
- Türkiye bu hususta Amerika'nın yanında yer almalıdır. Türkiye Amerika'nın yanında yer alsa da almasa da Amerikan yönetimi Saddam rejimini devirmekte kararlıdır.
- Amerikan yönetimi bölgedeki istikrarı bozacak girişimlerden uzak duracaktır. Türkiye'nin Kuzey Irak ile ilgili çekinceleri, Amerika tarafından dikkate alınmaktadır. Bu çerçevede bölgede bir Kürt devletinin kurulmasına izin verilmeyecektir.
- Şayet Türkiye başından itibaren Amerika ile birlikte olursa, bölgedeki gelişmeleri şekillendirebilme imkanına sahip olacaktır.
- Amerikan yönetimi Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıların farkındadır ve bu hususta gerekli kolaylıklar sağlanacaktır. Ayrıca AB üyeliği için de desteklenecektir.³¹⁰

Wolfowitz'in Türkiye ziyareti, ABD'nin Irak'ı eninde sonunda vuracağı ancak bunun zamanlaması konusunda henüz karar verilmediği ve müdahaleden önce ABD'nin diğer devletlerin bu husustaki fikirlerini almak istediği şeklinde yorumlanmıştır.³¹¹ Görüşmelerde Türk tarafı, olası bir müdahalenin, Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin ortaya çıkmasına sebep olabileceği ve savaşın Türkiye ekonomisini derinden etkileyebileceği konuları üzerinde durmuştur.³¹² ABD'nin Irak'ı vuracağına anlaşılması üzerine Türkiye, ABD'yle çeşitli pazarlıklara girmiştir. Nitekim İsmail Cem'in Dışişleri Bakanlığı görevinden ayrılmasından sonra yerine gelen Şükrü Sina Gürel, 20 Temmuz'da CNN Türk'te katıldığı bir programda, "*ABD'lilerle Irak'ta destek karşılığı, Kıbrıs ve AB üyeliği*

³¹⁰ Şamil Tayyar, "Amerika'dan Türkiye'ye Irak Uyarısı", **Sabah**, 18.07.2002; Elçin Ergün, "Türkiye katılmasa da vuracağız", **Milliyet**, 17.07.2002; Hürriyet, "Wolfowitz: Irak'a operasyon konusunda kararlıyız", 17.07.2002.

³¹¹ Sami Kohen, "Türkiye ABD'den farklı düşünüyor", **Milliyet**, 18.07.2002.

³¹² Sabah, "Türkiye'nin nabzını yokladı ve gitti", 18.07.2002.

konusunda destek verilmesi hususunun'' konuşulduğunu doğrulamıştır.³¹³Diğer yandan, Wolfowitz'in, "Türkiye'nin Avrupa kurumlarıyla tam olarak bütünleşmesi, Türkiye'nin, Avrupa'nın ve ABD'nin çıkarınadır. Bazı Avrupalılar Türkiye'nin AB'ye üyeliğini istiyorlar. Bunlar, Türkiye'nin Kopenhag kriterlerine uyum sağlamasını bekliyorlar. Türkiye'nin AB üyeliği, Türkiye'ye olduğu kadar Avrupa'ya da çok yarar sağlayacaktır. Türkiye'nin de dahil olduğu bir AB, çok daha güçlü, güvenli ve zengin olacaktır." şeklindeki açıklaması, Washington'un AB uyum yasalarına karşı çıkan MHP'yi, dolayısıyla da mevcut Koalisyon Hükümetini devre dışı bırakma çabası şeklinde yorumlara sebep olmuştur.³¹⁴

Buraya kadar gelinen süreçte Türkiye'nin duruşunun çok net olmadığı söylenebilir. Türkiye bir yandan savaşı önlemeye çalışırken diğer yandan ise hem ABD hem de Arap dünyasıyla iyi ilişkiler içerisinde olmak istiyordu.³¹⁵ Bu tavır, Koalisyon lideri DSP'nin dış politikaya ilişkin genel politikasıyla uyumludur. DSP'nin parti programında, dış politikanın temelini 'yurtta sulh, cihanda sulh' yaklaşımı olduğu ve Partinin yalnız Türkiye'de değil, bütün dünyada sosyal adalet esasında hakça bir düzen kurulmasını amaçladığı belirtilmiştir.³¹⁶

Diğer yandan, Ecevit-Bush görüşmesi ve Wolfowitz'in Türkiye ziyareti, ABD'nin Irak'a gerçekleştireceği askeri müdahale konusunda Türkiye'nin desteğini beklediğine yönelik bir karine olarak değerlendirilebilir. Bu durum, Türkiye'nin savaşı durduramadığı takdirde, Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin oluşumunu engellemeye yönelik olasılıkların gündeme gelmesine sebep olmuştur.³¹⁷ Hükümetin zayıf konumu ve ulusal muhalefetin artışı, bu yönde bir girişimin yapılmasına engel oluşturmuştur. Bununla birlikte, Koalisyon Hükümeti zamanında savaşı durdurmak ve Türkiye'yi savaş-dışı tutmak Türkiye'nin temel politikasıdır.

³¹³ Yekin, op.cit., s. 65.

³¹⁴ Taha Kıvanç, "Wolfowitz'i dinlerken...", **Yeni Şafak**, 16.07.2002.

³¹⁵ Tür, "Türkiye Irak ve Suriye İlişkileri", op.cit., s. 600.

³¹⁶ Bila, "Türkiye'nin Son Dönem Dış Politikasında DSP'nin Rolü", op.cit., ss. 345-347.

³¹⁷ Fikret Bila, Bush-Ecevit görüşmelerinden sonra bu olasılığın Hükümet içerisinde tartışıldığı ileri sürmektedir. Bu durum, Kuzey Cephesi olasılığının gündeme gelmesi anlamına gelmektedir. Fikret Bila, 5 Ekim 2002 tarihinde Çankaya'da yapılan zirvede bu hususun konuşulduğunu ancak seçimler öncesinde, hükümetin zayıf konumu da düşünüldüğünde, bu yönde bir girişimin yapılamadığını öne sürmektedir. Diğer yandan, Fikret Bila, 15 Ekim 2002 tarihinde Amerikan taleplerinin öncelikle Genelkurmay Başkanlığı'na iletildiğini belirtmektedir. Bu talepler içerisinde, 80 bin Amerikan askerinin Türkiye'de konuşlanması, 14 havaalanı ve 6 limanın Amerikan askerlerine tahsis edilmesi bulunmaktadır. Bu talepler, Koalisyon Hükümeti'nin tek başına karşılayabileceği talepler değildi. Kaldı ki Amerikan askerlerinin Türkiye'de konuşlanması için Meclisin onayı gerekmektedir. Bkz.: Bila, Ankara'da Irak Savaşları: Sivil Darbe Girişimi ve Gizli Belgelerle 1 Mart Tezkeresi, op.cit., ss. 177-183.

4. Ulusal Politikadaki Gelişmeler

Türk ve Amerikan yetkiler arasında görüşmeler devam ederken, ulusal politikada sürece etki edebilecek önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Bu gelişmeleri, ulusal politikada Hükümet'e yönelik artan eleştiriler, ordu içerisinde Irak'a yönelik değişen yaklaşımlar ve devamında Genelkurmay Başkanlığında yaşanan görev değişiklikleri olarak belirtilebilir. Özellikle ulusal politikada Hükümet'e yönelik artan eleştiriler, Hükümetin toplum ve devletin diğer organları nazarındaki konumunun zayıflamasına sebep olmuş ve süreç 3 Kasım seçimleriyle neticelenmiştir.

4.1. Ulusal Muhalefetin Yükselişi

ABD'nin Irak'a olası müdahalesi Türkiye gündemini meşgul ederken, Koalisyon Hükümeti'ne yönelik muhalif görüşler de artmaya başlamıştır. Bu muhalif görüşlerin temelinde, ekonomik sorunların toplumda ve iş çevrelerinde sebep olduğu hoşnutsuzluk, askerinin Ecevit'e yönelik tavrı ve Koalisyon Hükümeti içindeki ayrışmalar bulunmaktaydı.

Askerinin Ecevit'in görevi bırakmasına yönelik yaklaşımı, 11 Eylül saldırıları ve ABD'nin Afganistan'a müdahalesi sebebiyle gündemden uzaklaşmış olmakla birlikte, 31 Ekim 2001 tarihinde Radikal gazetesinde yayınlanan 'Ecevit gitsin, Özkan gelsin' haberiyle yeniden gündeme gelmiştir.³¹⁸ Murat Yetkin imzalı bu haberde, bazı emekli orgeneralinin Başbakan Yardımcısı Hüsamettin Özkan'la görüşüp, Ecevit'in DSP genel başkanlığını sürdürmesi koşuluyla, Başbakanlığı devralıp almayacağı şeklinde bir diyalog geçtiğinden bahsedilmekteydi. Bu manşetten 1 gün sonra Hasan Cemal'in Milliyet'te yayınladığı 'Askerin mesajları mı?' adlı yazısında, Ecevit'in Başbakanlığı bırakmasını isteyen emekli orgeneralinin dışında, bazı muvazzaf korgeneralinin de bulunduğunu belirtmekteydi.³¹⁹

Irak ve ekonomik konularla ilgili baskının arttığı bir ortamda, DSP-MHP-ANAP koalisyonu içindeki gerginliklerde artmaya başlamıştır. Gerginliklerin temelinde AB uyum yasaları,³²⁰ idamın kaldırılması,³²¹ Kürtçe yayın ve eğitim konuları³²² gelmekteydi. Özellikle

³¹⁸ Radikal, "Ecevit gitsin, Özkan gelsin?", 31.10.2001.

³¹⁹ Hasan Cemal, "Askerin mesajları mı?", **Milliyet**, 01.11.2001.

³²⁰ Hürriyet, "Uyum yasalarında uyumsuzluk", 28.01.2002.

³²¹ Hürriyet, "120 kişi darağacı sırasında", 20.02.2002.

³²² Hürriyet, "Kürtçe dilekçe' koalisyonu böldü", 22.01.2002.

Kürtçe eğitim ve idamın kaldırılması konularında MHP'nin göstermiş olduğu katı tutum, koalisyonun zayıflamasına sebep olmaktaydı.³²³ 30 Mayıs 2002 tarihinde gerçekleşen ve Bahçeli ile Ecevit'in katılmadığı MGK toplantısında, idam cezasının kaldırılması ve anadilde yayın konularını da kapsayan yasal değişikliklere destek verilmesi,³²⁴ Koalisyon Hükümeti'ndeki ayrışmayı derinleştirmiştir. Diğer yandan, Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı Kemal Derviş ile Hükümet ortakları arasında da problemler yaşanmaktaydı. Derviş'in ekonomik meseleler yanında siyasi meselelere de değinmesi, koalisyon üyelerinin tepkisini çekmekteydi.³²⁵

2001 Ekonomik Krizi ve Koalisyon Hükümeti içindeki ayrışmalar, gerekli ekonomik reformların yapılmasını engellemiş ve TÜSİAD'ın Ecevit üzerindeki baskını arttırmasına sebep olmuştur. 11 Eylül öncesine kadar Hükümet'e destek veren iş çevreleri,³²⁶ Hükümetin ekonomik reformlar konusunda gerekli önlemleri almaktaki etkisizliğinin bir sonucu olarak, seçim olasılığı üzerinde durmaya başlamışlardır.³²⁷ Özellikle TÜSİAD Başkanı Tuncay Özilhan'ın *"Sokaktaki insan tedirgin. Bizi gerçekten yöneten biri var mı, yoksa kaderimize mi terk edildik? Öğrenmek istiyoruz."* şeklindeki açıklaması, iş çevrelerinin Hükümet'e yönelik olumsuz bakış açısını göstermekteydi.³²⁸

Yukarıda belirtilen bu sorunlar, genel olarak toplumun da Hükümet'e yönelik bakış açısını olumsuz yönde etkilemiştir. Strateji-Mori işbirliği ile gerçekleştirilen Türkiye'nin Nabız Araştırması'nın Şubat ayı sonuçlarında seçmenlerin %65,6'sı Hükümet'ten memnun değilken, %65,5'i erken seçime gidilmesini istemekteydi.³²⁹ Benzer şekilde, Hasan Cemal 20 Mayıs 2002'de Milliyet'te yapmış olduğu 'Anadolu Yollarında' adlı yazı dizinde,³³⁰ toplumun Hükümet'e ve alternatif oluşumlara yönelik tutumunu saptamaya çalışmıştır. Hasan Cemal, yaptığı değerlendirmelerde, toplumun Meclis ve Hükümet'ten memnun olmadığını ve alternatif isimler olarak, Derviş-Cem ikilisi ile Tayyip Erdoğan'ın toplum nezdindeki popülaritesinin arttığını saptamıştır.

³²³ Hürriyet, "Bahçeli: Anlaşmazlık listesi uzarsa hükümet sorunu olur", 23.02.2002.

³²⁴ Sabah, "Ecevitsiz ve Bahçelisiz MGK'da AB yolunda tarihi adımlar", 31.05.2002.

³²⁵ Bila, op.cit., s. 68.

³²⁶ Radikal, "Özilhan: Dereyi geçerken at değiştirmeyelim", 29.05.2001.

³²⁷ Radikal, "TÜSİAD: Yeter", 29.09.2001.

³²⁸ Sabah, "Bizi yöneten biri var mı", 29.09.2001.

³²⁹ Yeni Şafak, "Halk 'erken seçim' dedi", 16.04.2002.

³³⁰ Milliyet, "Hasan Cemal Anadolu Yollarında", 20.05.2002.

Ecevit'in 4 Mayıs ve 17 Mayıs tarihlerinde rahatsızlanarak hastaneye kaldırılması, DSP içinde ayrışmalara sebep olmuş³³¹ ve erken seçim söylemi kamuoyunda daha fazla gündeme gelmeye başlamıştır. Nitekim koalisyon ortaklarından MHP'nin lideri Devlet Bahçeli, 7 Temmuz'da Bursa MHP İl Örgütü'nün Keles'te düzenlediği 11. Kocayayla Türkmen Kurultay'ında, 1 Eylül'de Meclisin olağanüstü toplanıp, 3 Kasım'da erken seçime gidilmesi önerisinde bulunmuştur.³³²

Koalisyon Hükümeti'nin sistem içerisindeki zayıf konumu, devlet organları üzerindeki gücünün zayıflamasını beraberinde getirmiştir. Bu durum dış politika alanına da sirayet etmiş ve Hükümet'in dış politikadaki karar alma gücü zayıflamıştır.

4.2. Askerin Irak Meselesine Yönelik Değişen Tavrı

Irak konusundaki tartışmalar ve müzakereler devam ederken, TSK'nın yüksek komuta kademesinden ilginç bir çıkış gelmiştir. 6 Martta İstanbul Harp Akademileri'nde düzenlenen bir sempozyumda MGK Genel Sekreteri Org. Tuncer Kılınç'ın yaptığı açıklamalar, dış politika konusunda ordu içindeki farklı görüşleri göstermesi bakımından önemlidir.

Orgeneral Kılınç yaptığı açıklamada, Türkiye'nin AB'den en ufak bir yardım görmediğini ve AB'nin Türkiye'yi ilgilendiren sorunlara karşı menfi bir tutum içerisinde olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Rusya Federasyonu ve İran'ı da içine alacak şekilde bir arayış içerisinde olmasında fayda bulunduğunu söylemiştir.³³³

MGK Genel Sekreteri Kılınç'ın ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney'in Ankara'ya yapacağı ziyaret öncesi böyle bir çıkışta bulunması, ABD'ye bir mesaj olarak algılanmıştır. Zira ABD'yi gözeterek, şer eksenli olarak ilan edilen İran'la ilişki kurulması önerisi belirsizdir. Kılınç'ın bu sözleri, ABD'nin bölge politikalarında askerin muhatap olması gerektiğini göstermesi bakımından önemlidir.³³⁴ Her ne kadar Kılınç, sempozyumda yapmış olduğu açıklamaların TSK'nın değil, kendi görüşlerini yansıttığını söylese de Cheney'in 19

³³¹ O dönemde DSP içinde İsmail Cem, Kemal Derviş ve Hüsamettin Özkan'ın partiden ayrılıp yeni bir oluşuma gidecekleri yönünde haberler medyada sıklıkla yer almaktaydı.

³³² Bila, op.cit., s. 127.

³³³ Hürriyet, "AB dışında, Rusya ve İran'la yeni arayışa girilmeli", 08.03.2002; Milliyet, "Askerden iki sürpriz", 08.03.2002.

³³⁴ Yetkin, op.cit., s. 42.

Mart 2002 tarihinde Türkiye'ye yapmış olduğu ziyarette askerlerle özel olarak görüşmek istemesi, ABD'nin gerekli mesajı aldığının bir göstergesidir.

Irak'a müdahale için nabız tutmak üzere aralarında İngiltere, Suudi Arabistan ve İsrail olmak üzere 12 ülkeyi kapsayan tura çıkan ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney 19 Martta Türkiye'ye de gelmiştir.³³⁵ Cheney, Türkiye ziyaretinde, özellikle Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kıvrıkoğlu ile özel olarak görüşmek istemiştir.³³⁶ Washington'un asker ile doğrudan temas kurmak istemesi, Ankara'da bir protokol krizinin doğmasına sebep olmuştur. Bunun yanı sıra, Dick Cheney ile Genelkurmay Başkanı Kıvrıkoğlu arasında yapılan toplantıya, Savunma Bakanı Sabahattin Çakmakoglu'nun davet edilmemesi, MHP kanadında rahatsızlığa neden olmuştur.³³⁷ Bu durum, ABD'nin Irak konusunda Hükümeti atlatmaya çalıştığı şeklinde yorumların yapılmasını beraberinde getirmiştir.³³⁸

Fikret Bila'nın Irak konusunda üst düzey bir komutanla yaptığı görüşmede komutanın yapmış olduğu değerlendirme, muhtemel bir Irak savaşı sırasında Türkiye'nin alması gerektiği tutum hususunda asker içindeki farklılaşmayı göstermesi bakımından önemlidir:

*“Birinci Körfez Savaşı'ndan bu yana çok şey değişti. Bir kere Körfez Savaşı öncesinde Kuzey Irak diye bir sorun yoktu. O zaman Kuzey Irak değil, komşumuz Irak vardı ve Türkiye terör belasıyla bu savaş sonrasındaki gibi karşı karşıya değildi. On yılı aşkın bir süredir bir Kuzey Irak sorunu var. PKK bu alana yerleşti ve Türkiye'ye çok ağır kayıplar verdirdi. Savaş çıkması halinde bir oldu-bittiyi önleyecek, Türkmenlerin kırılmasını engelleyecek, Türkiye'nin bölünmesine dönük faaliyetlerin merkezine yönelecek tek güç TSK'dır. Birinci Körfez Savaşı'nda olayları sınırda seyretmenin nelere mal olduğunu gördük. Biz gelişmeleri sınırımızın ötesinde karşılamak zorundayız. Hazırlıklarımız da o yöndedir.”*³³⁹

TSK'nın Irak meselesine yönelik değişen tavrının temelinde, Kuzey Irak'ta kurulacak olan bir Kürt devletinin Türkiye üzerindeki olumsuz etkilerini minimize etme düşüncesi bulunmaktadır. Her ne kadar ordunun resmi görüşü savaş dışı kalmak olsa da

³³⁵ Milliyet, “Cheney Ankara'da”, 19.03.2002.

³³⁶ Milliyet, “Cem'in Kıvrıkoğlu açıklaması: ABD diretti 'hayır' diyemedik”, 20.03.2002.

³³⁷ Yeni Şafak, “Hükümet'te Cheney Krizi”, 20.03.2002.

³³⁸ Koray Düzgören, “Cheney kimle görüşeceğini biliyor”, **Yeni Şafak**, 20.03.2002; Hürriyet, “Cheney, Askere Irak'ı doğrudan kendisi sordu”, 20.03.2002.

³³⁹ Bkz.: Bila, op.cit., s. 55-56.

ABD-Irak ilişkilerinin gerginleşmesi ve Kuzey Irak'taki Kürt oluşumu, ordu içerisinde savaşa aktif olarak müdahil olunması şeklinde görüşlerin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bunun neticesinde, Koalisyon Hükümeti üzerindeki baskı daha da artmıştır.

4.3. Genelkurmay'daki Görev Değişikliği

Bu dönemde kamuoyunu meşgul eden diğer bir önemli mesele de, 1 Ağustos'ta toplanacak olan YAŞ'ta, Genelkurmay Başkanı Kıvrıkoğlu'nun görev süresinin uzatılıp uzatılmayacağıydı. ABD'nin Irak'ı vurmakta kararlı olması ve Türkiye'de askerlerini konuşlandırmak ve İncirlik Üssü dışında askeri üslerden yararlanmak istemesi,³⁴⁰ bölgeyle ilgili tecrübeli olan Kıvrıkoğlu'nun görev süresinin uzatılması tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Ancak 1 Ağustos'ta gerçekleştirilen YAŞ'ta, Kıvrıkoğlu'nun görev süresi uzatılmamış, yerine Kara Kuvvetleri Komutanı Hilmi Özkök getirilmiştir.³⁴¹ Hilmi Özkök'ten boşalan Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na ise Orgeneral Aytaç Yalman getirilmiştir. Bu atamalar basında TSK 'savaş düzeni aldı' şeklinde yorumlanmıştır. Zira Yalman Irak, Suriye ve Güneydoğu uzmanıdır.³⁴²

Fikret Bila'ya göre, Kıvrıkoğlu'nun görev süresinin uzatılması konusu, 15 Temmuz'da Ecevit, Şükrü Sina Gürel ve Kıvrıkoğlu arasında gerçekleşen bir toplantıda, Ecevit tarafından dile getirilmiştir. Ancak o sırada DSP'den istifaların 60'ı bulması ve Hükümetin Meclis içerisindeki sandalye sayısınının 276'nın altına inmesi bu projenin hayata geçirilmesine engel olmuştur. Sedat Ergin, Hürriyet'teki bir dizi röportajda, Kıvrıkoğlu'nun süre uzatımının aslında dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Hilmi Özkök'ü tasfiye etmeye yönelik bir proje olup olmadığı sorusunu ortaya atmıştır. Bu projeye göre, Kıvrıkoğlu'nun görev süresi bir gün bile uzatılmış olsa, Hilmi Özkök emekliye sevk edilecek, yerine vekaleten Jandarma Komutanı Orgeneral Aytaç Yalman getirilecek, Kıvrıkoğlu'nun da emekliliğini istemesiyle Aytaç Yalman Genelkurmay Başkanı olacaktı.³⁴³

³⁴⁰ Milliyet, "Savaş Alarmı", 17.07.2002.

³⁴¹ Yasemin Çongar, Hilmi Özkök'ün İngilizce bildiğini ve Genelkurmay Başkanı olmadan önce ABD'li yetkilerle görüştüğünü belirtmektedir. Bkz.: Yasemin Çongar, "AB'den Baykal'a, Özkök'ten Irak'a", **Milliyet**, 05.08.2002.

³⁴² Bila, op.cit., s. 157.

³⁴³ Bkz.: Bila op.cit., s. 148-157; Yetkin, op.cit., s. 68-73.

Mustafa Balbay ise ABD yönetimi için Hilmi Özkök'ün, selefi Hüseyin Kıvrıkoğlu'ndan daha iyi bir seçenek olduğunu belirtmiştir.³⁴⁴ Balbay buna kanıt olarak ise, Özkök'ün 3 Kasım seçimleri ertesinde ABD'ye gitmesi ve Western Policy Center'da kendisiyle ilgili olarak kaleme alınan makaleyi göstermektedir.³⁴⁵ Bu makalede, Özkök'ün selefine kıyasla işbirliğine daha yatkın olduğu ve özellikle Irak'taki rejim değişikliğine daha yakın olduğu belirtilmiştir. Balbay ayrıca, Kıvrıkoğlu'nun görevi süresince hiç ABD'ye gitmediğini, buna mukabil görev süresince Çin'i ziyaret ettiğinin altını çizmiştir.³⁴⁶

4.4. Kasım Seçimleri ve AKP'nin İktidara Gelişi

Eylül ve Ekim aylarında, yapılan kamuoyu araştırmaları ve mevcut siyasi/ekonomik ortam, Koalisyon Hükümeti ortaklarının iktidarda kalamayacaklarını göstermekteydi. Yapılan seçim anketlerinde, iktidar partilerinin baraj altında kalacağı ve %10'luk barajı yalnızca iki partinin, AKP ve CHP'nin geçebileceğini ortaya koymaktaydı.³⁴⁷

Beklenildiği gibi, 3 Kasım seçimlerinden, Recep Tayyip Erdoğan liderliğindeki AKP %34 oyla birinci parti olarak çıkmıştır.³⁴⁸ Mecliste 363 milletvekiline sahip olan AKP, tek başına iktidarı ele geçirmiştir. CHP ise %19,5 oyla 178 milletvekili çıkarmış ve ana muhalefet partisi olmuştur. Koalisyon Hükümeti ortakları ise seçimden büyük bir yenilgi ile ayrılmıştır. DSP %1,7, MHP %8,5 ve ANAP %5,5 oy alarak Meclis dışında kalmışlardır. Seçim sonrasında Mecliste yalnızca iki parti, AKP ve CHP temsil olanağına sahip olmuştur.

Başbakan Ecevit 19 Kasım 2002 tarihinde Başbakanlığı Abdullah Gül'e devretmiştir. AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan siyasi yasaklı olduğu için Başbakanlığı Abdullah Gül üstlenmiştir. 58. Hükümet 19 Kasım 2002 tarihinde kurulmuş ve 28 Kasım'da güvenoyu almıştır.

³⁴⁴ Mustafa Balbay, **Irak Bataklığında Türk Amerikan İlişkileri**, 5. b., Cumhuriyet Kitaplığı, İstanbul, 2007, ss. 31-32.

³⁴⁵ Bu makale internetten kaldırılmıştır. Makale internetten kaldırılmış olmakla birlikte, Yasemin Çongar tarafından da dile getirilmiştir. Bkz.: Yasemin Çongar, "ABD Özkök'ü çok sevdi", **Milliyet**, 01.11.2002.

³⁴⁶ Fikret Bila ve Mustafa Balbay tarafından ortaya atılan iddialar, Özkök ile Türkiye'nin ABD yanında yer alması arasında nedensel bir rabita kurulması gerektiği anlamına gelmemekle birlikte, Özkök'ün Amerikan yetkilileriyle olan olumlu ilişkilerinin, iki ülke arasındaki iletişimi kolaylaştırdığı ileri sürülebilir.

³⁴⁷ Bu hususta çeşitli haberler için bkz.: Taha Akyol, "AKP'nin arkasında ne var?", **Milliyet**, 17.10.2002 ve 20.10.2002; Tarhan Erdem, "AKP'nin tek rakibi CHP", **Radikal**, 05.09.2002; Radikal, "Anketler ayrı, sonuçlar aynı", 13.09.2002.

³⁴⁸ Seçim sonuçları için bkz.: Yüksek Seçim Kurulu Web Sitesi, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2002MilletvekiliSecimi/turkiye/milletvekilisayisigrafik.pdf>, (e.t. 13.05.2013).

Ecevit, 19 Kasım 2002 tarihinde başbakanlık görevini Abdullah Gül'e devrederken üç tavsiyede bulunmuştur:

- Irak'ta sakın savaş girme
- Kıbrıs'ta Karpaz'ı sakın verme
- Ekonomik programı mutlaka sürdür.³⁴⁹

3 Kasım 2002 seçimlerine kadar gelinen süreçte Koalisyon Hükümeti, birincil olarak Irak'a yapılacak askeri müdahaleyi önlemeye, önlenemediği takdirde ise Türkiye'yi savaş-dışı tutmaya yönelik bir politika izlemiştir. Hükümetin toplum nazarındaki konumu ve Meclisin parçalı yapısı, aksi yönde bir politikanın izlenmesine olanak vermemektedir. Hükümetin bu durumu, Amerikan yetkililerin gerekli girişimler için seçimleri beklemesini beraberinde getirmiştir. Zira seçimler sonucunda ortaya çıkacak olan yeni yapı, toplumun desteğine sahip olacaktı ve dış politikanın uygulanması kolaylaşacaktı.

Ecevit liderliğindeki Koalisyon Hükümeti, iktidarı AKP'ye teslim ederken ABD'nin Kuzey Cephesi girişimine kapalıydı. Gül Hükümeti de göreve başladığında benzer bir tutum içerisindeydi. Ancak ABD-İrak arasındaki ilişkilerin gerginleşmesi neticesinde Irak'a yönelik askeri müdahale olasılığı gündemde daha çok yer etmeye başlamıştır. Nitekim yeni Hükümetin göreve başlamasıyla birlikte ABD'nin Irak konusundaki baskıları da artmaya başlamıştır.

³⁴⁹ Fikret Bila, "Ecevit ve Gül", **Milliyet**, 20.01.2002.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEZKERE DÖNEMİ

3 Kasım seçimleri sonrası yeni bir parti olan AKP'nin iktidara gelmesi, 1 Mart Tezkeresi'ne giden süreçte yeni aktörün ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Seçimler öncesinde üç partiden oluşan Koalisyon Hükümeti'nin yerini, Mecliste çoğunluğa sahip tek bir partinin bulunduğu AKP Hükümeti almıştır. Açıktır ki, birbirinden farklı politik kadrolara sahip partilerin bulunduğu bir hükümet yerine, tek bir partinin çoğunluğa sahip olduğu bir hükümet, dış politikanın idaresi konusunda daha özerk bir alana sahip olmuştur.

Bununla birlikte, 1 Mart Tezkeresi'ne giden süreçte AKP Hükümeti, hem kendi tabanından hem devletin diğer organlarından hem de kamuoyundan tepkilerle karşılaşmıştır. Bu tepkiler neticesinde, her ne kadar Meclis içerisinde çoğunluğa sahip olsa da, kendi tabanın kontrolü kaybetmiş ve 1 Mart Tezkeresi, Meclisin mukavemetiyle karşılaşmıştır.

Bu bölümde öncelikli olarak, yeni bir aktör olan AKP'nin, ulusal politikadaki konumuna ve dış politikadaki önceliklerine değinilecektir. Bu husus, AKP Hükümeti'nin dış politikadaki özerkliğini anlama noktasında yerinde olacaktır. İkinci olarak, Tezkereye giden süreçte ABD'yle gerçekleşen müzakereler ve bu müzakerelerin, hem Hükümet üzerindeki hem de toplum ya da kamuoyu üzerindeki etkileri ele alınacaktır. Süreç içerisinde gerçekleşen müzakereler ve bunların basına olan yansıması, hem devlet hem de kamuoyu nezdinde reaksiyonlara sebep olmuştur. Son olarak 1 Mart Tezkeresi'nin, Meclis tarafından kabul edilmemesinin sebepleri, neoklasik realizm perspektifinden ele alınacaktır.

1. Yeni Bir Aktör Olarak AKP

3 Kasım seçimlerinden çok kısa bir süre önce kurulan AKP'nin iktidara gelmesi, hem Türk siyasal hayatında hem de 1 Mart Tezkeresi'ne giden süreçte yeni bir aktörün ortaya çıkması bakımından önemli sonuçları beraberinde getirmiştir. Daha önce denenmemiş bir parti olan AKP, Koalisyon Hükümeti döneminde yaşanan ekonomik ve siyasal sorunlarla yıpranan partilerin yerine tek başına iktidara gelmiştir. Diğer yandan, AKP'nin tek başına iktidara gelmesi ve Mecliste önemli bir çoğunluğa sahip olması, Irak meselesinde ABD'ye, Meclis ve toplum nazarında güçlü bir partiyle işbirliği yapma imkanını sağlamıştır. Bu

bakımdan, AKP'nin devlet içindeki diğer organlarla olan ilişkisi ile toplum nazarındaki konumunu ve AKP'nin dış politikaya ilişkin yaklaşımının analiz edilmesi yerinde olacaktır.

1.1. Ulusal Politikada AKP

Bu başlıkta, AKP'nin toplum içindeki konumu ve Türkiye'nin önde gelen sivil toplum örgütleriyle olan ilişkileri ele alınacaktır. Bunun yanı sıra yeni bir parti olan AKP'nin devlet içindeki konumuna ve özel olarak da Türk siyasal hayatı içerisinde önemli bir yere sahip olan ordu ile olan ilişkilerine değinilecektir.

1.1.1. AKP'nin Toplumdaki Konumu

AKP'nin 3 Kasım seçimlerinden tek başına iktidar olarak çıkması, genel olarak, toplum tarafından olumlu bir gelişme olarak karşılanmıştır. Önceki Koalisyon Hükümeti döneminde ortaya çıkan ekonomik sorunlar ve siyasal iktidarın bu sorunlar karşısındaki etkisizliği, Hükümetin toplumsal tabanının zayıflamasını beraberinde getirmiştir. Bu siyasal ve sosyal ortam, AKP'nin toplum desteğini almasını kolaylaştırmıştır.

Her şeyden önce, seçim sonuçları demokrasinin bir zaferi olarak telakki edilmiştir.³⁵⁰ AKP'nin seçimlerden tek parti olarak çıkması ve Mecliste 363 sandalye kazanarak tek başına anayasal değişiklikler yapma erkine sahip olması, yoksul ve sosyal hayat dışına itilmiş kesimlerin geleneksel politikacılara bir tepkisi olarak değerlendirilmiştir. Koalisyon Hükümeti dönemindeki ekonomik sorunlar, toplumun yeni bir oluşuma ve daha önce denenmemiş bir siyasal iktidara meyletmesini beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede AKP, önemli sayıda seçmenin desteğini alarak toplumsal destek açısından güçlü bir siyasal meşruiyete sahip olmuştur.³⁵¹ Diğer yandan, AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın seçim sonrası dönemde verdiği demeçlerde uzlaşmacı bir söylem benimsemesi,³⁵² yeni bir siyasal üslubun Türk siyasal hayatına egemen olacağı şeklindeki yorumların yapılmasını beraberinde getirmiştir.³⁵³ Bu husus, AKP'nin ulusal politikadaki destek odaklarının

³⁵⁰ Bu hususta çeşitli haberler için Bkz.: Mehmet Ali Birand, "Bu bir sivil darbedir", **Hürriyet**, 05.11.2002; Ahmet Taşgetiren, "Demokratik Devrim", **Yeni Şafak**, 04.11.2002; Fehmi Kuru, "Seçimin ardından...", **Yeni Şafak**, 05.11.2002; Nuray Mert, "Merkezdeki AKP", **Radikal**, 07.11.2002.

³⁵¹ AKP yüksek bir oy oranıyla iktidara gelmesine rağmen, Türkiye'de uygulanan seçim sistemi nedeniyle seçmenin %46'sı Mecliste temsil edilmemektedir.

³⁵² **Hürriyet**, "Güvence", 04.11.2002.

³⁵³ Ali Bulaç bu süreci 'uzlaşma doktrini' kavramıyla açıklamaktadır. Ali Bulaç'a göre AKP, uzlaşmacı bir siyasi üslup benimseyerek ulusal merkezdeki çekirdek gruplar olan sivil ve asker bürokrasi ile bunların yanında

anlaşılması bakımından önemlidir.³⁵⁴ RP dönemindeki Batı karşıtı söylem, 28 Şubat süreci ile birlikte başarısızlığa uğrayan ‘Milli Görüş’ hareketi içinde gelenekselci-yenilikçi ayrımını da beraberinde getirmişti. Erdoğan ve Abdullah Gül gibi AKP içindeki güçlü isimlerin başını çektiği yenilikçi hareket, Erbakan’ın Batı ve küreselleşme karşıtı söylemini terk etmiş ve insan hakları, demokrasi vb. çağın popüler söylemlerini benimsemişlerdir.³⁵⁵ Bu durum, AKP ülke içindeki liberallerin desteğini almasını da beraberinde getirmiştir.³⁵⁶

AKP’nin, yüksek bir oy oranıyla iktidara gelmesi ve daha önce denenmemiş bir parti olarak toplum tarafından kabul görmesi, dış politikaya yönelik kararların alınmasını kolaylaştıran bir unsur olarak okunabilir. Zira daha önce de belirtildiği gibi hükümetler, dış politika ortamında karar alırken toplumdan kaynak elde etmek durumundadırlar. Bu bakımdan, yüksek bir oy oranıyla, meşru yollardan iktidara gelmiş bir parti olan AKP, dış politika ortamında karar alırken, hem meşruiyete hem de Meclis içerisindeki çoğunluğun desteğine sahip olacaktır.

1.1.2. AKP ve İş Çevreleri

AKP’nin iş çevreleriyle olan ilişkilerine geçmeden önce, Türkiye’de iş çevrelerinin 1980 sonrası dönemde Türk siyasal hayatındaki konumuna ve bu durumun Türkiye’nin dış politikası üzerindeki etkisine değinmek yerinde olacaktır. 12 Eylül askeri darbesi sonrasında yapılan 1982 Anayasası, merkezi idareyi güçlendiren ve toplumu kontrol altında tutan bir anlayışa sahipti. Bu çerçevede, darbe sonrasında sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri daraltılmış ve sivil toplum örgütleri, 1982 Anayasası’nın katı ve sınırlayıcı hükümlerine tabii olmuştur.³⁵⁷ Ancak, Turgut Özal liderliğindeki ANAP’ın iktidara gelmesi ve Özal’ın liberal bir ekonomi ve siyaset politikası benimsemesiyle birlikte, iş çevrelerinin Türk siyasal

yer alan büyük sermaye ve medyanın desteğini almayı hedeflemiştir. Bkz.: Ali Bulaç, **Göçün ve Kentin İktidarı**, 1. b., Çıra Yayınları, İstanbul, 2010, s. 110.

³⁵⁴ AKP’nin hangi toplumsal kesimlerin desteğine haiz olduğuna yönelik farklı görüşler vardır. Ali Bulaç’a göre AKP, üç toplumsal katmanın desteğini almıştır: Kent yoksulları, tarım kesimi ve Anadolu girişimcisi. Hakan Yavuz ise, AKP’nin küreselleşme sonucu marjinalize olmuş kesimler ile kültürel anlamda muhafazakar ve iktisadi anlamda liberal Anadolu müteşebbisler tarafından desteklediğini ileri sürmektedir. Bu hususta bkz.: Bulaç, op.cit., s. 92-93; M. Hakan Yavuz, **Erbakan’dan Erdoğan’a Laiklik, Demokrasi ve Kürt Sorunu**, çev. Leman Adalı, 1. b., Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 91-94. Ayrıca bkz.: Yüksel Taşkın, **AKP Devri: Türkiye Siyaseti, İslamcılık ve Arap Baharı**, 1. b., Birikim Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 11-187.

³⁵⁵ İlhan Uzgel, “AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü”, **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, ed. Bülent Duru, İlhan Uzgel, 2. b., Phoenix Yayınları, Ankara, 2010, s. 16.

³⁵⁶ Ibid., s. 27.

³⁵⁷ Bu hususta bkz.: Gazanfer Kaya, Sezer Ayan, **Türkiye’de Anayasalar ve Sivil Toplum**, 1. b., Ütopya Yayınevi, Ankara, 2011, s.125-134.

hayatındaki konumu güçlenmeye başlamıştır. İş çevreleri, Türkiye'nin uluslararası piyasalarla ilişkileri arttığı ölçüde, dış politika üzerinde daha fazla etkili olmaya başlamış ve Davos sürecinde olduğu gibi doğrudan dış politika faaliyetinde bulunmaya başlamıştır.³⁵⁸

1990 sonrası dönemde ise Türkiye'deki sivil toplum örgütleri hem sayı bakımından artmış hem de ilgilendikleri konuların alanı genişlemiştir. Bu hususta, küreselleşme ve Türkiye'nin serbest piyasa ekonomisine geçmesiyle birlikte ortaya çıkan sosyo-ekonomik gelişmeler³⁵⁹ ile Türkiye'nin AB ile girdiği ilişkinin niteliği etkili olmuştur. Özellikle 1999 Helsinki Zirvesi sonrasında Türkiye'nin aday ülke olarak kabul edilmesi, sivil toplum örgütlerinin etkinliğini arttırmıştır. Bu dönemde, IKV, TÜSİAD gibi dernek ve vakıflar, DİSK, HAK-İş gibi sendikalar Türkiye-AB ilişkileri üzerindeki etkisini arttırmış ve bu etki, doğrudan Türk hükümetleri, AB Komisyonu ya da Türkiye-AB Karma İstişare komitesi üzerinden tesis edilmiştir.³⁶⁰

Yukarıdaki açıklamalar temelinde, AKP'nin genel olarak iş çevreleri ve spesifik olarak da MÜSİAD ve TÜSİAD ile olan ilişkileri ve bunların, AKP iktidarına yönelik yaklaşımlarına değinilecektir. Bunun sebebi, 1982 Anayasası'nın daha çok güçlü sivil toplum örgütlerinden yana bir yapısı olması³⁶¹ ve iş çevrelerinin, sahip olduğu kaynaklarla hem hükümetler üzerinde hem de ülkenin dış politikası üzerinde etkide bulunma kapasitesine sahip olmasıdır.³⁶²

AKP'nin tek başına iktidara gelmesi, iş çevreleri tarafından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. AKP'nin ekonomide ve siyasette liberal bir söylem benimsemesi ve buna uygun bir parti programı hazırlaması, 1980'lerden itibaren, Özal'ın iktidara gelmesiyle birlikte yükselişe geçen Anadolu sermayesini memnun etmiştir. RP döneminde, siyasi taleplerini üst kademedeki dile getirebilecek bir mecra bulan ve bu minvalde Erbakan'ı destekleyen bu kesim, 28 Şubat süreci sonrası dönemde siyasal partilerle ve İslamcı

³⁵⁸ Uzgel, "TDP'nin Uygulanması", op.cit., s. 83.

³⁵⁹ Gökhan Tuncel, **Sivil Toplum ve Devlet**, 1. b., Bilsam Yayıncılık, Malatya, 2011, s. 220.

³⁶⁰ Erhan Doğan, "Türk Dış Politikası ve Sivil Toplum Kuruluşları", **XXI.Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi**, ed. Faruk Sönmezoğlu, Nurcan Özgür Baklacioğlu, Özlem Terzi, 1. b., Der Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 64-65

³⁶¹ Ibid., s. 64.

³⁶² Bir sivil toplum örgütünün etkinliğini belirleyen unsur, temsil ettikleri kitlenin sayısal, siyasi ve ekonomik ağırlığı olarak değerlendirilmiştir. Bkz.: Abdullah Akyüz, "Türk-Amerikan İlişkilerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü", **Sivil Toplum ve Dış Politika**, ed. Semra Cerit Mazlum, Erhan Doğan, 1. b., Bağlam Yayıncılık, 2007, s. 226.

görünüŖle arasına mesafe koymuŖtu.³⁶³ Ancak siyasette ve ekonomide yeni bir söylem belirleyen AKP'yi desteklemiŖlerdir.³⁶⁴ Nitekim MÜSİAD³⁶⁵ Başkanı Ali Bayramoğlu, AKP iktidarının bozulan ekonomik yapının düzeltilmesi için bir fırsat olduğunu ve Türkiye'nin tek partili bir sistemde istikrara kavuŖabileceđini söylemiŖtir.³⁶⁶

Koalisyon Hükümeti'ne karŖı bir olumsuz tavır içerisinde olan TÜSİAD³⁶⁷ ise AKP'ye karŖı daha mesafeli bir tutum benimsemekle birlikte,³⁶⁸ Recep Tayyip Erdoğan'ın ekonomide reformlara devam edileceği ve AB'ye üyelik yolunda giriŖimlerin artacağı Ŗeklindeki açıklamalarını olumlu bir geliŖme olarak yorumlamıŖtır.³⁶⁹ Bu durumun ortaya çıkmasında, iktidara gelmeden önce büyük iŖ adamlarıyla iletiŖime geöen Recep Tayyip Erdoğan'ın giriŖimlerinin önemli bir rol oynadığı ileri sürülebilir.³⁷⁰

Yukarıda belirtilen iki sivil toplum kuruluŖu, sahip olduğu kaynakları aöısından hükümetler üzerinde etkide bulunma kapasitesine sahiptir. Bu hususta, özellikle TÜSİAD'ın görelisi olarak daha avantajlı bir konum olduğu ileri sürülebilir. Bununla birlikte, Türkiye'de diŖ politika yapım süreçlerinde daha öok sivil ve asker kesimlerin etkili olması ve sivil

³⁶³ Ziya ÖniŖ, "Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Ekonomi-Politikiği", öev. Ali Yıldız, **AK Parti Toplumsal DeđiŖimin Yeni Aktörleri**, ed. Hakan Yavuz, 1. b., Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 259.

³⁶⁴ Uzgel, "AKP: Neoliberal DönüŖmün Yeni Aktörü", loc.cit.

³⁶⁵ MÜSİAD Ocak 1990 yılında kurulmuŖtur. 1980'li yıllardan itibaren uygulanan dünya piyasasıyla bütünleŖmeye yönelik ekonomi politikaları ve 1983 yılında iktidara gelen ANAP'ın yeni bir orta sınıf oluŖturma hedefinin sonucu olarak, muhafazakar özellikleri ağır basan ve daha öok Anadolu merkezli bir sermaye hareketi olan MÜSİAD, baŖta ekonomik konular olmak üzere, ülkenin siyasi ve sosyal sorunlarına yönelik raporlar hazırlamakta ve yayınlar yapmaktadır. RP'nin iktidara gelmesi sonrasında partiye destek veren ve Erbakan'ın İslam ülkeleriyle ekonomik iliŖkilerin geliŖtirilmesi politikalarını benimseyen MÜSİAD, RP'nin kapatılması sonrasında kurulan AKP'yi ve onun izlediği politikaları destekler bir görünüme sergilemiŖtir. Bkz.: Tuncel, op.cit., s. 223-225; Doğan, "Türk DiŖ Politikası ve Sivil Toplum KuruluŖları", op.cit., s. 66.

³⁶⁶ Yeni Ŗafak, "MÜSİAD: Artık hiöbir Ŗey eskisi gibi olmayacak..." 05.11.2002.

³⁶⁷ Daha öok İstanbul merkezli iŖ adamlarının bünyesinde yer aldığı TÜSİAD, 1971 yılında kurulmuŖtur. Kendisini, "*demokrasinin öađdaŖ bir düzeyde geliŖmesine katkıda bulunmak, serbest piyasa ekonomisini bütün kurallarıyla iŖlerliđe kavuŖturmak, Türkiye'nin diŖ dünyayla bütünleŖmesine destek olmak misyonu çeröevesinde öalıŖına bir sivil toplum örgütü*" olarak tanımlayan TÜSİAD, 1981 tarihinde kamu yararına öalıŖan dernek statüsü almıŖtır. TÜSİAD, sahip olduğu kaynaklar aöısından ülkenin en etkin sivil toplum örgütü olarak tanımlanabilir. Bu durum TÜSİAD'ın hem ulusal hem de diŖ politikada etkin olmasını beraberinde getirmiŖtir. Bu çeröevde TÜSİAD, AB üyelik süreci, Kıbrıs meselesi ve demokratikleŖme gibi konularda raporlar hazırlayarak hükümetleri yönlendirmeye öalıŖmıŖtır. TÜSİAD Eylül 2002'de Boğaziöi Üniversitesi'yle birlikte bir DiŖ Politika Forumu kurma kararı almıŖtır. Bu kurumun kuruluŖ amacı, "*TÜSİAD'ın araŖtırma ve görüŖ oluŖturma sürecinin, yerli ve yabancı akademisyen ve bilim adamlarıyla destekleyecek, üniversitelerde daha etkin bir iŖbirliđi yapacak, genç akademisyenlerin uygulamalı alanlarda uluslararası tecrübe edinebilmesini mümkün kılabilcek bir araŖtırma merkezi*" olarak tanımlanmıŖtır. Bkz.: Özcan, "Türk DiŖ Politikasının OluŖum Süreci", op.cit., ss. 860-862; Bulut Gürpınar, "Türkiye DiŖ Politikasında Bir Aktör: TÜSİAD", **Sivil Toplum ve DiŖ Politika**, ed. Semra Cerit Mazlum, Erhan Doğan, 1. b., Bağlam Yayıncılık, 2007, ss. 233-255.

³⁶⁸ Milliyet, "TÜSİAD: Cumhuriyet'in Temel İlkelerini Gözetin", 04.11.2002.

³⁶⁹ Milliyet, "TÜSİAD'dan Avrupa'ya: AKP İslamcı Değil", 05.11.2002.

³⁷⁰ Uzgel, "AKP: Neoliberal DönüŖmün Yeni Aktörü", op.cit., s. 27.

toplum örgütlerinin toplumsal tabanları ve sahip oldukları kaynaklar bakımından yetersiz kalması, sivil toplum örgütlerinin dış politika üzerindeki etkisini sınırlayan etmenler olarak ön plana çıkmaktadır.³⁷¹ Diğer yandan, toplum içerisindeki konumları bakımından avantajlı bir konumda olsalar da, sivil toplum örgütlerinin dış politika üzerindeki etkisi hususu belirsizdir. Zira, dış politika konusunda hükümetler birincil derecede yetkilidir ve ele alınan vaka sırasındaki siyasal ortama bağlı olarak sivil toplum örgütlerinin etkisi minimize edilebilir ya da tam tersi gerçekleşebilir. Bu bakımdan, ele alınan vakanın gerçekleştiği zamandaki siyasal ya da sosyal ortamı analiz etmek gerekmektedir.

1.1.3. AKP'nin Devlet İçindeki Konumu

Daha önce de belirtildiği gibi, dış politikanın idaresinde veya karar alma süreçlerinde geçerli olan yasal düzenlemeler, hükümetlerin dış politikadaki özerkliğini belirleyen unsurlardan biridir. Bu hususta, özellikle demokratik rejimler açısından parlamentolar, hükümetler üzerinde kısıtlayıcı bir güce haizdir. Bu bakımdan, iktidar partisi AKP'nin Meclis içindeki konumuna ve kamu bürokrasisi üzerindeki etkisine değinmek yerinde olacaktır.

AKP, %34 oy oranıyla 550 milletvekilinden müteşekkil TBMM'de 363 sandalye elde ederek güçlü bir konuma sahip olmuştur. Bu durum, parlamenter rejimin uygulandığı ve hükümetin TBMM içinden çıktığı Türkiye'de, AKP ile TBMM arasında uyumun sağlanmasını kolaylaştıran bir unsurdur. Dolayısıyla, parlamenter sistemlerin temel özelliklerinden biri olan, meclislerin hükümetleri denetleme fonksiyonunun işlevsiz kaldığı ileri sürülebilir. Bu husus, dış politikanın idaresi açısından AKP'nin pozisyonunu kuvvetlendirmektedir. Öyle ki, uluslararası anlaşmaların yapılması ve yurt dışına asker gönderilmesi veya yabancı askeri güçlerin Türkiye'de bulunması Meclis kararının alınması hususunda AKP, Meclis karşısındaki özerklik bakımından, oldukça avantajlı bir konumda görünmektedir.³⁷²

³⁷¹ Akyüz, "Türk-Amerikan İlişkilerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü", op.cit., s. 231.

³⁷² AKP'nin Meclis içerisinde bu denli güçlü bir konumda olması, dış politikanın idaresinde Hükümetin görece özerkliğini güçlendiren bir unsurdur. Ancak son tahlilde, ele alınan vaka sırasındaki siyasal konjonktüre bakmak gerekmektedir. Zira AKP içerisinde farklı siyasal eğilimler vardır ve kuruluşu ile iktidara geliş süreleri arasında yakın bir zamanın bulunması, parti disiplininin test edilmesi hususunu işlevsiz bırakmaktadır. Başka bir deyişle, AKP'nin Meclis içinde milletvekilleri üzerindeki etkisi hususu belirsizdir.

AKP'nin başta Cumhurbaşkanı olmak üzere, devletin diğer organları ile kamu bürokrasisi³⁷³ arasındaki ilişkilere bakıldığında da ise, yeni bir parti olması ve iktidar tecrübesinin çok az olması sebebiyle, bürokrasi üzerindeki etkisinin sınırlı olduğu ileri sürülebilir. Bunun sebeplerinin başında, AKP'nin içinde çıktığı RP'nin iktidarda olduğu dönemde, devletin diğer organlarıyla yaşadığı problemler ve özellikle laiklik konusundaki kaygıların asker/sivil bürokrasi üzerinde yarattığı endişeler bulunmaktadır. Nitekim Meclis Başkanı Bülent Arınç'ın, NATO Zirvesi sebebiyle Prag'a giden Cumhurbaşkanı Sezer ve eşini uğurlamaya türbanlı eşiyile katılarak devlet protokolüne ilk kez türbanın girmesi sonrasında Cumhurbaşkanı Sezer, laiklik vurgusu yapmıştır.³⁷⁴ Benzer şekilde, Yargıtay 8. Daire Başkanlığı, kapanan Akit gazetesinde 25.11.2000 tarihinde Asım Yenihaber imzasıyla yayımlanan "Başörtüsü generalleri ve Saim Hoca" başlıklı yazı üzerine açılan davaya ilişkin kararında, türbanın Cumhuriyet'in temel ilkelerinden biri olan laikliğe aykırı olduğunu belirtmiştir.³⁷⁵ Bu bakımdan, AKP'nin iktidar olduğu dönemde, bürokrasi-AKP ilişkilerinin gergin olduğu ileri sürülebilir. Bu durum, AKP Hükümeti'nin dış politika karar süreçlerinde etkinliğini azaltan bir unsurdur.

Özetle söylemek gerekirse, AKP'nin Meclis içerisinde güçlü bir çoğunluğa sahip olması onun dış politikadaki özerkliğini güçlendiren bir unsurdur. Bununla birlikte, yeni bir parti olarak bürokrasi üzerindeki konumunun zayıf olması, AKP'nin dış politikada radikal kararlar almasını engelleyen bir unsur olduğu öne sürülebilir. Bu husus, özellikle 1 Mart Tezkeresi'ne giden süreçte, AKP Hükümeti'nin, sorumluluğu devletin diğer organlarıyla paylaşmasına sebep olacaktır.

1.1.4. AKP ve Ordu

AKP'nin ordu ile olan ilişkilerine değinmeden önce, ordunun Türk siyasal hayatı içerisindeki konumuna ve 1990'lı yıllar ile 2000'li yılların başındaki etkisine değinmek yerinde olacaktır. Bilindiği gibi ordu, Türk siyasal hayatı ve kültürü içerisinde önemli bir

³⁷³ Türkiye'de kamu bürokrasisi, Osmanlı Devleti'nden gelen bir gelenek esasında, devleti kurtarma misyonunu kendisinde görmektedir. Sivil/asker bürokrasi olarak tanımlanabilecek olan bu kesim, devlet içerisinde önemli mevkilerde bulunmakta ve halkın yönetilmesi konusunda kendisini birincil aktör olarak değerlendirmektedir. Bu durum, bürokrasinin hem siyasal hem de ekonomik/sosyal süreçlerde öncül konumda olmasını beraberinde getirmiştir. Bu hususta bkz.: Tuncel, op.cit., ss. 106-140.

³⁷⁴ Hürriyet, "Sezer'den Türban Uyarısı", 24.11.2002.

³⁷⁵ Hürriyet, "Yargıtay: Türban, laikliğe başkaldırı simgesi", 11.19.2013.

yer tutmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşunda önemli bir rol üstlenen ordu, devletin temel niteliklerinin, başka bir deyişle Kemalist ideolojinin en önemli koruyucusu olarak Türk siyasal hayatı içerisinde konumlanmıştır.³⁷⁶ Bu durum TSK'nın, devletin bekasını korumak amacıyla siyasal hayata müdahale etmesini beraberinde getirmiştir.³⁷⁷ Nitekim TSK, 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980 ve 28 Şubat 1997 tarihlerinde siyasal hayata müdahale ederek, devletin hem ulusal hem de dış politikası üzerinde etkide bulunmuştur.

12 Eylül askeri darbesinden sonra ordu, dış politikada alanında karar alma süreçlerinde tek mercii olarak ön plana çıkmıştır. Ordunun karar verme süreçlerindeki (özellikle MGK içerisindeki) rolünü artırıcı düzenlemeler yapılmış ve siyasal süreçlerdeki konumu sağlamlaştırılmıştır.³⁷⁸ Özal dönemiyle birlikte geri planda kalan ordu, 1990'lı yıllarda tekrar ön plana çıkmış ve hem ulusal politikada hem de dış politikada etkinliğini arttırmıştır. Ulusal politikada bölücülük ve irticayı birincil tehdit olarak addeden TSK,³⁷⁹ bu süreçte Türk siyasal hayatına müdahalede bulunmuştur. Özellikle İslamcı bir söyleme sahip olan RP'nin 1995 genel seçimlerinde en fazla oyu olması ve Erbakan liderliğinde Refahiyol Hükümeti'nin kurulması, ordunun siyasal alandaki etkinliğini arttırmış ve 28 Şubat süreciyle ordu bir kez daha siyasal hayata müdahale etmiştir. Diğer yandan, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasya gibi Türkiye'ye komşu bölgelerde ortaya çıkan çatışma ve istikrarsızlıklar, 1990'lı yıllarda ordunun dış politika üzerindeki konumunu güçlendirmiştir.³⁸⁰

³⁷⁶ Gareth Jenkins, "Continuity and Change: Prospects for Civil-Military Relations in Turkey", **International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)**, Vol. 83, No. 2, March 2007, p. 341. Ordunun Türkiye içerisindeki konumuyla ilgili olarak yapılmış bir değerlendirme için bkz.: Serdar Şen, "Türkiye'yi Anlamak ya da Geçmişten Geleceğe Silahlı Kuvvetler", **Birikim: Aylık Sosyalist Kültür Dergisi**, S. 96, Nisan 1997, ss. 19-28; Ahmet İnel, "TSK'nın konumunu değerlendirmek", **Birikim: Aylık Sosyalist Kültür Dergisi**, S. 160-161, Ağustos-Eylül 2002, ss. 18-28.

³⁷⁷ Ordu, yalnızca siyasal sektörde değil, ekonomik sektörde de etkili olmuştur. Özellikle 1960 darbesi sonrası dönemde, ekonomik yönden örgütlenerek holdingleşmiştir ki bu örgütlenmelerden en önemlisi, 3 Ocak 1961 tarihinde Milli Birlik Komitesi tarafından alınan 205 sayılı kanunla ihdas edilen Ordu Yardımlaşma Kurumu'dur. Bu hususta yapılmış bir değerlendirme için bkz.: İsmet Akça, "Kolektif bir sermayedar olarak Türk Silahlı Kuvvetleri", **Birikim: Aylık Sosyalist Kültür Dergisi**, S. 160-161, Ağustos-Eylül 2002, ss. 80-102.

³⁷⁸ Nitekim MGK ve MGK Genel Sekreterliğinin görev ve yetkilerini düzenleyen 2945 sayılı kanun, yönetim sivillere devredilmeden önce 9 Kasım 1983 tarihinde kabul edilmişti. Ayrıca, MGK'nın düzenlendiği Anayasanın 118'inci maddesinin ilk metninde, Kurulun alacağı kararların Bakanlar Kurulu tarafından "öncelikli olarak dikkate alınacağı" belirtilmişti.

³⁷⁹ 31 Ekim 1997'de kabul edilen MGSB'de, irtica ve bölücülük eşit ve birincil derecede önemli tehditler olarak kabul edilmiştir. Bkz.: Bayramoğlu, op.cit., s. 41.

³⁸⁰ Müge Aknur, "TSK'nın Dış Politika Üzerindeki Etkisi", **Türkiye'nin Değişen Dış Politikası**, ed. Cüneyt Yenigün, Ertan Efeğil, 1. b., Nobel Yayıncılık, 2010, s. 134.

Ordunun Türk siyasi alandaki konumu güçlendiren diğer bir unsur da hem ulusal hem de dış politika alanında faaliyet gösteren çalışma gruplarıdır. 1990'lı yıllarda TSK içerisinde bir dizi çalışma grubunun oluşturulduğu ve bu grupların hem ulusal hem de dış politikada etkili olduğu görülmektedir. Ulusal politikada, laikliğin korunmasına yönelik olarak Batı Çalışma Grubu, Kürt sorununa ilişkin olarak Doğu Çalışma Grubu ihdas edilmiştir.³⁸¹ Dış politikayla ilgili olarak ise Kıbrıs meselesiyle ilgili ‘‘Güven Çalışma Grubu’’, S-300 füzelerinin Güney Kıbrıs’a yerleştirilmesiyle ilgili ‘‘Barbaros Çalışma Grubu’’ ve 2001 yılında Genelkurmay bünyesinde oluşturulan SAREM, ordunun dış politikayla olan ilgisini göstermesi açısından önemlidir.³⁸²

Yukarıda belirtilen hususlardan da anlaşılacağı gibi, AKP iktidara geldiğinde, ordu hem ulusal hem de dış politika üzerinde güçlü bir konumdaydı. Bununla birlikte, her ne kadar İslamcı geçmişe sahip bir parti olsa da AKP iktidarı, TSK tarafından da ılımlı karşılanmıştır. Seçim sonuçlarının ardından ABD’ye giden dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök, gazetecilerin seçimlerde AKP’nin elde ettiği sonuca ilişkin görüşlerini sorması üzerine, *“Normal kurallar içerisinde çok demokratik, olaysız bir seçim geçirdik; sonuçları milletimizin dileğidir; ona sadece saygı duyuyorum. Başka yorum yapmak istemiyorum.”* şeklinde cevap vermiştir.³⁸³

Genelkurmay Başkanı seçimler hakkında ılımlı bir mesaj verse de AKP-ordu ilişkileri gergin bir seyir izlemiştir. Bunda 28 Şubat süreci döneminde bozulan asker-sivil ilişkilerinin payı büyüktür. Milli Görüş’ü temsil eden RP, laikliğe aykırı eylemleri nedeniyle asker ile karşı karşıya gelmişti. Devam eden süreçte Erbakan, Koalisyon Hükümeti’nden çekilmiş ve RP laikliğe aykırı eylemleriyle nedeniyle Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştı. Her ne kadar AKP Erbakan’ın söylemini terk etmiş olsa da partinin önde gelen isimlerinin Milli Görüş menşeli olması, laiklik konusunda oldukça hassas olan askerin, AKP’ye bakış açısını etkilemiştir.³⁸⁴ Nitekim yukarıda belirtilen türban krizi askerin de tepkisine sebep olmuştur.³⁸⁵

³⁸¹ Uzgel, ‘‘TDP’nin Uygulanması’’, op.cit., s. 87.

³⁸² Özcan, ‘‘Türk Dış Politikasının Oluşum Süreci’’, op.cit., s. 845.

³⁸³ Milliyet, ‘‘Özkök: Seçimler milletin dileği’’, 05.11.2002.

³⁸⁴ Garreth Jenkins, ‘‘Semboller ve Gölge Oyunu Ordu-AKP İlişkileri 2002-2004’’, çev. Bayram Sinkaya, **AK Parti Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri**, ed. Hakan Yavuz, 1. b., Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 255.

³⁸⁵ Hürriyet, ‘‘Komutanlardan protokolde türbana tavır’’, 29.11.2002.

Askerin 1990'lı yıllarda Türk siyasal hayatı içindeki konumu, AKP iktidarının ileriki dönemlerinde zayıflayacaktır. Bu hususta, AKP iktidarı, AB uyum paketlerini ulusal politikayı bir dönüştürme aracı olarak kullanarak³⁸⁶, ordunun Türk siyasal hayatı içerisindeki konumunu zayıflatacaktır. Bununla birlikte, Tezkere sürecinde ordunun güçlü bir konumda olduğu söylenebilir.

1.2. AKP ve Dış Politika

Uluslararası sistemin kurallarıyla uyumlu olmayan ve Batı karşıtı bir söylem benimseyen RP'nin aksine AKP, Batı dünyasının değerleriyle uyumlu ve daha uzlaşmacı bir söylem geliştirmişti. Bu durum, AKP'nin içinden çıktığı Milli Görüş hareketiyle bir farklılaşmayı ortaya çıkarmıştır. Bunun yanı sıra AKP, Türkiye'nin yakın bölgelerle ekonomik/siyasal ve sosyal ilişkilerin geliştirilmesine yönelik çok yönlü bir dış politika anlayışına sahiptir. Bu başlıkta, AKP dış politikasının temel parametreleri ve özellikle iktidarının ilk aylarında danışmanların dış politikanın idaresindeki etkisi ele alınacaktır.

1.2.1. Dış Politikanın Temel Parametreleri

Daha önce de belirtildiği gibi AKP, iktidara gelmeden önce, RP dönemindeki Batı karşıtı ve uluslararası sistemin kurallarıyla reddeden bir söylem yerine, Batı ile uyumlu ve uzlaşmacı bir söylem benimsemişti. Çatışma eksenli bir dış politika yerine, uzlaşmacı ve işbirliğini temel alan bir anlayışa sahip olan AKP dış politikası, büyük ölçüde Özal döneminin çok yönlü dış politika anlayışını hatırlatmaktaydı. Başka bir deyişle, *“AKP Hükümeti, Türkiye'nin ekonomik ve siyasi açıdan yaşadığı sorunların uzlaşma eksenli bir dış politika izleyerek aşılabileceğini düşünmekteydi.”*³⁸⁷

AKP'nin uzlaşmacı ve çok yönlü bir dış politikasının temel parametreleri parti programında belirtilmiştir.³⁸⁸ Buna göre Türkiye, Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan dinamik ortamda, çok yönlü bir dış politika izlemelidir. Bu çok yönlü dış politika, askeri ittifaklardan

³⁸⁶ Bu hususta bkz.: Burhanettin Duran, “AKP ve Dönüşümün Aracı Olarak Politika”, çev. Ali Balcı, **AK Parti Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri**, ed. Hakan Yavuz, 1. b., Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010, ss. 333-358.

³⁸⁷ Kemal İnat, Burhanettin Duran, “AKP Dış Politikası”, **Doğudan Batıya Dış Politika Ak Partili Yıllar**, ed. Zeynep Dağı, Orion Kitapevi, Ankara, 2006, s. 16.

³⁸⁸ Adalet ve Kalkınma Partisi Web Sitesi, “Parti Programı: Dış Politika Bölüm 5”, <http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi#bolum>, (e.t. 09.04.2013).

ziyade ekonomik ve sosyal alanda işbirliği temelinde gerçekleştirilmelidir. Türkiye, güç merkezleriyle ilişkilerini alternatifli, esnek ve çok eksenli olarak yeniden düzenlemesi ve oluşturması gerekmektedir. Bu çerçevede, Türkiye'nin yakın çevresiyle olan ilişkilerinin geliştirilmesine büyük önem verilmiştir. Türkiye, özellikle Ortadoğu bölgesinde akan kanı durdurmak için aktif bir dış politika izlemeli ve İslam ülkeleriyle ilişkiler geliştirilmeliydi. Böyle bir dış politikanın idaresi, yalnızca bürokratlar eliyle değil, aynı zamanda Meclis ve toplumun farklı kesimlerinin katkısıyla gerçekleştirilmeliydi.

AKP döneminde dış politika konusunda etkili olan ve Abdullah Gül'e dış politika konusunda danışmanlık yapan Ahmet Davutoğlu'nun dış politika konusunda ortaya koyduğu temel ilkeler, AKP dönemi çok yönlü dış politikasını özetler niteliktedir. Davutoğlu'na göre,³⁸⁹ Türkiye 20. yüzyılda dar bir perspektife sahipti. Ankara hükümetleri, Osmanlı'nın mirasçısı olma bilincine sahip olamamışlar ve bu sebepten ötürü Türkiye'nin potansiyel tarihsel-jeopolitik derinliğini değerlendirememişlerdir. Ülkedeki stratejik teori yetersizliği ve alternatif bakış açılarının zayıflığı, Türkiye'nin gerçek potansiyelini gerçekleştirilmesini engellemiştir. Bu minvalde, Türkiye dış politikadaki klasik ilkelerinden, yani Batıcılık ve statükoculuk ilkelerinden vazgeçmeli ve alternatif bir dış politika izlemelidir. Davutoğlu'na göre, bu alternatif dış politikanın temel ilkeleri şunlar olmalıdır:

- Özgürlük ile güvenlik arasında kurulan denge: Özgürlük ile güvenlik arasında doğru denge sağlanabilirse, bir devlet kendi iç ve dış siyasetinde meşruiyet problemini çözecektir.
- Komşularla sıfır sorun: Şayet Türkiye, komşu ülkeleriyle sorunlarını çözüp barışçıl ilişkiler kurabilirse, dış politikada olağanüstü bir manevra alanı kazanacaktır.
- Yeni bir diplomatik üslup: Bugüne kadar Türkiye'nin köprü ülke, iki entite arasında köprü kurmaktan başka bir misyonu olmayan bir ülke olarak anlaşılmaktaydı: yani bir tarafı diğer tarafa taşıyan ancak kendisi aktör olmayan ülke. Türkiye artık 'merkez ülke' konumunda olmalı ve Doğu'daki platformlarda Doğulu

³⁸⁹ Ahmet Davutoğlu'nun dış politikayla ilgili fikirleri ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz.: Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, 1. b., Küre Yayınları, İstanbul, 2001; Ahmet Davutoğlu, **Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar**, 3. b., Küre Yayınları, İstanbul, 2013.

kimliği, Batı'daki platformlarda ise Avrupalı bakış açısıyla Avrupa'nın geleceğini tartışabilen bir ülke olmalıdır. Bu politika temelinde bir aydın reformasyonu ve yeni bir aydın prototipinin yaratılması elzemdir.

- Ritmik diplomasi: Eğer bir ülke dinamik şartların karşısında statik duruyorsa, dinamik şartlara intibak edemez. O halde Türkiye'nin sürekli hareket eden ritmik bir diplomasiye sahip olması gerekir; yani hiçbir şey yapmıyorsa en azından hareket etmelidir.

Ahmet Davutoğlu'na göre Türkiye, bu ilkeler temelinde bir politika izlerse, yalnızca bölgesel bir güç değil, aynı zamanda bir küresel güç olabilirdi/olmalıydı. Küresel güç olabilmek için öncelikle bölgesel bir güç olunması gerekmektedir ki bunun da ilk şartı, komşularla olan sorunların çözümlenmesiydi. Bu çerçevede Ahmet Davutoğlu, ABD'nin Irak'a yönelik olası bir askeri müdahalesinin bölgede istikrarsızlık yaratacağını ve Türkiye'nin bundan olumsuz etkileneceğini sık sık dile getirmiştir. Davutoğlu'na göre Irak meselesi barışçıl yöntemlerle çözülmeliydi.

1.2.2. Dış Politikada Danışmanların Etkisi

AKP iktidarının ilk dönemlerinde, dış politikanın oluşturulması ve idare edilmesi süreçlerinde, Başbakan Abdullah Gül ile AKP lideri Recep Tayyip Erdoğan'ın ön plana çıktığı görülmektedir. Bu hususta özellikle AKP lideri Erdoğan ön plana çıkmıştır. Erdoğan, 3 Kasım seçimlerinden önce hem AB ülkelerine hem de ABD'ye ziyaretler gerçekleştirerek partisine destek aramıştır.

Erdoğan ve Gül'ün yanı sıra, AKP döneminde dış politikanın idaresi konusunda danışmanların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu hususta iki ana eksen bulunmaktadır. Birincisi Ömer Çelik, Cüneyd Zapsu, Şaban Dişli ve Egemen Bağış gibi isimlerin yer aldığı, ABD ile ilişkilere daha fazla önem veren kesimdir.³⁹⁰ İkinci eksen Abdullah Gül, Ahmet Davutoğlu ve Murat Mercan etrafından düşünülebilecek ve çok boyutluluğa, komşularla ilişkide bazen ABD'ye rağmen bir işbirliği geliştirme isteğinde olan kesimdir.³⁹¹

AKP'nin iktidar olduğu dönemde danışmanların ön plana çıkmasının sebeplerinden biri, partinin henüz yeni kurulmuş olması ve iktidar tecrübesinin çok az olması sebebiyle

³⁹⁰ İnat et al, "AKP Dış Politikası", op.cit., s. 40

³⁹¹ Ibid., s. 41

bürokrasi üzerindeki kontrolünün zayıf olması olarak belirtilebilir. AKP, özellikle ilk döneminde, Özal dönemi pragmatizmini ve iş bitiriciliğini anımsatan bir şekilde, bürokratik mekanizmalar yanında ve bazı durumlarda onları atlatarak, bir kısmı işadamları kökenli danışmanlara dayanma yöntemi benimsemiştir. Kendisini ‘başbakanın veri koordinatörü’ olarak tanımlayan Cüneyt Zapsu, Hükümetin ‘dış politika koordinatörü’ olduğunu açıklayan Egemen Bağış, ‘başbakanın yakın siyasi danışmanı’ Ömer Çelik gibi danışmanlar ve Ahmet Davutoğlu dış politika yapımında etkili olmuştur.³⁹²

Bu hususta belirtilmesi gereken husus, siyasilerin farklı danışmanları kendilerine referans olarak almasıdır. Örneğin, Abdullah Gül devlet ve bürokrasi konusunda tecrübesi olan Ahmet Davutoğlu’ndan siyasi danışman olarak istifade etmeye çalışırken, Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan ise Cüneyt Zapsu gibi, daha çok işadamları/tüccar ve ABD’yle yakın bağları olan kişileri siyasi danışman olarak belirlemiştir. Bu durum, ileri dönemde dış politikada farklı siyasaların uygulanmasını da beraberinde getirecektir.

2. Tezkere Süreci

3 Kasım seçimleri sonrasında AKP’nin ele alması gerektiği konuların başında, ABD’nin Irak’a yönelik politikası ve yeni Hükümetin alacağı tutum gelmekteydi. Amerikalı yetkililer, Hükümetin aldığı oy oranı ve Meclis içerisindeki güçlü konumu sebebiyle, Koalisyon Hükümeti dönemine nazaran, AKP Hükümeti ile daha rahat hareket edebileceklerini düşünmekteydiler. Bu bakımdan, seçimler sonrasında hemen girişimlere başlamışlardır. Bu bölümde, 1 Mart Tezkeresi’ne giden süreç ve Hükümetin uygulamaya çalıştığı stratejiler ele alınacaktır.³⁹³

2.1. İlk Görüşmeler

3 Aralık 2002 tarihinde Savunma Bakan Yardımcısı Wolfowitz ve Dışişleri Bakanlığı Siyasi Yardımcısı Marc Grossman Başbakan Gül, Dışişleri Bakanı Yakış ve

³⁹² Nuray Yeşilyurt, Atay Akdevioğlu, “AKP Döneminde Türkiye’nin Ortadoğu Politikası”, **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, ed. Bülent Duru, İlhan Uzgel, 2. b., Phoenix Yayınları, Ankara, 2010, s. 357.

³⁹³ Bu bölümde, söz konusu vakanın açıklanmasında kullanılan teoriyle uyumlu bir şekilde, AKP hükümetinin meseleye yönelik algısı ve bu süreçte uygulamaya çalıştığı politika ya da stratejinin toplum ve devletin diğer organları tarafından kabul görmesini sağlamaya yönelik girişimleri ele alınacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi, neoklasik realizm, uluslararası politikadaki gelişmeleri ele alırken ulusal politikanın müdahaleci değişken olarak analizlere dahil edilmesi gerektiğini ileri sürerek, realizmi süreç temelli bir teoriye dönüştürmüştür.

Genelkurmay İkinci Başkanı Büyükanıt'la temaslarda bulunmak için Ankara'ya gelmiştir.³⁹⁴ Yukarı belirtilen isimlerin yanında, AKP lideri Erdoğan ile de randevu alınmış ve ABD Ankara Büyükelçisi Pearson'un evinde gayrı-resmi olarak görüşülmüştür. Wolfowitz ve Grossman, ana muhalefet partisi lideri Deniz Baykal'dan da randevu almış ancak AKP'nin önemli isimlerinden olan Meclis Başkanı Bülent Arınç ikilinin gündeminde yer almamıştır.³⁹⁵

Irak konusunda asıl önemli gelişmeler Pearson'un konutunda gerçekleşmiştir.³⁹⁶ ABD Büyükelçisi tarafından AKP yönetimine verilen yemekte, Dışişleri ve Hükümet'ten herhangi bir temsilci katılmamıştır. Yemeğe Erdoğan'la birlikte üç danışmanı Cüneyt Zapsu, Amerikan tarafında ise Pearson'un yanı sıra, Wolfowitz ve Grossman de yemeğe katılmışlardır.

Pearson'un konutunda verilen yemekte konuşulanlardan ziyade, Türkiye adına davete katılanların statüleri konumuz açısından daha önemlidir. Davete Türkiye adına katılanlar, ne hükümette ne de idarede herhangi bir temsil gücüne haizdi. Erdoğan, AKP Genel Başkanı olmasına rağmen milletvekili değildi. Cüneyt Zapsu, AKP MYK üyesiydi ancak herhangi bir resmi görevi yoktu. Bağış ve Çelik ise, milletvekiliydiler ancak hükümet içerisinde yer almamaktaydılar. Amerikan yetkilileri dış politikanın yürütülmesinden sorumlu olan hükümetin yanında, hükümet dışında olan ancak AKP içerisinde lider konumunda bulunan Erdoğan ile görüşmeyi uygun bulmuşlardır.

Bu davet Dışişleri Bakanlığı tarafından öğleden sonra öğrenilmiştir. Erdoğan yemek sonrası yaptığı açıklamada, ABD'yle Irak konusunda henüz nihai anlaşmaya varılmadığını ve Başkan Bush'un da meseleyi barışçıl yollardan çözmeyi istediğini ancak ABD ve Türkiye'nin iki müttefik olarak tüm ihtimallere karşı hazırlık yaptığını belirtmiştir.³⁹⁷

Aynı akşam, Türkiye'ye gelen İngiltere Dışişleri Bakanı Jack Straw ile Dışişleri konutunda görüşen Yaşar Yakış, Irak sorununun askeri müdahale gerekmeksizin çözümlenmesinin Türkiye'nin öncelikli tercihinin olduğunu söylerken, şu açıklamalarda bulunmuştur:

³⁹⁴ Yasemin Çongar, "AKP ile siftah", **Milliyet**, 03.12.2002.

³⁹⁵ Yetkin, op.cit., s. 99.

³⁹⁶ Bu yemek Hürriyet yazarları Ertuğrul Özkök ve Sedat Ergin tarafından kamuoyuna açıklanmıştır. Bkz.: Ertuğrul Özkök, "Bir Ankaralog'un son gözlemleri", **Hürriyet**, Bila, op.cit., s. 187.

³⁹⁷ Yetkin, op.cit., s. 104.

“Eğer gereklilik doğarsa ABD ile işbirliği içine gireriz çünkü ABD bizim müttefikimiz ve ABD ile mükemmel ilişkilerimiz var, gerekli olduğunda işbirliğimizin boyutunu genişletebiliriz. İşbirliği şu anlama geliyor: İlk olarak hava sahasının açılması ve Türkiye'deki tesislerin kullanılması.”³⁹⁸

Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış'ın bu sözleri hem Başbakanlık hem de bizzat Dışişleri Bakanlığı tarafından tezkip edilmiştir. Dışişleri Bakanlığında yapılan açıklamada, Yakış'ın belirttiği seçeneklerin Türkiye adına bir taahhüt anlamına gelmediği ve Türkiye'nin, gerekli koşulları hasıl olduğunda, ABD'yle mevcut iyi ilişkiler çerçevesinde işbirliğinde bulunabileceği belirtilmiştir.³⁹⁹ Benzer şekilde, Başbakanlıktan yapılan açıklamada da Türkiye'nin, ABD'ye herhangi bir üs sözünün olmadığı belirtilmiş ve bu husustaki yetkinin TBMM'de olduğunun altı çizilmiştir. Başbakanlık ve Bakanlığın açıklamalarında sonra Yakış, sözlerini düzeltmek durumunda kalmıştır.⁴⁰⁰

Kabine içerisinde yer alan Dışişleri Bakanı Yakış ile Bakanlık arasında yaşanan bu durumu, Bakan ile Bakanlık arasında uyuşmazlık mı var sorusunu da beraberinde getirmiştir.⁴⁰¹ Kabinede görevli olan ve dış işlerinin yürütülmesinden en üst derecede sorumlu olan Yakış'ın açıklamalarının Bakanlık tarafından tezkip edilmesi, AKP Hükümeti'nin dışişleri bürokrasisi üzerindeki kontrolünü göstermesi açısından önemli bir emaredir.⁴⁰²

2.2. Erdoğan'ın ABD Gezisi

Wolfowitz-Grossman ikilisiyle yapılan görüşmelerden sonra Erdoğan ve ekibi, 9 Aralık 2002 tarihinde Başkan Bush ile görüşmek üzere ABD'ye gitmiştir. Erdoğan önce Powel, Wolfowitz, Cheney ve Rice gibi önde resmi temsilcilerle görüştüktan sonra Başkan Bush ile görüşmüştür. Türkiye Cumhuriyeti'ni temsilen Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış, Washington Büyükelçisi Faruk Lagoğlu ve Dışişleri Bakanlığı Ortadoğu Masası sorumlusu

³⁹⁸ Hürriyet, “Gerekirse üsleri açarız”, 03.12.2002.

³⁹⁹ Sedat Ergin, “Ankara'da üs krizi”, **Hürriyet**, 04.12.2002.

⁴⁰⁰ Hürriyet, “Başbakanlık: ABD'ye üs sözümüz yok”, 04.12.2002.

⁴⁰¹ Örnek olarak bkz.: Sami Kohen, “Kesin Karar Olmadan”, **Milliyet**, 05.12.2002.

⁴⁰² Daha önce de belirtildiği gibi, yeni bir parti olan AKP'nin bürokrasi üzerindeki kontrolü zayıftı. Bu durum, Hükümet tarafından atanan Dışişleri Bakanı ile Bakanlık bürokrasisi arasındaki farklılaşmanın nedenlerinden biri olarak okunabilir.

Tahsin Burcuoğlu Washington'da bulunurken, Erdoğan'ın ekibinde ise milletvekilleri Egemen Bağış ve Ömer Çelik, AKP MYK üyesi Cüneyd Zapsu yer alıyordu.⁴⁰³

Erdoğan ile Başkan Bush arasında gerçekleşen görüşmelerden çıkan sonuç, iki müttefikin birlikte hareket edeceği yönündeydi.⁴⁰⁴ Erdoğan görüşmeler sonrası Kopenhag'a giderken gazetecileri yaptığı açıklamada, Amerikan yetkililerin sorunu barışçıl yollardan çözmeye eğiliminde olmalarına rağmen, operasyon olasılığının da güçlü olduğunu söylemiştir.⁴⁰⁵

Tayyip Erdoğan, herhangi bir resmi sıfatı olmadan, sadece AKP Genel Başkanı sıfatıyla ABD Başkanı Bush ile görüşmesi, ABD'nin kendisini muhataplardan biri olarak gördüğünün önemli göstergelerinden biridir. ABD, Parti üzerinde yeteri kadar güç sahibi olmadığını düşündüğü Gül yerine, Tayyip Erdoğan'ı muhatap olarak kabul etmiştir. Ayrıca, bu durum basında Irak'ta kendisiyle işbirliği yapacak yeni bir Özal mı arıyor sorusunun gündeme gelmesine sebep olmuştur.⁴⁰⁶ Erdoğan ise görüşmeler sonrasında verdiği demeçte, Başbakan Gül'ün görüşmelerden haberdar olduğunu belirtmiştir.

2.3. Askerin Tavrı

ABD ve Türk kamuoyunun Irak ile ilgili gelişmeleri merakla izlediği bir dönemde Başbakanlıkta, Hükümet ile askeri yetkililer arasında bir Irak zirvesi yapılmıştır. Olası bir savaşta ABD'ye destek verilmesi ve verilmemesi durumunda ortaya çıkabilecek durumlar hakkında Hükümet'e bilgi verilmiştir.

Buna göre ABD Irak'ta desteklenirse, Türkiye'nin kırmızı çizgilerine duyarlı olacak ve Türkiye, ABD'den ekonomik yardım alabilecekti. Bu karşılık Türkiye'nin, Müslüman ve Arap dünyası nezdindeki itibarı sarsılabilecek ve şayet ABD, Irak'ta başarısız olursa, Türkiye, Bağdat ile karşı karşıya kalabilecekti. Şayet ABD, Irak'ta desteklenmezse Türkiye, savaş sonrası Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinin dışında kalacak ve Kuzey Irak'ta

⁴⁰³ Balbay, op.cit., s. 41.

⁴⁰⁴ Milliyet, "Bush: Sizinle Omuz Omuzayız", 11.12.2002.

⁴⁰⁵ Hürriyet, "Savaş ihtimali ağır basıyor", 11.12.2002.

⁴⁰⁶ Yasemin Çongar, "ABD aradığı lideri buldu mu?", **Milliyet**, 11.12.2002. Türkiye uzmanı ABD'li Henry Barkey, Amerikan yönetiminin, Başbakan olmasa da, Türkiye'nin en güçlü politikacısının Tayyip Erdoğan olduğunu anladıklarını ileri sürmüştür. Aktaran: Hakkı Devrim, "Erdoğan'a itibarın sebebi", **Radikal**, 12.12.2002.

doğabilecek bir boşluktan Kürtler yararlanabilecekti. Ayrıca, savaş sebebiyle ortaya çıkabilecek ekonomik zararların tazmini için ABD ve IMF'den yardım alınamayacaktı.⁴⁰⁷

Irak zirvesinde çıkan sonucu şu şekilde özetleyebiliriz: ABD'nin Irak'ı vuracağı artık kesindir. Türkiye yanı başında vuku bulacak bu gelişme karşısında sürece müdahil olmalıdır. ABD'nin talepleri uluslararası meşruiyet gerçekleştiği takdirde müzakere edilebilir. Bu çerçevede hava üslerinin ve limanların kullanılmasına izin verilebilir ancak büyük ölçekli kara birliklerine izin vermek güçtür⁴⁰⁸

Murat Yetkin'in haberine göre, askerinin yukarıda belirtilen bu tavrı 27 Aralık 2002 tarihinde gerçekleşen MGK toplantısında da devam etmiştir. Her ne kadar basına dağıtılan bildiri de Türkiye'nin, sorunun BM kararları ve uluslararası meşruiyet temelinde barışçıl yollarla çözümü için çaba harcaması gerektiği belirtilse de, habere göre, Irak konusunda ABD'li yetkililerle müzakerelerin başlanması gerektiği hususu üzerinde mutabık kılınmıştır.⁴⁰⁹ Buna göre Türkiye, olası bir savaş sebebiyle ortaya çıkabilecek olumsuz durumlara karşı önceden tedbir almalı ve konuyu ABD ile müzakere etmeliydi.⁴¹⁰

2.4. Abdullah Gül'ün Ortadoğu Turu

ABD'nin Irak'a düzenleyeceği hareketin hazırlıklarının yoğunlaşarak devam ettiği bir zamanda, Abdullah Gül meselenin barışçıl yollarla çözümlenmesi amacıyla beş önemli bölge ülkesi olan Mısır, Suriye, Ürdün, İran ve Suudi Arabistan nezdinde girişimlerde bulunmaya karar vermiştir. Bu durum Hükümet içerisindeki ikilemi göstermesi açısından önemlidir. Hükümet, bir yandan savaşın sorumluluklarını tek başına üstlenmek istemezken, diğer yandan ise Washington'un desteğinden de mahrum kalmak istemiyordu. Başbakan Gül, bölge ülkeleri nezdinde yapacağı girişimlerle hem meselenin barışçıl bir şekilde çözülebilmesini sağlamak hem de olası bir savaş durumunda sorumluluğun bölge ülkeleri arasında paylaşılmasını istemekteydi.⁴¹¹

⁴⁰⁷ Yetkin, op.cit., ss. 115-116.

⁴⁰⁸ Milliyet, "Kara Gücü Sakıncalı", 24.12.2002; Bila, op.cit., s. 190.

⁴⁰⁹ Radikal, "MGK 'barışçıl çözüm' dedi", 27.12.2002.

⁴¹⁰ Söz konusu haber için bkz.: Murat Yetkin, "İşte MGK'nın perde arkası", **Radikal**, 29.12.2002.

⁴¹¹ Bu noktada Abdullah Gül'ün danışmanı olan Davutoğlu'nun meseleye yaklaşımını hatırlamak gerekir. Daha önceden belirtildiği gibi, Davutoğlu Irak'a yönelik bir askeri müdahalenin bölgedeki istikrarı bozacağını düşünmekteydi. Davutoğlu'nun Başbakan Gül üzerinde kesin bir etkide bulunduğunu kanıtlamak zor olsa da ikili arasında bu hususta, paralelliklerin bulunduğu söylenebilir.

Başbakan Gül, bölge ülkeleri nezdinde yaptığı girişimlerde, Türkiye'nin Musul ve Kerkük'le ilgili herhangi bir yayılcı planı olmadığını, Irak meselesinin bölge ülkelerinin girişimiyle barışçıl yollardan çözülebileceği mesajını vermiştir. Gül, Kahire'de yaptığı açıklamada, Irak meselesinin demokratik yöntemlerle çözülmesi için gereken tüm girişimlerin yapılmasını gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Gül, Türkiye'nin Körfez Savaş'ında ekonomik ve siyasal olarak çok zarar gördüğünü ve bu bakımdan Türk halkının Irak savaşına karşı bir tutum benimsediğinin altını çizmiştir.⁴¹²

Abdullah Gül'ün meselenin barışçıl yollardan çözülmesi için yaptığı girişimler, bölge ülkeleri nezdinde gerçekleştirdiği ziyaretle sınırlı kalmamıştır. Başbakan Gül, Dış Ticaret ve Gümrüklerden Sorumlu Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen'i Irak lideri Saddam Hüseyin ile görüşmek üzere Bağdat'a göndermiştir. Tüzmen, Saddam ile yaptığı görüşmede, ABD'nin Irak'ı vurmakta kararlı olduğunu ve Irak'ın BM ile işbirliği yapması gerektiğini söylemiştir. Saddam Hüseyin ise Türkiye'nin, ABD'nin yanında yer almaması gerektiğini, aksi halde Türkiye'nin kontrol edemeyeceği tehlikelerle karşı karşıya kalacağını belirtmiştir.⁴¹³ Bu ziyaret ertesinde meselenin barışçıl yollardan çözülebileceğine ilişkin ihtimallerin tükendiği söylenebilir.

Başbakan Gül'ün bu girişimleri Hükümet içerisinde ve kamuoyunda farklı tepkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen'in AKP içinde ayrışma yaratırken,⁴¹⁴ gezi sırasında Irak Devlet Başkan Yardımcısı Taha Yasin Ramazan ile yaptığı görüşme, Erbakan'ın Libya lideri Kaddafi ile yaptığı görüşmelere benzetilmiş ve kamuoyunu rahatsız etmiştir.⁴¹⁵

2.5. Pearson'un Sivil Toplum Örgütleriyle Olan Teması

ABD, Irak'a düzenleyeceği askeri hareket konusunda Hükümet ile müzakerelere devam ederken, diğer yandan da önde gelen sivil toplum örgütleriyle yakın temasta bulunarak Türkiye'nin desteğini almaya çalışmaktaydı. Zira toplumda güçlü bir savaş

⁴¹² Hürriyet, "Gül: Tüm demokratik yollar denenmeli", 05.01.2003.

⁴¹³ Milliyet, "Saddam tehdit etti", 13.01.2003.

⁴¹⁴ Örneğin, AKP'li vekil Emin Şirin bu ziyaretin Erbakan'ın Libya ziyaretine dönebileceği konusunda uyarı da bulunmuştur. Askerler de Emin'in bu çıkışını haklı bulmuşlardır. Bkz.: Milliyet, "Tüzmen'e Irak tepkisi", 07.01.2003.

⁴¹⁵ Taha Akyol, "Dış Politikada dengeler", **Milliyet**, 14.01.2003.

karşıtlığı vardı⁴¹⁶ ve basında savaşın Türkiye için büyük mali zararlara sebep olacağına yönelik haberler yapılmaktaydı.⁴¹⁷ Bu bakımdan ABD Büyükelçisi Pearson, 2 Ocak 2003 tarihinde TOBB Başkanı Rıfat Hisarcıklıoğlu'nu ziyaret etti.

Ziyaretin temel konusu, Türkiye'nin olası bir Irak savaşından uğrayacağı maddi kayıpları saptamak ve bunları telafi etmektir. Pearson, sanayici ve iş adamlarıyla yaptığı toplantıda, ABD'deki tekstil firmalarıyla görüşeceğini ve bu çerçevede Türkiye'den yaptıkları ihracatı arttıracaklarını belirtmiştir. Bunun yanında, Türkiye'nin zararlarını karşılamak için hem hibe hem de krediler sağlanacaktır.⁴¹⁸ Bu yardımların karşılığı olarak ise ABD'nin Irak politikası desteklenecek ve Hükümet'e bu yönde baskı yapılacaktır.⁴¹⁹

Pearson'un bu yöndeki diğer bir önemli girişimi de, Arnavutköy'deki Büyükelçilik Konağı'nda verdiği yemektir. Bu yemekte TÜSİAD Başkanı Özilhan, Bülent Eczacıbaşı, Nazif Zorlu, Ali Koç gibi önemli iş adamları bulunmaktaydı. Toplantı çıkışında bir açıklama yapan Özilhan, ABD'nin Irak'ta rejim değiştirmeye kararlı olduğu ve bu hususta Türkiye'nin kayıplarının minimum düzeyde olacağını belirtmiştir.⁴²⁰

Olası bir Amerikan müdahalesi durumunda Türkiye'nin alacağı tutum konusunda TÜSİAD'ın tavrı dikkat çekicidir. TÜSİAD, 3 Kasım seçimlerinden önce yayınladığı raporda, Türkiye'nin terörler mücadelede gerekli adımları atması gerektiği ancak Irak'a gerçekleşecek olası bir askeri müdahalenin bölgede istikrarsızlık yaratarak Türkiye'nin makro ekonomik gelişmesini sekteye uğratacağı üzerinde durulmuştur.⁴²¹ Bununla birlikte, TÜSİAD Başkanı Özilhan, önceki Koalisyon Hükümeti döneminde de çeşitli zamanlarda Irak'a düzenlenecek askeri operasyonun Türkiye aleyhine olacağını belirtmiştir. Ancak Ocak ayının ortalarından itibaren TÜSİAD'ın söylemlerinde, Irak meselesine yönelik olarak farklı bir yaklaşım benimsendiğini görmekteyiz. Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen'in Irak lideri Saddam ile yaptığı görüşme ve Amerikan çevrelerinde sebep olan rahatsızlık, TÜSİAD'ın

⁴¹⁶ Bu hususta çeşitli haberler için bkz.: Radikal, "Avukatlar: Savaşa hayır", 09.01.2003; Hürriyet, "Savaş karşıtı kampanya büyüyor", 21.01.2003; Mustafa Kaya, "Emek platformu savaşa hayır dedi", **Zaman**, 20.01.2003; Lale Tayla, "150 örgüt savaşa karşı", **Radikal**, 25.01.2003.

⁴¹⁷ Bu haberlerde Türkiye'nin Körfez Savaşı'nda uğradığı maddi kayıplara atıflar yapılmaktaydı. Bkz.: Mahfi Eğilmez, "Savaşın maliyeti", **Radikal**, 02.01.2003.

⁴¹⁸ Milliyet, "ABD üç borsada hesaplattı: Kaybınız 4-15 milyar dolar olur", 04.01.2003.

⁴¹⁹ Balbay, op.cit., s. 56.

⁴²⁰ Milliyet, "ABD'den patronlara: Irak'ta rejim değişecek zararınız büyük olmayacak", 15.01.2003.

⁴²¹ TÜSİAD Resmi Web Sayfası, "3 Kasım 2002 Genel Seçimleri Sonrasında Kurulacak Hükümetin Öncelikli Gündemini Oluşturması Gereken Konular Hakkında TÜSİAD Görüşleri", http://www.tusiad.org.tr/_rsc/shared/file/2002-09-30-3Kasim2002GenelSecimlerSonrasinda.pdf, (e.t. 10.09.2013).

tepkisini çekmiş ve Özlhan, Türkiye'nin Irak politikasını eleştirerek, demokratik bir devlet olan Türkiye'nin totaliter rejimlerle birlikte hareket etmemesi gerektiğini belirtmiştir.⁴²²

ABD'nin Türkiye'nin önde gelen iş çevreleriyle irtibata geçmesi ve çeşitli güvenceler vermesinin temel nedeni, sivil toplumun Irak müdahalesi hususunda ikna edilmesiydi. Daha önceden belirtildiği gibi, kamuoyu ve sivil toplum örgütleri olası bir savaşta Türkiye'nin önemli bir maddi kayba uğraya gerekçesiyle savaş karşıtı bir tutum benimsemişti. Bu durumun ortaya çıkmasında Körfez Savaşı ve sonrasındaki gelişmelerde önemli ölçüde etki yapmıştır. Dolayısıyla, Hükümetin de kamuoyunun baskısı altında dış politikadaki manevra alanı daralmıştır.⁴²³

2.6. Hükümetin Ulusal Politikadaki Stratejisi

Başbakan Gül'ün Saddam ve bölge ülkelerin nezdinde yaptığı girişimlerin sonuçsuz kalması, askeri müdahale seçeneğinin daha fazla gündeme gelmesini beraberinde getirmiştir. Nitekim Amerikan gemilerinin İskenderun'a doğru yol aldığı, Irak sınırı boyunca Türkiye'nin bölgeye askeri yığınak yaptı vb. haberler basında yer almaya başlamıştır.

Bunun yanı sıra Amerikan yönetimi, Türkiye'nin Irak konusunda karar vermesi için baskı uygulamaktaydı. ABD Büyükelçisi Pearson, 21 Aralık 2002 tarihinde Başbakan Gül ile görüşmüş ve bu görüşmede, Washington'un Irak konusundaki hazırlıklarının hızlandığını ve Türkiye'nin artık bir karar vermesi gerektiğini söylemiştir. Başbakan Gül ise, ABD'nin talepleriyle ilgili kararın Mecliste verilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴²⁴

Pearson ile Gül ile yapılan görüşmelerde ABD'nin Türkiye'den talepleri de iletilmiştir. ABD'nin Türkiye'den beklentileri:

- *“ABD ve Koalisyon güçlerine Türk topraklarını ve hava sahasını kullandırma ve üst uçuş hakkı sağlaması,*

⁴²² Radikal, “TÜSİAD'dan hükümete Irak eleştirisi”, 13.01.2003; TÜSİAD Başkanı Özlhan, benzer nitelikteki bir konuşmayı 28 Şubat tarihinde de yapmıştır. Bkz.: TÜSİAD Resmi Web Sayfası, “TÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı Tuncay Özlhan'ın “Irak Krizi: Askeri Müdahale ve Siyasi Gelecek” Semineri Açılış Konuşması”, http://www.tusiad.org.tr/_rsc/shared/file/2003-02-28-TOzlhan.pdf, (e.t.10.09.2013).

⁴²³ Her ne kadar Hükümet, Irak meselesi konusunda kendi içerisinde bir bütünlük oluşturmasa da Türkiye'nin olası bir müdahalede askeri kaynaklarını devreye sokması bakımından toplumdan kaynak elde etmesi ve kamuoyunun ikna edilmesi gerekmektedir. Basında yer alan savaşın maliyetleriyle ilgili haberler kamuoyunda savaş karşıtlığını körüklemekteydi. Bu bakımdan ABD, savaşın maliyetini daha mazur göstererek ve mali yardımlar vaat ederek bu tepkiyi kırmak istemiştir.

⁴²⁴ Murat Yetkin, “ABD üsler için bastırıyor” **Radikal**, 22.12.2002.

- *Türkiye üzerinden Irak'a geçecek 40 000'i aşkın bir kara gücünün kabulü ve buna eş değer mevcutlu bir gücün Irak'taki birliklere lojistik destek sağlamak amacıyla geçici olarak konuşlandırılması,*
- *Türkiye'deki altı havaalanına askeri harekate katılacak takriben 275 uçağın konuşlandırılması,*
- *Silopi'de ileri hareket üssü, Mardin'de yakıt ve cephane depoları kurulması*
- *Mersin, İskenderun ve Taşucu limanlarının ABD birliklerinin indirme limanı olarak kullanılması,*
- *Bu birliklerin Türkiye'de kalacağı bölgelerdeki inşaat çalışmaları için 3 500 personelin önceden Türkiye'ye gelmesi. Bu amaçla keşif faaliyetlerine başlaması,*
- *600 kişilik özel kuvvetler birliğinin sivil kıyafetlerle Kuzey Irak'a geçmesi ve İncirlik'ten U-2 keşif faaliyetlerine başlanması,*
- *Kuzey Irak'taki muhalif gruplara CIA tarafından silah dağıtılmasıdır.*"⁴²⁵

ABD'nin bu talepleri Başbakan Gül'ü daha da zor bir durumda bırakmıştır. Zira bu talepler Hükümetin tek başına karar alamayacağı nitelikte taleplerdi ve diğer devlet organlarıyla birlikte istişare edilmesi gerekmektedir. Şayet Hükümet, bu hususlar konusunda tek başına inisiyatif alırsa, savaşın tüm olumsuz sonuçları Hükümet'e atfedilebilirdi. Abdullah Gül, Hükümet üzerindeki sorumluluğu MGK ve Meclis ile paylaşarak Hükümet üzerindeki baskıyı hafifletme yoluna gitmiştir.⁴²⁶

Abdullah Gül'ün sorumluluğu devletin diğer organları ile paylaşmasının sebeplerini şu şekilde belirtebiliriz. İlk olarak, Abdullah Gül Başbakan sıfatıyla, resmi olarak hükümet politikalarından sorumluydu. Her ne kadar AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, parti içerisinde lider konumda olsa ve Amerikalı yetkililer herhangi bir resmi temsil yetkisi olmayan Erdoğan'ı muhatap olarak kabul etse de, Başbakan Gül, resmi olarak Hükümetin başıydı ve halk nazarında sorumluydu. İkinci olarak, AKP Hükümeti içerisinde Irak

⁴²⁵ Deniz Bölükbaşı, **1 Mart Vakası Irak Tezkeresi ve Sonrası**, 4. b., Doğan Kitap, İstanbul, 2008, s.28.

⁴²⁶ Abdullah Gül'ün sorumluluğu devletin diğer organları ile paylaşması çalışmada kullanılan teoriyle çelişmemektedir. Zira teoriye göre hükümetler, dış politikanın yürütülmesinden birincil aktörlerdir. Hükümet'in sorumluluğu diğer kurumlar ile paylaşması, onun dış politikada eylemde bulunma gücüne herhangi bir halel getirmekten ziyade, siyasi bir manevra olarak değerlendirilebilir.

konusunda izlenilmesi gereken politikalarla ilgili farklı görüşler vardı. AKP içinde bir grup, Amerika ile birlikte hareket edilmesi gerektiğini ileri sürerken diğerleri, Türkiye'nin ABD ile savaşa girmemesi gerektiğini savunmaktaydı.⁴²⁷ Üçüncü olarak, toplumun büyük bir çoğunluğu savaşa karşı bir tutum benimsemişti. Toplumdaki genel kanı, bu savaşın Türkiye'nin değil Amerika'nın bir savaşı olduğu ve Türkiye'nin bunun dışında kalması gerektiğiydi. Bu kanının temelinde 1991 Körfez Krizi sonrasında ihdas edilen Çekiç Güç'ün Türkiye kamuoyunda sebep olduğu tartışmalar⁴²⁸ ve Irak nüfusunun Müslüman ağırlıklı olması bulunmaktaydı. Diğer yandan, Kasım 2002 seçimlerinde AKP'yi destekleyen ve AKP'nin seçimlerdeki başarısını Türkiye için bir fırsat olarak gören kesimler de savaş karşıtı bir tutum benimsemişti.⁴²⁹ Son olarak, AKP Hükümeti'nin devlet içerisindeki konumu, Irak konusunda alınacak kararlarla ilgili olarak Başbakan Gül'ün ihtiyatlı olmasını gerektirmekteydi. Devlet içinde yeteri kadar örgütlü olmaması, kuruluş ve iktidar olma süreçlerinde toplumun çeşitli kesimleriyle ile ordunun kendisine yönelik kuşkulu tavrı, AKP'nin sistem içerisindeki konumunu zayıflatmıştır.⁴³⁰

Yukarıda belirtilen sebepler Başbakan Gül'ü, sorumluluğu MGK ve Meclis ile paylaşmaya sevk etmiştir. Başbakan Gül'e göre Türkiye, demokratik bir ülkeydi ve bu noktada halkın temsil edildiği TBMM'nin dikkate alınması gerekliydi.⁴³¹ Bu görüş, Hükümet içerisinde herhangi bir görevi bulunmayan ancak AKP içerisinde etkili bir isim olan Meclis Başkanı Arınç tarafından da benimsenmiştir.⁴³²

⁴²⁷ Bu ayrışma daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

⁴²⁸ Yeni Şafak, "Çekiç Gücü unutmamak", Yeni Şafak, 07.12.2002.

⁴²⁹ Örneğin, AKP'nin kuruluş ve iktidar olma dönemlerinde en önemli destekçilerinden biri olan Fehmi Kuru, AKP'nin Irak savaşı dışında kalması gerektiğini güçlü bir şekilde dile getirmekteydi. Kuru'ya göre, Türk halkının çoğunluğu savaşa karşıydı ve Hükümet kararlı bir şekilde savaşı önlemeye yönelik bir politika izlemeliydi. Bkz.: Fehmi Kuru, "Savaşa hayır", **Yeni Şafak**, 23.12.2002, "Savaş planlayanlar zorda", **Yeni Şafak**, 06.01.2003; "Savaş değil barış", **Yeni Şafak**, 20.01.2003. Fehmi Kuru'nun yanında, AKP'yi destekleyen Ahmet Taşgetiren, Ali Bayramoğlu, Ali Bulaç gibi isimler de savaşa karşıt kampta yer almıştır. Bu hususta bkz.: Ahmet Taşgetiren, "Neler oluyor?", **Yeni Şafak**, 27.12.2002; "Türkiye girmezse", **Yeni Şafak**, 02.01.2003. Ali Bayramoğlu, "Savaş neye yarar?", **Yeni Şafak**, 07.12.2003; "Savaş oyunları ve gerçekleri...", **Yeni Şafak**, 22.01.2003.

⁴³⁰ Bu kuşkuvarın temelinde AKP içerisinde, daha önce Millî Görüş hareketi içerisinde yer almış ve sistem karşıtı söylemlerde bulunmuş politikacıların yer alması bulunmaktaydı. Bu durum, AKP ile özellikle ordu arasında çeşitli sürtüşmelere sebebiyet vermiştir. Nitekim Irak meselesinin devlet kademesinde ve kamuoyunda yoğun bir şekilde tartışıldığı bir zamanda Abdullah Gül, Aralık 2002'de gerçekleşen Yüksek Askerî Şura toplantısında irticai faaliyetlerinden ötürü 7 askerî ordudan atılmasını öngören karara muhalefet şerhi koymuş ve bu Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök tarafından eleştirilmiştir. Bkz.: Milliyet, "Gül'ün şerhi irticaya cesaret verdi", 09.01.2003.

⁴³¹ Radikal, "Gül'e bir dokun bin ah işit", 22.12.2002.

⁴³² Radikal, "Arınç, Irak için gizli oturum istedi", 25.12.2002.

Bu şartlar altında gerçekleşen 31 Ocak 2003 tarihli MGK toplantısında, Irak'ın BM Güvenlik Konseyi'nin 1441 sayılı kararı⁴³³ uyarınca kitle imha silahlarından arındırılması gerektiği belirtilmiş ve Irak'ta yeni bir çatışmanın ortaya çıkmasının bölge ülkelerinin aleyhine olduğunun altı çizilmiştir. Türkiye'nin meselenin barışçıl yollardan çözülmesinden yana olduğu ancak askeri operasyon kaçınılmaz olduğu takdirde bunun uluslararası yasallık ve uzlaşma temelinde gerçekleşmesi gerektiği tekrar belirtilmiştir. Türkiye, barışçıl bir çözümden yana olmakla birlikte, 1982 Anayasası'nın 92'inci maddesinde belirtilen uluslararası yasallık koşulu gerçekleşmek koşuluyla Hükümet, Türkiye'nin ulusal çıkarlarını korumak amacıyla her türlü tedbiri almalıdır.⁴³⁴

MGK, Hükümet'e Anayasanın 92'inci maddesinin işletilmesi tavsiyesinde bulunuyordu. Bu tavsiye, Hükümetin elini güçlendirmekle birlikte, toplantı sonrasında açıklama yapan Başbakan Yardımcısı Ertuğrul Yalçınbayır, MGK kararının Hükümet için bağlayıcı değil tavsiye niteliğinde olduğunu belirterek, meselenin Bakanlar Kurulunda görüşülüp karara bağlanacağını belirtmiştir.⁴³⁵ Bu açıklama Hükümetin, Irak konusunda tek karar mercii olarak olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Asker kanadı ise MGK kararından daha memnun gözükmekteydi.⁴³⁶

ABD'nin taleplerini Türkiye'ye iletmesi ve 31 Ocak MGK'sında alınan kararlar sonrasında Gül Hükümeti, tezkere meselesini Meclise taşımaya karar vermişlerdir. Ancak Mecliste oylanacak olan tezkere, toplumun tepkisi ve Hükümet içerisindeki ayrışmalar nedeniyle bir kerede değil, ayrı ayrı düzenlenerek Meclise gönderilmiştir. Bu bakımdan, 31 Ocak MGK'sından 1 Mart Tezkeresi'ne giden süreç 'tezkereler dönemi' olarak tanımlanabilir.

⁴³³ Söz konusu karar, Güvenlik Konseyi tarafından 8 Kasım 2002 tarihinde alınmıştır. Bu karar, Irak'ın koşulsuz işbirliği yapmasını ve bu işbirliğinin bir takvime bağlanmasını öngörmekteydi. Buna göre Irak yönetimi, 30 gün içerisinde elindeki kitle imha silahlarının bir dökümünü BM'ye sunması gerekmekteydi. Söz konusu döküm, 7 Aralıkta BM'ye sunulmuş ancak tatmin edici bulunmamıştır. Bkz.: Arı, "Türkiye, Irak ve ABD: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Basra Körfezi'nde Yeni Parametreler", op.cit., s. 715.

⁴³⁴ Tam metin için bkz.: T.C. Milli Güvenlik Genel Sekreterliği Resmi Web Sitesi, "2003 Ocak Ayı Toplantısı", <http://www.mgk.gov.tr/index.php/2003-yili-ocak-ayi-toplantisi>, (e.t. 12.09.2013).

⁴³⁵ Milliyet, "MGK kararı bağlayıcı değil", 02.03.2003.

⁴³⁶ Askerin Türkiye'nin Irak'ta ABD'yle birlikte hareket edilmesi yönündeki görüşleri önceden bilinen bir olguydu. Nitekim Özkök'ün 8 Ocakta verdiği, gazeteci ve yazarların yanında medya patronlarının da katıldığı yeni yıl davetinde, Hükümeti hareketsiz kaldığı için eleştirmiştir. Bkz.: Bila, op.cit., s. 193.

3. Tezkereler Dönemi

31 Ocak MGK toplantısında Meclisten 92'inci madde uyarında yetki kullanılması hususunda tavsiye verilmesi sonrasında Hükümet, konuyu Meclise götürmeye karar vermiştir. Bu hususta Meclisten üç hususta yetki alınması gerekmektedir: Üs ve limanlarda modernizasyon için Amerikan askerlerinin Türkiye'ye gelmesi, yabancı askerlerin Türkiye'de konuşlanması ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi. Hükümet bu üç hususu tek tezkerede toplamak yerine, ayrı ayrı düzenleyerek Meclise göndermiştir.

3.1. 6 Şubat Tezkeresi

Başbakan Gül'ün bölge ülkeleri ve Saddam nezdinde yaptığı girişimlerin sonuçsuz kalması, Irak meselesinin barışçıl bir düzlemde çözülmesi olasılığını oldukça zayıflatmıştır. Nitekim Başbakan Gül, 5 Şubat günü gazetecilerin Ankara temsilcilerine yaptığı açıklamada, Türkiye'nin barışçıl çözüm için elinden geleni yaptığını ve artık sorumluluğun Saddam Hüseyin'de olduğunu belirtmiştir. Gül'e göre, Türkiye'nin çıkarları meselenin dışında kalmamayı ve ABD ile birlikte hareket etmeyi gerektirmekteydi.⁴³⁷

Başbakan Gül, ABD'yle birlikte hareket edilmesi gerektiğini belirtse de, bu hususta hem kamuoyunun hem de AKP milletvekillerinin ikna edilmesi gerekmektedir. Toplumda savaşa karşı güçlü bir tepki vardı ve AKP'li milletvekilleri savaşın meşruiyeti konusunda kuşkulara sahipti. Zira MGK kararında, askeri müdahalenin uluslararası meşruiyet ve yasallık çerçevesinde gerçekleşmesi gerektiği belirtildiği halde, bu hususta BM Güvenlik Konseyi'nden herhangi bir karar çıkmamıştı. Her ne kadar üs ve modernizasyona izin veren tezkereler herhangi bir savaş taahhüdü olmasa da, Türkiye'nin ABD yanında yer almasına ilişkin güçlü bir karine olacaktı.

Hükümet kamuoyunun baskısını hafifletmek ve AKP tabanını ikna etmek için ABD karşısında bir salam taktiği izlemiştir. Buna göre, ABD'nin talepleri kademe kademe yerine getirilecek ve böylece hem kamuoyu tepkisi azaltılacak hem de ABD'den daha fazla yardım almak alınacaktır.⁴³⁸ Diğer yandan Hükümet, hem kendi tabanını hem de muhalefeti süreç

⁴³⁷ Murat Yetkin, "Irak'ta ABD'nin yanındayız", **Radikal**, 06.02.2003.

⁴³⁸ Fikret Bila, "Salam Taktiği", **Milliyet**, 03.02.2003.

hakkında bilgilendirerek, sürece yönelik destek sağlamayı amaçlıyordu.⁴³⁹ Başbakan Gül, bu yöndeki ilk girişimini 4 Şubat'ta CHP lideri Deniz Baykal ile görüşerek yapmıştır. Bu görüşmede Baykal, Türkiye'nin çıkarları yurt dışına asker gönderilmesini gerektiriyorsa buna evet diyeceklerini ancak yabancı ülke askerlerinin Türkiye'de konuşlanmasına izin verilmemesi gerektiğini söylemiştir.⁴⁴⁰ Ayrıca Baykal, bir gün sonra partisinin grup toplantısında, Kuzey Irak'a asker gönderilmesinin kaçınılmaz olduğunu ancak Amerikan askerinin Türkiye'de konuşlanmaması gerektiğini belirtmiştir. Baykal'a göre ABD'nin Irak gerçekleştirmeyi düşündüğü müdahalenin uluslararası meşruiyeti yoktu ve bu durumda Meclise tezkere göndermenin Anayasa'nın 92'inci maddesine aykırılık oluşturuyordu.⁴⁴¹

Ana muhalefet lideriyle yapılan görüşmelerden yanında, AKP lideri Erdoğan, Hükümet politikalarına destek sağlamak için kendi tabanına Irak politikasının nedenlerini açıklamaktaydı. Erdoğan AKP grup toplantısında yaptığı konuşmada, hareketin başında denklemin dışında kalınırsa, sonraki gelişmeleri yönlendiremeyeceklerini ve bunun da Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye düşürmek anlamına geldiğini belirtmekteydi. Erdoğan, partisinin devlet adamı olmanın verdiği sorumlulukla hareket etmesi gerektiğini söylemekteydi.⁴⁴²

Hem Erdoğan hem de Gül Hükümet politikalarına destek sağlamak ve bu hususta gerekli kaynaklara erişmek için hem kendi partilerini hem de muhalefeti ikna etme çabası içerisine girmiştir. Bu hedefin gerçekleştirilmesinde, MGK kararlarında da vurgulanan uluslararası meşruiyet koşulunun gerçekleşmemesi önemli bir engel teşkil etmiştir. Zira bu durum, Hükümetin kamuoyundan destek bulmasını zorlaştırmış ve dış politikada daha özerk bir konumda olması önünde bir engel teşkil etmiştir.

Diğer yandan Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, 6 Şubat Tezkeresi'nin oylanmasına saatler kala özel kalem müdürü aracılığıyla görüşlerini açıklamıştır. Buna göre Hükümetin adımları MGK kararları çerçevesindedir. Üs-liman tezkeresi, uluslararası yasallık koşullarına ve Anayasaya aykırı bir durum değildir. Ancak ABD'nin Irak'a

⁴³⁹ Hükümet, muhalefeti de kendi yanına çekerek toplumun daha büyük bir kesimini yanında çekmeyi amaçlıyordu. Bu da, onun dış politikada elini kuvvetlendirecek bir unsurdur.

⁴⁴⁰ Aktaran: Fikret Bila, "Baykal'ın koşulu", **Milliyet**, 04.02.2003.

⁴⁴¹ Hürriyet, "Baykal: K. Irak'a asker göndermek kaçınılmaz", 04.02.2003.

⁴⁴² Milliyet, "Erdoğan AKP'lilere artık çıkış yok dedi", 05.02.2003.

müdahalede bulunabilmesi için ikinci bir BM kararı olmalıdır. Başka bir deyişle, askeri müdahale, uluslararası meşruiyete sahip olmalıdır.⁴⁴³

Yukarıda belirtilen siyasi ortam içerisinde 4 Şubat 2003 tarihinde gerçekleşen Bakanlar Kurulu toplantısında tezkerenin bölünmesi kararı alınmıştır. Zira Gül'e göre üs modernizasyonu dışında tezkere hazırlamak için gerekli şartlar oluşmamıştı. Mevcut ortam dikkate alındığında, hem üs modernizasyonu hem asker kabul ve gönderme hem de hava sahasının açılması mümkün gözüküyordu.⁴⁴⁴

Tam adı "*Türkiye'deki askeri üs ve tesisler ile limanlarda gerekli yenileştirme, geliştirme, inşaat ve tevsi çalışmaları ile altyapı faaliyetlerinde bulunmak amacıyla, Amerika Birleşik Devletlerine mensup teknik ve askeri personelin 3 ay süreyle Türkiye'de bulunmasına, Anayasanın 92'nci maddesi uyarınca izin verilmesine dair Başbakanlık tezkeresi*" olan tezkere, 6 Şubat günü Mecliste milletvekillerinin oyuna sunulmuştur. Gizli yapılan ve AKP'liler ile CHP'liler arasında sert tartışmalara sebep olan oturumda, Başbakanlık tezkeresinin açık oylamasına 510 üye katılmış; 193 ret, 9 çekimser oya karşı 308 kabul oyuyla Başbakanlık tezkeresi kabul edilmiştir.⁴⁴⁵

Askeri üs ve limanlarda modernizasyona izin veren tezkere, AKP içerisindeki bölünmeleri görünür kılmıştır. Oylama öncesinde Abdullah ve Erdoğan parti grubunu ikna etmek için yaptıkları toplantıda, Gül bunun bir savaş ilanı olmadığını söylerken, Erdoğan ise daha sert bir üslupla AKP'nin, CHP'nin oyununa gelmemesi gerektiğini ve kimsenin ABD'ye meydan okuyamadığını belirtmiştir. Bu toplantıda Erdoğan ve Gül'e muhalif sesler yükselirken, tezkere kabul edilirse istifa ederim diyen AKP'li Göksel Küçükali ise bu bir savaş ilanı değil diyerek istifadan vazgeçmiştir.⁴⁴⁶

Basında AKP'nin tezkerenin kabul edilmesi noktasında 44 fire verdiğine yönelik haberler yapılmıştır.⁴⁴⁷ Bu hususta sayının ne olduğundan ziyade, kamuoyunda ve Hükümet'te sebep olduğu etkileri açısından ele alınması gerekmektedir. Üs ve

⁴⁴³ Balbay, op.cit., s. 82.

⁴⁴⁴ Yetkin, op.cit., s. 147.

⁴⁴⁵ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem 22, Cilt 4, Yasama yılı 1, 06.02.2003, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c004/tbmm22004032.pdf>, (e.t. 05.05.2013). s. 583.

⁴⁴⁶ Milliyet, "Irak tezkeresi AKP'yi çatlattı", 07.02.2003.

⁴⁴⁷ Tezkere kapalı oturumda görüşüldüğü için Meclis tutanakları ve oy dağılımı kapalıdır. Basında AKP'nin 44 ve 53 fire verdiğine yönelik haberler yapılmıştır. Bu haberler, CHP'li milletvekillerinin tümünün ret oyu verdiği varsayımına dayanmaktadır. Zira CHP oturum başlamadan önce gerçekleştirdikleri ön oylamada ret oyu vermişlerdir. Bkz.: Milliyet, "Tezkereye ret oyu", 07.02.2003.

modernizasyona izin veren tezkere, AKP içinde ve kamuoyunda tepkilere sebep olmuştur. Hükümet bu tepkileri değerlendirerek, ikinci tezkereyi, yani yurt dışına asker gönderme ve yabancı askerlerin Türkiye’de konuşlanmasına izin veren tezkereyi, toplumu bu hususta ikna etmek amacıyla ileri bir tarihe ertelemiştir.

3.2. 1 Mart Tezkeresi

Üs ve limanlarda yapılacak modernizasyon çalışmalarına izin veren tezkerenin kabul edilmesi sonrasında Bush yönetimi, yabancı askerlerin Türkiye topraklarında bulunmasına izin veren tezkerenin Meclise gönderilmesi ve bir an önce kabul edilmesi için Gül Hükümeti üzerinde baskı yapmaya başlamıştır. Hükümet ise, toplumdan gelen baskıları azaltmak ve ABD ile yapılacak mutabakatın yazılı bir metin halinde düzenlenmesi için zaman kazanmaya çalışmış ve şubat ayı içerisinde Meclis’e gelmesi beklenen ikinci tezkere, 1 Mart tarihinde Meclise gelmiştir.

3.2.1. Tezkere Öncesi Ulusal Ortam

Üs ve modernizasyona izin veren tezkerenin Mecliste kabul edilmesi sonrasında, ikinci tezkerenin Meclise ne zaman geleceği hususu, kamuoyunun gündemini en çok meşgul eden mesele haline gelmiştir. Amerikan yönetimi, sürecin hızlanması amacıyla, ikinci tezkerenin bir an önce Meclis’e gelmesi için Gül Hükümeti üzerinde baskı uygulamaya başlamıştır. Ancak Hükümet, kamuoyunda savaşa yönelik tepkilerin olması, Irak’a yapılacak müdahaleyle ilgili olarak herhangi bir BM kararının olmaması ve ABD ile Türkiye arasındaki işbirliğiyle ilgili herhangi bir yazılı mutabakat sağlanmaması sebebiyle ikinci tezkerenin Meclise gelmesini geciktirmiştir.

31 Ocak MGK’sında çıkan kararda, Irak’a yapılacak söz konusu müdahalenin uluslararası hukuk kurallarına uygun bir şekilde yapılmasını gerektiğini belirtilmekteydi. Bahsi geçen dönemde, ABD Irak’ta kitle imha silahlarının var olduğuna ilişkin olarak uluslararası kamuoyunu ikna etme gayreti içerisindeydi. ABD Dışişleri Bakanı Powel, Iraklı yetkililer arasında gerçekleştiği iddia edilen ve yasak araçların BM denetçilerinden saklanmasıyla ilgili konuşmaların yer aldığı kasetleri Güvenlik Konseyi’ne dinletti.⁴⁴⁸ Ancak

⁴⁴⁸ Milliyet, “Saddam’a yeter deyin”, 07.02.2003.

Güvenlik Konseyi'nden ABD'nin beklediği şekilde herhangi bir karar çıkmadı. Bunun yanı sıra, hem BM Güvenlik Konseyi'nde Irak ile ilgili denetim raporlarını sunan BM silah denetçileri şefi Hans Blix hem de Uluslararası Atom Enerjisi Daire Başkanı Muhammed El Baradei, Irak'ta yasaklı silahlara dair herhangi bir kanıt bulunamadığını belirtmişlerdir.⁴⁴⁹ Bu durum Hükümeti zor durumda bırakmıştır zira Türk makamları, her fırsatta, olası bir askeri müdahalenin uluslararası meşruiyet koşulları çerçevesinde yapılması gerektiğinin altını çizmişlerdir.

İkinci olarak, toplumdaki güçlü savaş karşıtlığı birinci tezkerenin kabul edilmesinden sonra daha da belirgin hale gelmiştir. Toplumun büyük bir kesimi, bu savaşın Türkiye'nin savaşı olmadığını ve bu bakımdan böyle bir savaşa müdahil olmaması gerektiğini düşünmekteydi.⁴⁵⁰ Bu durum Hükümet üzerinde önemli bir baskı unsuruydu. Nitekim Hükümet, ilk tezkerenin kabul edilmesini bayramdan önceye getirterek, milletvekillerinin seçim gittikleri seçim bölgelerinde seçmenlerin etkisi altında kalmasının önüne geçmek istemiştir.⁴⁵¹

Diğer yandan, ABD'yle sürdürülen pazarlıklarda Türkiye'nin pozisyonuyla ilgili basında çıkan haberler de, hem toplumda hem de devlet organları içerisinde tepkilere sebep olmaktadır. Özellikle, Dışişleri Bakanı Yakış ve Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı Ali Babacan'ın, yanlarında ekonomi bürokratlarıyla birlikte Washington'da buldukları temaslar sırasında basında çıkan haberler kamuoyunun, hem Gül Hükümeti'ne hem de ABD'ye yönelik tepkisine neden olmuştur.⁴⁵²

Hükümetin önündeki engellerden biri de, ABD ile yapılacak olan işbirliğinin herhangi bir yazılı metne dayanmamasıydı. Bu durum, Türkiye'nin oldu-bittilerle karşı karşıya kalmasına sebep olabilirdi ki özellikle AKP içerisinde bu hususa yönelik ciddi bir tepki vardı.

⁴⁴⁹ Hürriyet, "Blix: Irak'ta kitle imha silahları bulunamadı", 14.02.2003.

⁴⁵⁰ Strateji GFK'nin yaptığı araştırmaya göre, Türk halkının yüzde 90'ı savaşa karşı bir tutum benimsemişti. Bkz.:Radikal, "Türk halkı savaşa karşı", 02.16.2003.

⁴⁵¹ Balbay, op.cit., s. 124.

⁴⁵² Özellikle Akşam gazetesinde çıkan, 26.02.2003 tarihli ve Yalçın Pekşen imzalı haberde, söz konusu görüşmelerde Başkan Bush'un Türk tarafını at pazarlığı yapan Texaslılara benzetmesi kamuoyunda tepkiyle karşılanmıştır. Ahmet Erimhan, **Çuvalfaki Müttefik**, 1. b., Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 98. Bunun yanı sıra, Batı medyasında, Türkiye'yi ABD'den ekonomik yardım almak için her türlü yolu deneyen bir aktör olarak gösteren ve kamuoyunda tepkiye sebep olan karikatürler yapılmıştır. Bu hususta bkz.: Balbay, op.cit., ss. 174-177.

3.2.2. Mutabakat Metni Müzakereleri

Şimdiye kadar olan süreçte, Dışişleri Bakanlığının süreç içerisinde çok fazla etkin olmadığı söylenebilir. Her ne kadar Dışişleri Müsteşarı Uğur Ziyal ile Washington büyükelçisi Faruk Loğoğlu, Amerikan yönetimiyle yapılan temaslarda bulunan heyetlerde yer alsalar da, süreç daha çok Hükümetin başı olan Abdullah Gül ve AKP lideri Tayyip Erdoğan aracılığıyla yürütülmüştür. Üs ve limanlarda modernizasyona izin veren tezkerenin Meclis tarafından kabul edilmesinde önce, 2002 seçimlerinde MHP'den aday olan ancak Meclise giremeyen büyükelçi Deniz Bölükbaşı⁴⁵³ ABD ile yürütülecek mutabakat müzakerelerinde görevlendirilmiştir. Amerikan tarafında ise mevkidaşı Marisa Lino müzakerelerde bulunmak üzere görevlendirilmiştir. Bölükbaşı ile Lino arasında gerçekleştirilen müzakereler 1 Şubat'ta başlamıştır.⁴⁵⁴

Türkiye ile ABD'li yetkililer arasında gerçekleşen müzakerelerde en çok sorun çıkaran konuların başında, ABD'nin Kuzey Irak'taki Kürt gruplara ağır silahlar vermek istemesi ve bunun Türkiye'nin denetimi dışında yapmak istemesi gelmekteydi. Amerikan yönetimi, Kürtleri Saddam'a karşı silahlandırdığını belirtse de, Türk tarafı, bölgede Kürt gruplara verilecek olan silahlar hakkında Türkiye'nin haberdar edilmesini ve bu silahların savaş sonrası dönemde toplanmasını istemekteydi. Diğer yandan ABD, Türkiye'de bulunduracağı silah ve mühimmatın karşılıklı mutabakatlarla belirlenmesini ve bu miktardaki artışların Türkiye'nin ön iznine tabi olmasını istememekteydi. İkinci olarak, Kuzey Irak'ta görev yapacak Türk askerlerinin, PKK dahil olmak üzere, kendilerine ateş açılmadığı müddetçe herhangi bir silahlı müdahalede bulunmaması hususu vardı. Amerikan yetkililer, sadece meşru müdafaa amacıyla Türk askerinin silah kullanabilmesini istemekteydi. İki taraf arasında sorun yaratan diğer bir husus ise, vergilendirme ve Amerikan askerlerinin tabii olacağı yargı makamları konusundaydı. ABD tarafı, Amerikan askerlerinin vergide muaf tutulmasını ve Amerikan yargısına tabii olmasını istemekteydi.

Yukarıda belirtilen hususlar Bölükbaşı ile Lino arasında sert tartışmalara sebep olmuş ve Türk tarafı birkaç kez masadan kalkmıştır. Ancak, yapılan müzakere sonucunda

⁴⁵³ Ahmet Erimhan'a göre, Deniz Bölükbaşı, 3 Kasım seçimlerinin ilk kez telaffuz edilmesinde etkili olmuştur. Devlet Bahçeli'yi etkileyerek AKP iktidarına giden yolu açmıştır. Bu bakımdan AKP Hükümeti tarafından tutulan bir isimdir. Erimhan, op.cit., s. 87.

⁴⁵⁴ Türk yetkililer ile ABD'li yetkililer arasında gerçekleşen müzakerelerle ilgili olarak basında çok sayıda haber yapılmıştır. Ancak bu bölüm, müzakerelere bizzat katılan Büyükelçi Deniz Bölükbaşı'nın konuyla ilgili yazdığı kitabından derlenmiştir. Bkz.: Bölükbaşı, op.cit., ss. 32-74.

ABD ile uzlaşma sağlanmıştır. Buna göre, Kuzey Irak'taki Kürt gruplara verilecek silahlar konusunda Türkiye bilgilendirilecek ve bu gruplara ağır silahlar verilmeyecektir. İkinci olarak, Kuzey Irak'ta görev yapacak olan Türk askerleri, başta PKK olmak üzere diğer terörist grupların kendilerini ateş açmasını beklemeden gerekli önlemleri alacaktır. Üçüncüsü, Türkiye Cumhuriyeti yargı makamları, öncelikli olarak yargı yetkisine sahip olacaktır. Son olarak, Amerikan askerlerinin kişisel harcamaları Türkiye vergi mevzuatına uygun olarak vergilendirilecektir.

Ayrıca, görüşmelerde Türkiye'nin ABD'den alacağı ekonomik yardım miktarı belirlenmiş ve Amerikan tarafı Türkiye'nin kırmızı çizgilerine karşı güvence vermiştir. Buna göre, Türkiye bir kısmı hibe bir kısmı ise kredi şeklinde olmak üzere 15 milyar dolar yardım alacak ve Irak'ın toprak bütünlüğü korunacaktır. Türkiye, tüm bu yardımlara karşılık ABD ile Irak'ta tam işbirliği yapacaktır.

Mutabakat metninin bu şekilde sonuçlanmasında Bölükbaşı'nın oynadığı rol, Dışişleri Bakanlığının da savaş olasılığı ve Türkiye'nin bu savaştaki yeri konusunda bilgi verir mahiyettir. Sürecin sonuna yaklaştıkça, Bakanlık da Türkiye'nin sürece dahil olması gerekliliği üzerinde durmaya başlamıştır. Nitekim Bakanlık, Şubat ayında 'Önümüzdeki günlerde Irak'a yönelik bir askeri operasyon gerçekleşirse' ifadesinin yer aldığı bir genelge yayınlayan Bakanlık, savaş durumunda alınması gereken tedbirlerle ilgili olarak kendi personeline bilgi vermiştir.⁴⁵⁵

3.2.3. Hükümetin İkna Çabaları

Yukarıda belirtildiği gibi, toplumda ve AKP içerisinde tezkereye karşı tepkiler vardı. Hükümet, bu tepkileri dindirmek ve uyguladığı dış politikaya hem partinin hem de toplumun desteğini kazanmak için ikna politikaları uygulamaktaydı. Zira ABD'nin talepleri, Hükümetin tek başına karşılayamayacağı taleplerdi ve bu hususta toplumun ve Meclisin, yürütülen dış politikaya rıza göstermesi gerekmektedir.'

Bu hususta ilk girişim, Başbakan Gül tarafından yapılmıştır. Gül 8 Şubat akşamı yaptığı 'milletle sesleniş' konuşmasında, Türkiye'nin barış konusunda her türlü girişimi yaptığını ve yapmaya devam edeceğinin altını çizdikten sonra, bütün bu çabalara rağmen

⁴⁵⁵ Radikal, "Dışişleri de savaş dedi", 22.02.2003.

barış ümitlerinin tükenebileceğini ve Türkiye'nin her türlü durumu hazırlıklı olması gerektiğini belirtmiştir.⁴⁵⁶

İkinci olarak, 1 Mart Tezkeresi'nin Meclise gönderilmesinin görüşüldüğü 24 Şubattaki Bakanlar Kurulu toplantısı öncesi yapılan AKP grup toplantısında, Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış, Devlet Bakanı Ali Babacan ve Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül, ABD ile işbirliği yapılmadığı takdirde, Türkiye'nin uğrayacağı zararlarla ilgili olarak bilgi vermiştir. Buna göre, ABD ile işbirliği yapılmadığı takdirde, Kürt devleti kurulacağı, Türkiye'nin AB ve Kıbrıs konusunda yalnız kalacağı, ekonomide çöküntü yaşanacağı uyarısı yapılmıştır.⁴⁵⁷

AKP Hükümeti, dış politikadaki özerkliğinin azaldığı bir dönemde, toplumu ve kendi tabanını ikna ederek Kuzey Irak'ta uygulanacak olan politikaya destek aramaktaydılar. Daha önce belirtildiği gibi, ABD'nin talepleri Gül Hükümeti'nin, toplum ve devletin diğer organlarıyla işbirliği yapmasını gerekli kılmaktaydı zira Hükümet tek başına ABD'nin taleplerini karşılayacak güce haiz değildi.

3.2.4. Tezkere'nin Mecliste Oylanması

24 Şubattaki Bakanlar Kurulu toplantısında, 1 Mart Tezkeresi'nin Meclise gönderilmesi kararı alınmıştı. Tezkerenin 1 Mart tarihinde Meclise gelmesinin sebebi, 28 Şubat günü yapılacak olan MGK toplantısıydı. Hükümet, bu MGK toplantısından Tezkerenin geçirilmesini kolaylaştıracak bir karar çıkmasını bekliyordu. Ancak, 28 Şubattaki MGK toplantısından sonra yayımlanan bildiriye, tezkereye ilişkin herhangi bir madde konulmamıştır.⁴⁵⁸

Hükümet adına Abdullah Gül Tezkereyi Mecliste okumuştur. Buna göre Irak konusunda yaşanan gelişmeler, Hükümet tarafından dikkatle ve endişeyle izlenmektedir. 58'inci Hükümet, meselenin barışçıl yollardan çözülmesi için gerekli girişimlerde bulunmuştur. 6 Şubat 2003 tarihinde Meclis, meseleyle ilgili güvenlik önlemlerini almak için Hükümet'e yetki vermiştir. Bu çerçevede Türkiye'deki üs ve limanlarda gerekli çalışmaların yapılması için ABD ile 8 Şubat 2003 tarihinde bir mutabakat muhtırası

⁴⁵⁶ Hürriyet, "Gül: Savaş istemiyoruz ama...", 08.02.2003.

⁴⁵⁷ Hürriyet, "İkna için 3 uyarı", 26.02.2003.

⁴⁵⁸ Bila, op.cit., s. 217.

hazırlanmıştır. Bugün gelinen noktada kriz daha da derinleşmekte ve Irak'taki durum terör unsurlarının bölgede güçlenmesine sebep olmaktadır. Bu durum Türkiye'nin milli birlik ve ülke bütünlüğüne yönelik güçlü tehditlerdir. Bunun yanında geçmişteki tecrübelerde göz önüne alındığında, Kuzey Irak'tan Türkiye'ye toplu bir göç hareketine karşı Türkiye'nin hazırlıklı olmasını gerektirmektedir. Bu çerçevede, gereği, kapsamı, sınırı ve zamanı Hükümet tarafından belirlenecek şekilde, Meclisten şu hususlarda yetki istemiştir:

1. Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi ve bu kuvvetlerin gerektiğinde belirlenecek esaslar dairesinde kullanılması,
2. Uluslararası meşruiyet kuralları çerçevesinde, en fazla 62 000 askerî personelin ve hava unsurları olarak 255 uçak ve 65 helikopteri aşmamak kaydıyla yabancı silahlı kuvvetler unsurlarının, hükümetin tespit edeceği mücavir bölgelerde geçici olarak konuşlandırılmak üzere 6 ay süreyle Türkiye'de bulunması; bu amaçla Türkiye'ye gelecek yabancı kara kuvvetlerinden destek unsurları dışındaki muharip unsurların geçici olarak konuşlandırıldıkları bölgelerden Türkiye dışına intikallerinin en kısa sürede tamamlanması ve yabancı hava ve deniz kuvvetleri ile özel kuvvetler unsurlarının muhtemel bir harekâta kullanılmalarını sağlayacak şekilde konuşlanmaları ve yabancı silahlı kuvvetlere mensup hava unsurlarının Türk hava sahasını üst uçuş amacıyla kullanmaları için gerekli düzenlemelerin yapılması; bu yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'ye gelişiyle ilgili hazırlıkların yürütülmesine, Türkiye ülkesinde tabi olacakları statü ve Türk Silahlı Kuvvetleriyle işbirliği esas ve usullerine ilişkin düzenlemelerin hükümetin belirleyeceği esaslar çerçevesinde yapılması.⁴⁵⁹

Tezkerenin Mecliste görüşülmesi sırasında ana muhalefet partisi, iktidar partisine karşı çok sert eleştiriler yöneltmiştir. Ana muhalefet partisi CHP adına kürsüye gelen Önder Sav, Hükümetin meseleyle ilgili zayıf noktalarını hedef alan bir konuşma yapmıştır. Sav, Irak yapılacak olan askeri müdahalenin uluslararası meşruiyetten yoksun olduğunu belirtmiş, Fransız devlet adamı Talleyrand'ın *"Süngülerle her şeyi yapabilirsiniz ancak üzerine oturamazsınız"* sözünü hatırlatarak, Türk askerinin hayatlarını kaybetmesi durumunda halkın AKP'yi affetmeyeceğini ileri sürmüştür. Bunun yanı sıra milletvekillerine

⁴⁵⁹ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem 22, Cilt 6, Yasama yılı 1, 01.03.2003, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c006/tbmm22006039.pdf>, (e.t. 05.05.2013) ss. 115-117.

hitaben, “Yokluk içinde bağımsızlık savaşı veren bir ulusun milletvekilleri olarak, bir komşu Müslüman ulusun bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne, doğal kaynaklarına el uzatılmasına izin vermeyiniz.” diyen Sav, “ABD’den korkmayın, Allah’tan korkun” diyerek sözlerine son vermiştir.⁴⁶⁰

Önder Sav’ın bu sözlerinin milletvekilleri üzerinde etkili olduğu ileri sürülebilir. Zira Sav’ın konuşmalarında vurgu yaptığı hususlar, kamuoyunda Tezkereye yönelik tepkileri özetlemekteydi. Murat Yetkin, Sav’ın konuşmasının Meclisteki AKP milletvekillerini çok etkilediğini ve AKP adına konuşan grup başkan vekili Salih Kapusuz’un konuşmasının, bu etkiyi ortadan kaldıramadığını belirtmektedir.⁴⁶¹

Tam adı, ‘*Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine, yabancı silahlı kuvvetler unsurlarının altı ay süreyle Türkiye’de bulunmasına ve muharip unsurların Türkiye dışına intikalleri için gerekli düzenlemelerin yapılmasına Anayasanın 92 nci maddesi uyarınca izin verilmesine ilişkin Başbakanlık tezkeresi*’ olan 1 Mart Tezkeresi, 533 milletvekilinin katıldığı ve kapılı oturumda yapılan oylamada 264 kabul, 250 ret, 19 çekimser oyla reddedilmiştir.⁴⁶²

4. Tezkere’nin Reddedilmesinin Sebepleri

Meclis içerisinde güçlü bir çoğunluğa sahip olan AKP Hükümeti’nin, 1 Mart Tezkeresi’nin Meclis tarafından kabul edilmesini sağlayamamasının nedenlerine geçmeden önce, önceki hükümetlerin meseleye yaklaşımını, o dönemdeki siyasal koşullar dikkate alınarak özetlemek, 1 Mart Tezkeresi’nin analiz edilmesi noktasında yerinde olacaktır.⁴⁶³

Daha önce de belirtildiği gibi, Irak meselesi, Türkiye gündemine 1990’larla birlikte girmiştir. Bu dönemde uluslararası sistem çerçevesinde önemli gelişmeler olmuş ve SSCB ortadan kalkmıştır. Bu durum, ABD’nin uluslararası sistemde tek süper güç olarak kalmasını

⁴⁶⁰ Ibid., ss. 118-122.

⁴⁶¹ Yetkin, op.cit., s 171.

⁴⁶² Söz konusu Tezkere, bir Meclis kararıdır ve bu bakımdan oylamaya katılanların salt çoğunluğu tarafından kabul edilmesi gerekmektedir. Tezkere, oylamaya katılan milletvekillerinin çoğunluğu tarafından kabul edilmediği için reddedilmiştir.

⁴⁶³ Daha önce de belirtildiği gibi, bir devletin dış politikasını belirleyen birincil unsur uluslararası sistemdeki kapasite dağılımıdır. Ancak bu unsur, bir dış politika eylemini açıklamak bakımından yeterli değildir. Bu bakımdan, ulusal politikanın analizlere dahil edilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, Türkiye’deki hükümetlerin Irak meselesine yönelik yaklaşımları iki açıdan ele alınacaktır. Bunlardan birincisi, hükümetlerin meseleye olan yaklaşımlarıdır. İkincisi, söz konusu hükümetlerin ulusal politikadaki konumu ve karar alma yetenekleridir. Söz konusu analizlerin odak noktası, AKP Hükümeti dönemi olacaktır.

beraberinde getirmiştir. 1990 yılındaki Körfez Savaşı ve 2003 Tezkere krizinin gerçekleştiği dönemde, uluslararası sistemde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Başka bir deyişle, her iki vaka döneminde de ABD, uluslararası sistemdeki başat güçtür. Bu husus, Türkiye'deki hükümetlerin Irak meselesine yönelik yaklaşımlarının anlaşılması noktasında önemlidir. Ele alınan dönemlerde, uluslararası sistemdeki yapı ya da kapasite dağılımı aynı kalırken, Türkiye'deki farklı hükümetler, meseleye farklı yaklaşımlar getirmiştir. Daha açık bir ifadeyle, uluslararası sistemdeki kapasite dağılımı değişmezken, farklı hükümetlerin meseleye yaklaşımı değişiklikler göstermiştir.

1990 yılındaki Körfez Savaşı döneminde Özal, hem hükümet ve yasama üzerinde kontrol sağlamış hem de devlet içindeki diğer organları pasifize ederek dış politikanın yürütülmesinde inisiyatifi kendi üzerine almıştır. Daha önce de belirtildiği gibi Özal, Türkiye'nin bölgede aktif bir politika izlemesinden yanaydı ve ABD'yle birlikte hareket edilmesi gerektiğini ileri sürüyordu. Bu bakımdan kriz dönemi boyunca, devlet içindeki hakim konumundan ve mevcut ortamın bir kriz ortamı olmasından istifade ederek süreci yönlendirme hususunda yoğun bir diplomasi faaliyeti gerçekleştiren Özal, Irak'a karşı uygulanan ambargoya katılma ve Kuzey Irak'taki Kürtleri korumaya amaçlayan Çekiç Gücün ihdas edilmesi hususunda girişimlerde bulunmuştur. Bu dönemde Özal üzerindeki kamuoyu baskısının, dış politikanın uygulanması noktasında yönlendirici olmadığı ileri sürülebilir. Zira Irak'ın kuzeyindeki Kürt gruplarının güçlenmesi hususu, bahsi geçen dönemde Türkiye'nin gündeminde yer almamaktaydı. Çekiç Gücün oluşturulması sonrasında Irak kuzeyindeki Kürt grupların güçlenmesi ve PKK'nın 1990'larda gerçekleştirdiği eylemler Kürt sorununu, Türkiye'nin en önemli güvenlik meselelerinden biri haline getirmiş ve bu husus 2003 Tezkere krizinde de gündeme gelmiştir.

2001 yılında Bush liderliğindeki Cumhuriyetçi Parti'nin iktidara gelmesi ve 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin değişen ulusal güvenlik stratejisi, Irak'taki statüko açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Nitekim Bush yönetimi, 1999 yılında iktidara gelen ve DSP-MHP-ANAP'tan oluşan Koalisyon Hükümeti üzerinde baskı uygulamaya başlamıştır. Amerikan idaresi, Irak'a gerçekleştirilecek olası bir müdahalede Türkiye'yi yanında görmek istemekteydi. Ancak Ecevit liderliğindeki Hükümet, Bush yönetiminin isteklerini kabul etmemiş ve Türkiye'nin savaş-dışı bir konumda kalması gerektiğini belirtmiştir. Her ne kadar Murat Yetkin, Kuzey Irak'ta açılacak olan bir cepheye Türkiye'nin de katılımının Hükümet'in son zamanlarında olasılıklar arasına girdiğini ileri sürse de, Hükümet'in toplum

nazarındaki konumu, mevcut ekonomik kriz ortamı ve Koalisyon içindeki ayrışmalar, böyle karar alınsa dahi, kararın uygulanabilme olasılığını zayıflatmaktadır. Başka bir deyişle Koalisyon Hükümeti, kuzey cephesinden ABD'ye destek olmaya karar verse bile, bunu Meclise ve topluma kabul ettirecek güce haiz değildi.

AKP'nin yüksek bir oy oranıyla iktidara gelmesi ve Mecliste çoğunluk elde etmesine rağmen, 1 Mart Tezkeresi Meclis tarafından kabul edilmemiştir. AKP Hükümeti'nin bu hususta başarısız olmasının sebepleri, Hükümet içindeki ayrışma, Meclisin dış politika konusundaki kısıtlayıcı konumu, kamuoyunun tepkisi ve AKP'nin devlet içindeki konumu olarak sıralanabilir. Bu hususlar, AKP'nin dış politikadaki görelî özerkliğini kısıtlamıştır.

4.1. AKP İçindeki Bölünme

1 Mart Tezkeresi'nin Meclis tarafından kabul edilmemesinin sebeplerinin başında AKP grubunun kendi içerisinde bölünmesi gelmektedir. Bu bölünme Tezkere sürecinin her aşamasında görülmektedir. İlk olarak belirtilmesi gereken, parti içerisinde güçlü bir konuma sahip olan, Parti Genel Başkanı Erdoğan ile Başbakan Gül arasındaki farklılaşmadır. Daha önce de belirtildiği gibi, Erdoğan ve Gül, süreç içerisinde farklı roller üstlenmişlerdir. Erdoğan, aralarında Ömer Çelik, Cüneyd Zapsu, Şaban Dişli ve Egemen Bağış gibi isimlerin yer aldığı, ABD ile ilişkilere daha fazla önem veren ve Tezkere'nin kabul edilmesine taraf olan danışmanlardan istifade ederken Başbakan Gül, Ahmet Davutoğlu ve Murat Mercan gibi, komşularla ilişkilerde çok boyutluluğa inanan ve bazen ABD'ye rağmen işbirliği geliştirme isteğinde olan kesimlerden danışman olarak yararlanmışlardır. Bu hususta özellikle Davutoğlu, savaşa karşı bir tutum benimsemiştir. Diğer yandan, Başbakan Gül'ün halk nazarında sorumlu olması, uygulanacak politikalar konusunda daha ihtiyatlı olmasını beraberinde getirmiştir. Öyle ki Nisan ayında Siirt'te yapılacak olan seçimlerle Başbakanlığı Erdoğan'ın devralacak olmasından ötürü, Tezkere konusunda ihtiyatlı olunması gerektiğinin, kurmayları tarafından Abdullah Gül'e telkin edildiği basında yer almıştır.⁴⁶⁴ Nitekim Abdullah Gül, Irak meselesinin barışçıl yollarla çözülebilmesi için Ortadoğu'daki önemli ülkelerde ziyaretlerde bulunmuş ve Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen'i Irak lideri Saddam Hüseyin ile görüşmek üzere Bağdat'a göndermiştir. Diğer yandan, Hükümet içerisinde yer almasa da, AKP içerisinde önemli bir konuma sahip olan Meclis Başkanı

⁴⁶⁴ Bila, op.cit., s. 213.

Bülent Arınç da Tezkere aleyhinde tutum almıştır. Parti içerisinde önemli bir konumda sahip olan Arınç'ın bu tutumu, AKP içerisindeki bölünmeyi ortaya koyması bakımından önemlidir.

AKP, kapatılan RP sonrasında Milli Görüş hareketi içerisinde ortaya çıkan 'yenilikçiler-gelenekselciler'' ayrışmasında, yenilikçi kanadın liderliğinde kurulmuş bir partiydi. RP, en azından söylem açısından, Batı karşıtı bir hareketti ve Türkiye'nin İslam coğrafyasıyla işbirliğini yapmasını salık vermekteydi. Her ne kadar yenilikçiler RP'nin Batı karşıtı söylemini terk etmiş olsalar da, AKP içerisinde kapatılan RP'li milletvekillerinin olmasının, bu milletvekillerinin Tezkere karşıtı bir tutum benimsemiş olmasında etkili olduğu ileri sürülebilir.⁴⁶⁵

AKP içindeki bölünme, 1 Mart Tezkeresi'nin Meclise gönderildiği 24 Şubat tarihindeki Bakanlar Kurulu toplantısında da kendisi göstermiştir. Bu toplantıda, Adalet Bakanı Cemil Çiçek, Milli Eğitim Bakanı Erkan Mumcu, Sağlık Bakanı Recep Akdağ gibi isimler tezkere karşıtı bir tutum benimserken, Savunma Bakanı Vecdi Gönül, Başbakan Yardımcısı Mehmet Ali Şahin ve Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış Tezkere lehine konuşmalar yapmıştır.⁴⁶⁶ Tezkereyi imzalamakta direnen bakanlar, Başbakan Gül'ün, Türkiye'nin istekleri kabul edilinceye kadar Tezkere'nin Mecliste görüşülmeyeceği sözünüle ikna olmuştur. Toplantı sonrasında bir açıklama yapan Abdullatif Şener, Tezkere'nin tatmin edici olmadığını ancak son kararın Meclise bırakıldığını belirtmiştir.⁴⁶⁷

Netice olarak, 1 Mart Tezkeresi sürecinde parti içi disiplin ortadan kalkmıştır. Bu bakımdan Tezkere, herhangi bir grup kararı alınmadan Meclise gönderilmiştir. Tezkerenin oylanmasında AKP grubu bölünmüş ve 363 milletvekilinin 100'e yakını CHP ile birlikte hareket etmiştir. Nitekim, Erdoğan 26 Mayıs 2007 tarihinde Hürriyet'te yaptığı açıklamada

⁴⁶⁵ Meclis tutanakları açılmadığından, milletvekillerinin hangi doğrultuda oy verdiği bilinmemektedir. Bu bakımdan yukarıda belirtilen unsur kesin olmamakla birlikte, AKP içerisindeki bölünmede etkili olmuş olabilir. Diğer yandan, RP'nin Körfez Krizi sonrasında kurulan Çekiç Güce yönelik bakış açısı bu hususta güçlü bir kanıt oluşturmaktadır. RP'nin lideri Erbakan'a göre, Kuzey Irak'ta Kürtlere güvenli bir bölge sağlamak için oluşturulan Çekiç Güç, büyük bir Ermeni gücüdür ve asıl amacı Müslümanı Müslüman'a kırdırmaktır. Bkz.: **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem 19, Cilt 14 Yasama Yılı 1, 26.06.1992. <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c014/tbmm19014089.pdf>, (e.t. 15.04.2014) ss. 196-206.

⁴⁶⁶ Milliyet, "Muhallifler 6,5 Saatte ikna edildi", 25.02.2003.

⁴⁶⁷ Milliyet, "Bakanlar imzaladı söz artık Meclis'in", 25.02.2003.

şunları söylemiştir: “1 Mart tartışılırken parti grubu bölündü ve bir bölümü CHP’yle birlikte hareket etti. O bakımdan Tezkere reddedildi.”⁴⁶⁸

4.2. Kamuoyunun Savaş Karşısı Tutumu

Türkiye’de kamuoyunun büyük bir kısmı, ABD’nin Irak’a gerçekleştireceği askeri müdahaleye Türkiye’nin dahil olmasına karşı bir tutum benimsemiştir. Bu hususta, kamuoyunu ikna etmek amacıyla AKP Hükümeti tarafından yapılan girişimlerin başarılı olmadığı ileri sürülebilir. Bu bakımdan, dış politikanın yürütülmesinde gerekli olan kamuoyu desteği sağlanamamış ve kamuoyu baskısı altındaki Hükümetin dış politikadaki görece özerkliği azalmıştır.

Kamuoyunun savaş karşıtı bir tutum benimsemesinin nedenlerinin başında, Körfez krizi sırasında kurulan Çekiç Güç sonrası Irak’ın kuzey bölgesinde, başta PKK olmak üzere, Kürt gruplarının güçlenmesi gelmektedir. Bölücü bir örgüt olarak tanımlanan PKK’nın, Irak’ın kuzeyinde güçlenmesi ve 1990’lar boyunca bölgede yaşanan düşük yoğunluklu savaş sonucunda çok sayıda kişinin hayatını kaybetmesi neticesinde kamuoyu, Kuzey Irak’taki gelişmelerle yakından ilgilenmeye başlamıştı. Nitekim Tezkere’nin Meclise gönderilmesinin ardından, Saddam muhaliflerinin bir araya geldiği ve ABD Başkanı Bush’un danışmanı olan Zalmad Halilzad’ın da katıldığı toplantıda Mesud Barzani’nin, Türk askerini bölgede istemediklerini söylemesi,⁴⁶⁹ hem devlet içinde hem de kamuoyunda tepkiye sebep olmuştur.

Kamuoyunun savaşa karşı olmasının sebeplerinden bir diğeri, bu savaşın Türkiye’nin değil, emperyalist hedeflerle bölgeye askeri müdahalede bulunacak olan ABD’nin savaşı olduğuna yönelik inançtır.⁴⁷⁰ Buna göre, ABD’nin emperyalist hedeflerle gerçekleştireceği bu müdahalede Türkiye’nin herhangi bir çıkarı yoktur ve bu bakımdan Türkiye savaş karşıtı bir politika izlemelidir. Bu husus, hali hazırda var olan ve Kuzey Irak’taki Kürt oluşumunun

⁴⁶⁸ Bölükbaşı, op.cit., s. 136.

⁴⁶⁹ Milliyet, “Sadece Amerikan askerini istiyoruz”, 27.02.2003.

⁴⁷⁰ Özellikle sol eğilimli kesimlerde, ABD’nin kendi emperyalist amaçları doğrultusunda bölgeyi şekillendireceği ve bu durumun, Türkiye’nin güvenliği açısından sorunlar yaratacağı hususu üzerinde durulmaktaydı. Diğer yandan, bu kesim, ‘Müslümanı Müslümana kırdırma’ söylemini de bir muhalefet unsuru olarak kullanacaktır. Bu hususta bkz.: Güneş Ayaz, “NATO Mollası Tayyip Müslüman Ülkesini Amerikan Üssü Yapacak”, **Türk Solu**, S. 19, 16.12.2003, <http://www.turksolu.com.tr/19/kapak19.htm>, (e.t. 03.01.2014); Erkin Yurdakul, “AKP Şeytan’ın emrinde”, **Türk Solu**, S. 23, 10.02.2003, <http://www.turksolu.com.tr/23/kapak23.htm>, (e.t. 03.01.2014).

da körüklediği anti-Amerikancılığın bir yansımasıdır. Yukarıda belirtilen iki unsur, Kuzey Irak'taki Kürt oluşumu ve emperyalizm söylemi, kamuoyunun savaşa karşı olmasının temel sebepleridir. Türk halkına göre, Türkiye savaşa karşı bir tutum almalıdır. Nitekim Tezkerenin Mecliste görüşüldüğü 1 Mart tarihinde Ankara'da düzenlenen, çok sayıda kişinin ve Savaş Karşıtı Platform, DİSK, KESK, TMMOB ve TTB gibi sivil toplum kuruluşlarının katıldığı savaşa karşı hayır mitingi,⁴⁷¹ savaşa yönelik kamuoyu tepkisini göstermesi bakımından önemlidir.

4.3. Meclisin Kısıtlayıcı Rolü

Daha önce de belirtildiği gibi, bir hükümetin dış politikadaki görece özerkliğini belirleyen unsurlardan biri, yasamanın dış politikadaki yetkilerini düzenleyen yasama normlarıdır. Yasama organının dış politikanın idaresinde kullanabileceği yetkiler, hükümetlerin görece özerkliğini arttıran ya da azaltan etkilerde bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, devletlerin yönetim biçimleri, demokratik yönetim biçimleri açısından hükümetlerin Meclis içindeki konumları belirleyici olmaktadır.

Türkiye açısından bakıldığında, Meclisin dış politika üzerindeki yetkileri, anlaşmaların yapılması ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin yurt dışına gönderilmesi veya yabancı askeri güçlerin Türkiye'de konuşlanması olarak düzenlenmiştir. Diğer yandan, parlamenter demokratik sistemin uygulandığı Türkiye'de, Meclis içerisinde çoğunluğu oluşturan tek parti hükümetlerinin dış politikadaki özerkliğinin fazla olduğu söylenebilir.

550 milletvekilinden oluşan Mecliste 363 sandalyeye sahip olan AKP, Meclis içerisinde güçlü bir konuma sahipti. Bununla birlikte 1 Mart Tezkeresi, Meclis tarafından kabul edilmemiştir. Bunun sebeplerinin başında, yukarıda da belirtildiği gibi, AKP Hükümeti'nin, herhangi bir grup kararı almaması ve kendi tabanındaki milletvekillerini serbest bırakması gelmektedir. Bu durum, parti disiplinin kaybolmasını ve parti içinde ayrışmaların bulunduğu bir ortamda, AKP'li milletvekillerinin kendi tercihleri çerçevesinde oy kullanabilmesini beraberinde getirmiştir. Diğer yandan, Meclis içerisinde 178 sandalyeye sahip CHP'nin tezkereye karşı bir tutum benimsemesi de⁴⁷² Hükümet'in dış politikadaki serbestliğini azaltmıştır.

⁴⁷¹ Milliyet, "Ankara'da 3.5 saat süren on binler haykırdı: Tayyip Gitsin Askere", 02.03.2003.

⁴⁷² Radikal, "CHP'den Tezkereye ret oyu", 28.02.2003.

Meclisin tezkere aleyhine bir tutum almasında kamuoyunun tepkisi önemli bir rol oynamıştır. Daha önce de belirtildiği gibi, kamuoyunun büyük bir kısmı savaş karşıtı bir tutum benimsemişti. Bu husus milletvekilleri üzerinde büyük bir baskı oluşturmuştur. Öyle ki, iktidar partisi AKP, kendisini seçim öncesinde destekleyen kesimlerin baskısı altında kalmıştır. Nitekim İslamcı siyaset içerisinde önemli bir yer tutan Vakit gazetesi yazarı Abdurrahman Dilipak, AKP grubunda milletvekillerinin elini sıkarak, Türkiye'nin savaşa müdahil olmaması gerektiğini belirtmiştir.⁴⁷³ Ali Bulaç, Ahmet Taşgetiren gibi Hükümeti destekleyen önemli isimler de Tezkere aleyhine bir tutum almıştır.

Diğer yandan, 26 Şubat günü Milliyet'te 'asker rahatsız' başlığıyla yayınlanan bir haber de, Meclis üzerinde baskıya sebep olmuştur. Bu haberde Fikret Bila, ismi verilmeyen üst düzeyde bir komutanla yaptığı konuşmada komutanın, Tezkereyle ilgili çok önemli pürüzlerin olduğunu ve 24 Şubat günü Meclise sevk edilen Tezkere'nin bu şekliyle kabul edilmemesi gerektiğini söylediğini ifade etmiştir. Ayrıca komutan, Kürt parlamentosunun Kuzey Irak'a yabancı asker sokmama kararı aldığını, ABD'nin Kürt gruplara ağır silah, özellikle uçaksavar vermesinin anlamsız olduğunu söylemiştir.⁴⁷⁴ Bu haberin Meclis üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu ileri sürülebilir. Zira Fikret Bila, bu haber sonrasında Gül'ün danışmanlarından birinin kendisini aradığını ve haberin, tezkereye karşı kuşkuları olan milletvekillerinin tezkere aleyhine oy vermesine neden olabileceğini söylediğini belirtmiştir.⁴⁷⁵

Tezkere'nin Meclis tarafından kabul edilmemesinin başka bir sebebi de Irak'a yapılacak olan askeri müdahalenin uluslararası meşruiyete sahip olmamasıdır.⁴⁷⁶ BM Güvenlik Konseyi'nden herhangi bir askeri müdahale kararı çıkmaması, sürecin başından itibaren uluslararası meşruiyet vurgusu yapan Türkiye'nin, ABD ile birlikte hareket etme noktasında ikilemde kalmasını beraberinde getirmiştir. Bunun yanında, yurt dışına asker gönderilmesi ve yabancı askerlerin Türkiye'de konuşlanması hususunu düzenleyen Anayasa'nın 92'inci maddesi, uluslararası meşruiyet koşulunu ortaya koymaktadır. Bu husus, milletvekilleri üzerinde etkili olmuştur.

⁴⁷³ Yetkin, op.cit., s. 170.

⁴⁷⁴ Bila, op.cit., s. 214.

⁴⁷⁵ Ibid., s. 215.

⁴⁷⁶ Bölükbaşı, op.cit., s. 132.

Uluslararası meşruiyetin olmamasının yanı sıra, Meclisteki milletvekillerinin ABD ve Türkiye arasında tamamlanan mutabakat metninin içeriğinden de haberi yoktur. Bu hususta Deniz Bölükbaşı, daha sonradan verdiği bir mülakatta, Meclis Başkanı Arınç'ın tutumu nedeniyle, milletvekillerini aydınlatmak ve ABD ile mutabık kılınan belgeler hakkında bilgi vermek için konuşma imkanı bulamadığını belirtmiştir.⁴⁷⁷ Bu husus önemlidir zira basında, ABD'nin Kürt grupları silahlandırdığı ve Türkiye'nin kırmızı çizgilerine saygı duymadığı şeklinde haberler yapılmaktaydı.⁴⁷⁸ Bu durum, Meclisin Tezkere karşıtı bir tutum almasında oldukça belirleyici olmuştur.

Yukarıda belirtilen unsurlar, AKP Hükümeti'nin Meclis içerisindeki gücünü kaybetmesine sebep olmuştur. Bu durumun sonucunda AKP, her ne kadar Meclis içerisinde 363 sandalyeye sahip olsa da, dış politikada istediği manevraları yapma imkanına sahip olamamıştır. Tezkere'nin fiiliyata geçirilmesi noktasında, Meclis kısıtlayıcı bir aktör olarak konumlanmıştır.

4.4. AKP'nin Devlet İçindeki Zayıf Konumu

Daha önce de belirtildiği gibi, 3 Kasım seçimlerinden kısa bir süre önce kurulan AKP'nin, iktidar tecrübesi yoktu. AKP'nin içinde çıktığı RP ise iktidarda çok az bir süre kalabilmişti ve 28 Şubat süreci sonrasında, laik düzene aykırı eylemlerin odağı olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştı. Bu durum, AKP'nin devlet kadroları içerisindeki örgütlenmesinin zayıflığına bir karinedir.

İktidar tecrübesi olmayan ve yeni bir parti olan AKP'nin, devlet içerisindeki örgütlenmesinin zayıflığı, dış politikanın idaresinde bürokrasiden ziyade, kendi partisi bünyesindeki danışmanlardan istifade etmesini beraberinde getirmiştir. Bu hususta, Cüneyd Zapsu, Egemen Bağış, Ali Babacan gibi isimler dış politikanın idaresinde önemli danışmanlar olarak ön plana çıkmıştır. Diğer yandan, süreç içerisinde dış işleri bürokrasisi Hükümet arasında zaman zaman farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. Nitekim Dışişleri Bakanı

⁴⁷⁷ Ibid., s. 156.

⁴⁷⁸ Özellikle Bölükbaşı ile Lino arasında yürütülen müzakerelerdeki pürüzlerin basında yer alması, Meclisin tutumunu etkilemiştir. Bu hususta bazı haberler için bkz.: Fikret Bila, "ABD'li Komutan Olmaz", **Milliyet**, 02.09.2003; Fikret Bila, "Gurkha değiliz", **Milliyet**, 10.02.2003; Fikret Bila, "Uçaksavalar kime?", **Milliyet**, 26.02.2003.

Yaşar Yakış'ın “*gereklilik doğarsa ABD ile işbirliği içine gireriz*” açıklamasının bizzat Bakanlık tarafından tekzip edilmesi bu hususta önemli bir göstergedir.

AKP'nin devlet içerisindeki konumun zayıflığının diğer bir göstergesi, 1 Mart Tezkeresi'nin Meclise sevk edilmesinden önce, 28 Şubat 2003 tarihli MGK toplantısının beklenmesidir. AKP Hükümeti, 1 Martta Meclise sevk edilen Tezkere'nin oylanmasından önceki MGK toplantısında, Tezkere lehine bir tavsiye kararının çıkmasını beklemiştir. Böylece, Tezkere'nin sebep olacağı tepkiler azaltılabilecekti. Diğer yandan, hukuksal olarak da MGK, devletin ve milletin ulusal güvenliğinin korunmasından sorumlu bir organdı. 2000'li yıllarda ordunun Türk siyasal hayatındaki konumu ve MGK içerisinde askerin ağırlıklı olduğu göz önüne alındığında, AKP Hükümeti'nin dış politikada inisiyatif alma konusundaki zayıflığı daha belirgin hale gelmektedir.

AKP ile devletin diğer kademeleri içindeki uyumsuzluk Tezkere sürecinde kendisini göstermiştir. Bu hususta, Tezkere süreciyle de ilintili olarak, en önemli makam Cumhurbaşkanlığı makamıydı.⁴⁷⁹ Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Türkiye'nin savaşa dahil olmamasını, ABD ile birlikte hareket edilecekse, bunun uluslararası meşruiyet kuralları çerçevesinde gerçekleşmesi gerektiğini birçok defa dile getirmiştir. MGK üyesi Sezer'in uluslararası meşruiyet vurgusunun Mecliste Tezkere aleyhine bir etkiye sebep olduğu ileri sürülebilir.

Yukarıda belirtilen hususlar, yani AKP gurubunun bölünmesi, kamuoyunun tepkisi, Meclisin tutumu ve AKP'nin devlet içerisindeki zayıflığı, AKP Hükümeti'nin istediği dış politika eylemini gerçekleştirebilmesi hususunda engel teşkil etmiştir. Meclis içerisinde güçlü bir çoğunluğa sahip AKP Hükümeti, toplumu ve kendi tabanını ikna etme konusundaki başarısızlıklar ve dış politikanın idaresinde sistem içerisinde geçerli olan ve hükümetlerin dış politikadaki özerkliğini azaltan sebepler nedeniyle dış politikadaki manevra alanını kaybetmiştir. Bunun sonucunda, 1 Mart Tezkeresi Meclis tarafından kabul edilmemiştir.

⁴⁷⁹ Cumhurbaşkanlığı makamı her ne kadar sembolik bir makam da olsa da 1982 Anayasasının Cumhurbaşkanına tanınan yetkileri arttırması, Cumhurbaşkanını önemli bir konuma getirmekteydi. Bu husus, her ne kadar farklı bir siyasi konjonktür olsa da Cumhurbaşkanı Özal'ın Körfez Krizi sırasında oynadığı rol düşünüldüğünde daha belirgin bir hale gelmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada, 1 Mart Tezkeresi'ne giden süreç ile Tezkere sürecinde Türkiye'deki yetkili karar alıcıların değerlendirmeleri ve ulusal politikadaki diğer organlar ile kamuoyunun karar alıcılar üzerindeki etkisi, neoklasik realizm temelinde analiz edilmiştir. Diğer yandan, benzer uluslararası politika koşullarında, başka bir deyişle, uluslararası sistemdeki kapasite ya da kaynak dağılımı aynı kaldığı halde, Türkiye'deki hükümetler, Irak'ın geleceğine ilişkin Türkiye'nin alması gereken tutuma yönelik farklı yaklaşımlara sahip olmuşlar ve süreç içerisinde farklı baskılara maruz kalmışlardır. Bu durum, hükümetlerin dış politika eylemlerini açıklama iddiasında olan ve dış politika eyleminin açıklanması noktasında, uluslararası sistemdeki kaynak dağılımı yanı sıra, ulusal politik süreçlerin de analize dahil edilmesi gerektiğini öne süren neoklasik realizmi tanıtlar niteliktedir.

1990-91 Körfez Krizi sırasında, Cumhurbaşkanı Özal ve Akbulut Hükümeti, Türkiye'nin ABD ve uluslararası toplumla birlikte hareket etmesini istemiş ve Irak'a yapılan askeri müdahaleye lojistik destek vermiştir. Bu dönemde Cumhurbaşkanı Özal ve Akbulut Hükümeti, bu politikaya karşı olan unsurları tasfiye etmiş ve Meclis üzerinde kontrol sağlayarak Meclisin dış politika üzerindeki kısıtlayıcı rolünü aşabilmişlerdir.

11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen saldırılardan sonra ABD'nin değişen ulusal güvenlik stratejisi sonrası dönemde yeniden gündeme gelen askeri müdahale ve Saddam rejiminin tasfiyesi hususunda, toplum ve devlet nazarındaki konumu zayıf olan ve herhangi bir kritik kararı uygulama noktasında yeterli kabiliyete haiz olmayan, iktidardaki Koalisyon Hükümeti, ABD ile birlikte hareket etmeme ve savaş-dışı bir konumda kalma politikası izlemiştir.

3 Kasım seçimlerinden sonra iktidara gelen ve Meclis içerisinde çoğunluğa sahip AKP Hükümeti ise kendi içinde farklılaşmakla birlikte, ABD'yle birlikte hareket etme eğilimi göstermiş ancak Meclis ve kamuoyunu ikna edememiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında, 1990-91 Körfez Krizi sonrasında Kuzey Irak'ta, başta Türkiye tarafından birincil tehditlerden biri olan PKK olmak üzere, Kürt gruplarının yükselmesi ve bu durumun toplumda sebep olduğu Amerikan karşıtı söylemler, gerçekleştirilecek olan müdahalenin uluslararası meşruiyete sahip olmaması ve AKP'nin devlet içerisindeki zayıf konumu, AKP Hükümeti'nin dış politikadaki görece özerkliğini azaltmış ve Hükümet, istediği politikaları

uygulayamamıştır. Başka bir deyişle Hükümet, yukarıda belirtilen endişeleri giderecek ve Meclis ile kamuoyunu ikna edecek politikaları uygulamakta yetersiz kalmış ve istediği dış politikanın uygulanması hususunda destek sağlayamamıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

ATAR Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, 7. b., Mimoza Yayınları, Konya, 2012.

BALBAY Mustafa, **Irak Bataklığında Türk Amerikan İlişkileri**, 5. b., Cumhuriyet Kitaplığı, İstanbul, 2007.

BİLA Fikret, **Ankara'da Irak Savaşları: Sivil Darbe Girişimi ve Gizli Belgelerle 1 Mart Tezkeresi**, 6. b., Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2007.

BÖLÜKBAŞI Deniz, **1 Mart Vakası Irak Tezkeresi ve Sonrası**, 4. b., Doğan Kitap, İstanbul, 2008.

BULAÇ Ali, **Göçün ve Kentin İktidarı**, 1. b., Çıra Yayınları, İstanbul, 2010.

CAMERON Fraser, **U.S. Foreign Policy after the Cold War**, 2. p., Routledge Press, New York, 2005.

CHRISTENSEN Thomas J., **Useful Adversaries: Grand Strategy, Domestic Mobilization, and Sino-American Conflict 1947–1958**, Princeton University Press, New Jersey, 1996.

DAVUTOĞLU Ahmet, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, 1. b., Küre Yayınları, İstanbul, 2001.

DAVUTOĞLU Ahmet, **Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar**, 3. b., Küre Yayınları, İstanbul, 2013.

DOĞAN Erhan, "Türk Dış Politikası ve Sivil Toplum Kuruluşları", **XXI.Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi**, ed. Faruk Sönmezoğlu, Nurcan Özgür Baklacioğlu, Özlem Terzi, 1. b., Der Yayınları, İstanbul, 2012.

DONELLY Jack, **Realism and International Relations Themes in International Relations**, Cambridge University Press, New York, 2000.

EFEĞİL Ertan, **Körfez Krizi ve Türk Dış Politikası Karar Verme Modeli**, 1. b., Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2002.

ERİMİHAN Ahmet, **Çuvalfaki Müttefik**, 1. b., Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004.

EVANS Peter, **Embedded Autonomy: States and Industrial Transformation**, 1st p., Princeton University Press, New Jersey, 1995.

FOLKER Sterling Jennifer, **Theories of International Cooperation and the Primacy of Anarchy**, State University of New York Press, New York, 2002.

FORDHAM Benjamin O., **Building Cold War Consensus: The Political Economy of U.S. National Security Policy 1949-51**, 1st p., The University of Michigan Press, Michigan, 2001.

GILPIN Robert, **War and Change in World Politics**, 1st p., Cambridge University Press, New York, 1981.

GÖKDAĞ Remzi, **Amerikan Medyasında 11 Eylül**, 1.b., E Yayınları, İstanbul, 2001.

GÖNLÜBOL Mehmet, **Dış Politika: İç etkenler açısından bir dış politika incelemesi**, 1. b., Ulusal Basımevi, Ankara, 1969.

GÖZLER Kemal –Kaplan Gürsel, **İdare Hukuku Dersleri**, 13. b., Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa, 2012.

GÖZLER Kemal, **Anayasa Hukuku Genel Esaslar & Ders Kitabı**, Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa, 2013.

GÖZLER Kemal, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 14. b., Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa, 2013.

GÖZÜBÜYÜK Şeref, **Anayasa Hukuku**, 14. b., Turhan Kitapevi, Ankara, 2006.

HOBSON John, **The State and International Relations**, Cambridge University Press, New York, 2003.

KAYA Gazanfer.–AYAN Sezer, **Türkiye’de Anayasalar ve Sivil Toplum**, 1. b., Ütopya Yayınevi, Ankara, 2011.

KAZGAN Gülten, **Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi: Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye**, 4. b., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.

LEVY Jack S., –R. THOMPSON William, **Causes of War**, 1st p., Wiley-Blackwell Publication, Oxford, 2010.

MEARSHEIMER John, **The Tragedy of Great Power Politics**, University of Chicago Press, New York, 2001.

MERDAN Hekimoğlu Mehmet, **Anayasa Hukukunda Karşılaştırmalı Demokratik Sistemler ve Türkiye**, 1. b., Detay Yayıncılık, Ankara, 2009.

MORGENTHAU Hans, **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Piece**, Alfred A. Knopf Press, New York, 1948.

ORAN Baskın, **Kalkık Horoz**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998.

REÇBER Kamuran, **Diploması ve Konsolosluk Hukuku**, 1. b., Dora Yayınları, Bursa, 2011.

RIPSMAN Norrin M., **Peace-Making By Democracies: The Effect of State Autonomy on The Post–World War Settlements**, 1st p., The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania, 2002.

SCHWELLER Randall L., **Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy for World Conquest**, Columbia University Press, New York, 1998.

SİLLELİ Turhan, **Büyük Oyunda Türkiye-İrak İlişkileri**, 1.b., IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.

SNYDER Jack, **Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition**, Cornell University Press, New York, 1991.

SÖNMEZOĞLU Faruk, **Türk Dış Politikası/İkinci Dünya Savaş'ından Günümüze**, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 546.

SÖNMEZOĞLU Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, 4.b., Filiz Kitapevi, İstanbul, 2005.

SUCTCH F Peter –ELLIAS Junita, **International Relations: The Basics**, 1st p., Routledge Press, New York, 2007.

TANÖR Bülent, –Yüzbaşıoğlu Necmi, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 13. b., Beta Yayıncılık, İstanbul, 2013.

TUNCEL Gökhan, **Sivil Toplum ve Devlet**, 1. b., Bilsam Yayıncılık, Malatya, 2011.

URAL Abdullah, **11 Eylül Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası ve Türkiye'ye Yansımaları**, 1.b., Akademik Kitaplar Yayıncılık, İstanbul, 2009.

WALTZ Kenneth N., **İnsan, Devlet ve Savaş**, çev. Enver Bozkurt, Selim Kanat, Serhan Yalçınar, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2009.

WALTZ Kenneth N., **Theory of International Politics**, Addison-Wesley Publishing Company, Massachusetts, 1979.

WIARDA Howard J., **American Foreign Policy in Regions of Conflict**, 1st p., Palgrave Macmillan Press, New York, 2011.

WILLIAMS Micheal C., **The Realist Tradition and the Limits of International Relations**, Cambridge University Press, New York, 2009.

WITTKOPF Eugene R. –JONES Christopher M. –KEGLEY Charles W. JR., **American Foreign Policy Pattern and Process**, 7th p., Thomson Wadsworth Press, New York, 2008.

WOHLFORTH William C. –Brooks Stephen, **World Out of Balance: International Relations and The Challenge of American Primacy**, 1st p., Princeton University Press, New Jersey, 2008.

WOHLFORTH William C., **The Elusive Balance: Power and Perceptions During the Cold War**, Cornell University Press, New York, 1993.

YANARDAĞ Merdan, **Yeni Muhafazakarlar (Neo-Cons)**, 1. b., Chiviyazıları [Nemesis Kitaplığı], İstanbul, 2004.

YAVUZ M. Hakan, **Erbakan'dan Erdoğan'a Laiklik, Demokrasi ve Kürt Sorunu**, çev. Leman Adalı, 1. b., Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011.

YETKİN Murat, **Tezkere: Irak Krizinin Gerçek Öyküsü**, 2. b., Remzi Kitapevi, İstanbul, 2004.

YÜKSEL Taşkın, **AKP Devri: Türkiye Siyaseti, İslamcılık ve Arap Baharı**, 1. b., Birikim Yayınları, İstanbul, 2013.

ZAKARIA Fareed, **From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role**, Princeton University Press, New Jersey, 1998.

Makaleler

AKÇA İsmet, “Kolektif bir sermayedar olarak Türk Silahlı Kuvvetleri”, **Birikim: Aylık Sosyalist Kültür Dergisi**, S. 160-161, Ağustos-Eylül 2002, ss. 80-102.

AKÇAM Taner, “Türkiye ve Körfez Krizi”, **Birikim Dergisi**, Sayı 23, Şubat 1991, ss. 16-25.

AKDEMİR Erhan, “11 Eylül Sonrası Amerika’nın Ortadoğu Politikası ve Düşünce Kuruluşları”, **11 Eylül Sonrası Ortadoğu**, ed. Sedat Laçiner, Arzu Celalifer Ekinci, Usak Yayınları, Ankara, 2011, ss. 281-233.

AKNUR Müge, “TSK’nın Dış Politika Üzerindeki Etkisi”, **Türkiye’nin Değişen Dış Politikası**, ed. Cüneyt Yenigün, Ertan Efegil, 1. b., Nobel Yayıncılık, 2010, ss. 127-151.

AKŞİN Sina, “Siyasal Tarih (1995-2003)”, **Türkiye Tarihi: Bugünkü Türkiye 1980-2003**, ed. Bülent Tanör, Korkut Boratav, Sina Akşin, 8. b., Cem Yayın Evi, İstanbul, 2008, ss. 163-184.

AKYÜZ Abdullah, “Türk-Amerikan İlişkilerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü”, **Sivil Toplum ve Dış Politika**, ed. Semra Cerit Mazlum, Erhan Doğan, 1. b., Bağlam Yayıncılık, 2007, ss. 209-233.

ARI Tayyar, “Türkiye, Irak ve ABD: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Basra Körfezi’nde Yeni Parametreler”, **21.Yüzyılda Türk Dış Politikası**, ed. İdris Bal, 2. b., Nobel Yayıncılık, Ankara, 2004, ss. 701-723.

ASHLEY Richard, “The Poverty of Neorealism”, **Neorealism and its Critics**, ed. Robert O. Keohane, 1st p. Columbia University Press, New York, 1986, pp. 255-301.

ATAMAN Muhittin, “Özalist Dış Politika”, **Bilgi: Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 2, 2002, ss. 47-62.

AWAN Safeer Muhammad, “Global Terror and the Rise of Xenophobia/Islamophobia: An Analysis of American Cultural Production Since September 11”, **Islamic Studies**, Vol. 49, No. 4, Winter 2010, pp. 521-537.

BAYRAMOĞLU Ali, “Asker ve siyaset”, **Birikim: Aylık Sosyalist Kültür Dergisi**, S. 160-161, Ağustos-Eylül 2002, ss. 28-49.

BİLA Fikret, “Türkiye’nin Son Dönem Dış Politikasında DSP’nin Rolü”, **Uluslararası İlişkiler ve Türk Siyasal Partileri**, ed. Nejat Doğan, Mahir Nakip,, 1. b., Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006, ss. 345-363.

BORATAV Korkut, "İktisat Tarihi", **Türkiye Tarihi: Bugünkü Türkiye 1980-2003**, ed. Bülent Tanör, Korkut Boratav, Sina Akşin, 8. b., Cem Yayın Evi, İstanbul, 2008, ss. 187-243.

COHEN Bernard, "The Influence of Special-Interest Groups and -Mass Media on Security Policy in the United States", **Perspectives on American Foreign Policy**, ed. Charles W. Kegley, JR., Eugene R. Wittkopf, St. Martin's Press, New York, 2008, pp. 222-241.

COLIN Elman, "Realism", **International Relations Theory for the Twenty-First Century**, 1st p. ed. Martin Griffiths, Routledge Press, New York, 2007, pp. 11-21.

DESCH Michael C., "War and Strong States, Peace and Weak States?", **International Organization**, Vol. 50, No. 2, Spring 2006, pp. 237-268.

DESSLER David, "What's at Stake in the Agent-Structure Debate?", **International Organization**, Vol. 43, No. 3, Summer 1989, pp. 441-473.

DOBSON Alan P., **US Foreign Policy since 1945**, 2nd p., Routledge Press, New York, 2006.

DOLE Bob, "Shaping America's Global Future", **Foreign Policy**, No. 98, Spring 1995, pp. 28-43.

DONNELLY Jack, "Realism", **Theories of International Relations**, 3rd p. ed. Scot Burchill, Andrew Linklater, Palgrave Macmillan Press, New York, 2005, pp. 29-55.

DUECK Colin, "Ideas and Alternatives in American Grand Strategy, 2000-2004", **Review of International Studies**, Vol. 30, No. 4, Oct. 2004, pp. 511-535.

DUGIS Vinsensio, "Domestic Political Structure and Public Influence on Foreign Policy, A Basic Model", **Jurnal Global dan Strategis**, Vol. 3, No. 2, 2009, ss. 169-186.

DURAN Burhanettin, “AKP ve Dönüşümün Aracı Olarak Politika”, çev. Ali Balcı, **AK Parti Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri**, ed. Hakan Yavuz, 1. b., Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010, ss. 333-358.

FIRAT Melek–KÜRKÇÜOĞLU Ömer, “Arap Devletleriyle İlişkiler”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II: 1980-2001**, ed. BaskınOran, 7. b., İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 551-568.

GAUBATZ Taylor, “Democratic States and Commitment in International Relations”, **International Organization**, Vol. 50, No. 1, Winter 1996, ss. 109-139

GILPIN Robert, “The Richness of the Tradition of Political Realism”, **Neorealism and its Critics**, ed. Robert O Keohane, 1st p., Columbia University Press, New York, 1986, pp. 301-322.

GOWAN Peter, “The Bush Turn and The Drive For Primacy”, **The War on Terror and the American ‘Empire’ After the Cold War**, ed. Alejandro Colás, Richard Saull, Routledge Press, 1. p., New York, 2006, pp. 131-155.

GÖZEN Ramazan, “Türkiye ve I. Körfez Savaşı: Kriz Ortamında Dış Politika”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, ed. Faruk Sönmezoğlu, 3. b., Der Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 271-310.

GRONDIN David, “Mistaking Hegemony for Empire: Neoconservatives, the Bush Doctrine, and the Democratic Empire”, **International Journal**, Vol. 61, No. 1, Winter, 2005/2006, pp. 227-241.

GÜNEY Aylin, “Anti-Americanism in Turkey: Past and Present”, **Middle Eastern Studies**, Vol. 44, No. 3, 2008, pp. 471-487.

GÜRPINAR Bulut, “Türkiye Dış Politikasında Bir Aktör: TÜSİAD”, **Sivil Toplum ve Dış Politika**, ed. Semra Cerit Mazlum, Erhan Doğan, 1. b., Bağlam Yayıncılık, 2007, ss.233-255.

HALATÇI Ülkü, “11 Eylül Terörist Saldırıları ve Afganistan Operasyonu’nun Bir Değerlendirmesi”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 2, No: 7, 2006, ss. 80-98.

HALE William, "Turkey, the Middle East and the Gulf Crisis", **International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)**, Vol. 68, No. 4, October 1992, pp. 679-692.

IKENBBERY John G., "America's Imperial Ambition", **Foreign Affairs**, Vol. 81, No. 5, September / October 2002, pp. 44-60.

İNSEL Ahmet, "TSK'nın konumunu değerlendirmek", **Birikim: Aylık Sosyalist Kültür Dergisi**, S. 160-161, Ağustos-Eylül 2002, ss. 18-28.

JENKINS Garreth, "Semboller ve Gölge Oyunu Ordu-AKP İlişkileri 2002-2004", çev. Bayram Sinkaya, **AK Parti Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri**, ed. Hakan Yavuz, 1. b., Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010, ss. 235-258.

JENKINS Gareth "Continuity and Change: Prospects for Civil-Military Relations in Turkey", **International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)**, Vol. 83, No. 2, March 2007, pp. 339-355.

JENNIFER Sterling-Folker, "Realist Environment, Liberal Process, and Domestic-Level Variables", **International Studies Quarterly**, Vol. 41, No. 1, Mar. 1997, ss. 1-25.

JERVIS Robert, "Cooperation Under the Security Dilemma", **World Politics**, Vol. 30, No. 2, 1978, pp. 167-214.

JERVIS Robert, "International Primacy: Is the Game Worth the Candle", **International Security**, Vol. 17, No. 4, Spring 1993, pp. 52-67.

JERVIS Robert, "Understanding The Bush Doctrine", **Political Science Quarterly**, Vol. 118, No. 3, Fall 2003, pp. 365-388.

KATZENSTEIN Peter J., "International Relations and Domestic Structures: Foreign Economic Policies of Advanced Industrial States", **International Organization**, Vol. 30, No. 1, Winter 1976, ss. 1-45.

KEDİKLİ Umut, "Avrupa Birliği'nin Terörizmle Mücadele Politikaları ve Hukuki Boyutu", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt. 2, No: 7, 2006, ss. 54-79.

KUPCHAN Charles A., “After Pax Americana Benign Power, Regional Integration, and the Sources of a Stable Multipolarity”, *International Security*, Vol. 23, No. 2, Fall 1998, pp. 40-79.

LAFEBER Walter, “The Bush Doctrine”, **Diplomatic History**, Vol. 26, No. 4, Fall 2002, pp. 543-558.

LEGRO Jeffrey W. –ANDREW Moravcsik, “Is anybody stil a realist”, **International Security**, Vol. 24, No. 2, Fall 1999, pp. 1-55.

LEVY Jack S., “Domestic Politics and War”, **Journal of Interdisciplinary History**, Vol. 18, No. 4, Spring 1988, pp. 653-673.

LEVY Jack, “The Diversionary Theory of War: A Critique”, **Handbook of War Studies**, ed. Manus I. Midlarsky, University of Michigan Press, Boston, 1989, pp. 259-288.

LOWI Theodore J., “American Business, Public Policy, Case Studies, and Political Theory,” **World Politics**, Vol. 16, No. 4, July 1964, pp. 677-715.

MASTANDUNO Michael –A. LAKE David – IKENBERRY G. John, “Toward a Realist Theory of State Action”, **International Studies Quarterly**, Vol. 33, No. 4, December 1988, pp. 457-474.

MCCARTNEY Paul T., “American Nationalism and U.S. Foreign Policy from September 11 to the Iraq War”, **Political Science Quarterly**, Vol. 119, No. 3, Fall 2004, pp. 399-423.

MEIR Ben Alon, “11 Eylül Sonuçları ve Yeni Düzen”, **11 Eylül Sonrası Ortadoğu**, ed. Sedat Laçiner, Arzu Celalifer Ekinci, 1.b., Usak Yayınları, Ankara, 2011, ss. 9-41.

MILBRATH Lester W., “Interest Groups and Foreign Policy”, **Domestic Sources of Foreign Policy**, ed. James N. Rosenau, Free Press, New York, 1967, pp. 231-251.

MONTEN Janothan, “Primacy and Grand Strategic Beliefs in US Unilateralism”, **Global Governance**, Vol. 13, No. 1, January–March 2007, pp. 119-138

O’LOUGHLIN Ben, “The intellectual antecedents of the Bush regime”, **The War on Terror and the American ‘Empire’ After the Cold War**, ed. Alejandro Colás, Richard Saull, Routledge Press, 1. p., New York, 2006, pp. 91-114.

ÖNİŞ Ziya, “Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Ekonomi-Politiği”, çev. Ali Yıldız, **AK Parti Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri**, ed. Hakan Yavuz, 1. b., Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010, ss. 259-286.

ÖZCAN Gencer, “Türkiye Dış Politikasında Algılamalar, Karar Alma ve Oluşum Süreci”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, 3. b. ed. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 829-895.

POSEN Barry R. –L. ROSS Andrew, “Competing Visions for U.S. Grand Strategy”, **International Security**, Vol. 21, No. 3, Winter 1996/97, pp. 5–53.

PUTNAM Robert, “The Logic of Two-Level Games”, **International Organization**, Vol. 42, No. 3, Summer 1988, pp. 427-460.

RIPSMAN Norrin M., “Neoclassical realism and domestic interest groups”, **Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy**, ed. Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, 1st p., Cambridge University Press, New York, 2009, pp. 170-194.

RISSE-KAPPEN Thomas, “Public Opinion, Domestic Structure, and Foreign Policy in Liberal Democracies”, **World Politics**, Vol. 43, No. 4, Jul. 1991, ss. 479-512.

ROSE Gideon, “Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy”, **World Politics**, Vol. 51, No.1, Oct. 1998, pp. 144-172.

SCHEWELLER Randall L., “Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing”, **International Security**, Vol. 29, No. 2, Autumn 2004, pp. 159-201.

SCHMIDT Brian C. –WILLIAMS Michael C., “The Bush Doctrine and the Iraq War: Neoconservatives Versus Realists”, **Security Studies**, Vol. 17, No. 2, June 2008, pp. 191-220.

SCHWELLER Randall L., “Progressiveness of Neoclassical Realism”, **Progress in International Relations Theory**, ed. Colin Elman, Miriam Fendius Elman, MIT Press, Massachusetts, 2003, pp. 311-349.

SINGH Robert, ”The Bush Doctrine”, **The Bush Doctrine and the War on Terrorism**, ed. Mary Buckley, Robert Singh, 1st p., Routledge Press, New York, 2006, pp. 12-32.

ŞEN Serdar, “Türkiye’yi Anlamak ya da Geçmişten Geleceğe Silahlı Kuvvetler”, **Birikim: Aylık Sosyalist Kültür Dergisi**, S. 96, Nisan 1997, ss. 19-28;

TALIAFERRO Jeffrey W. –LOBELL Steven E. –RIPSMAN Norrin M., “Introduction: Neoclassical realism, The State, and Foreign Policy”, **Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy**,ed. Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, 1st p., Cambridge University Press, New York, 2009, pp. 1-42.

TALIAFERRO Jeffrey W., “Security Seeking Under Anarchy”,**International Security**, Vol. 25, No. 3, Winter 2000/01, pp. 128-171.

TANÖR Bülent, “Türkiye’de Dış İlişkilerin İç Hukuk Rejimi”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, ed. Faruk Sönmezoğlu,3. b., Der Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 809-829.

TELATAR Gökhan, “Yeni Muhafazakârlar, Demokrasinin Yayılması ve Amerikan Dış Politikası”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 67, No: 3, 2012, ss. 159-187.

THOMAS Mackubin, “The Bush Doctrine: The Foreign Policy of Republican Empire”, **Orbis**, Vol. 53, Issue 1, January 2003, pp. 23-40.

TRICE Robert H., “Foreign Policy Interest Groups, Mass Public Opinion and the Arab-Israeli Dispute”, **The Western Political Quarterly**, Vol. 31, No. 2, Jun. 1978, pp. 238-252.

TÜR Özlem, “Türkiye Irak ve Suriye İlişkileri”, **XXI. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, ed. Faruk Sönmezoğlu, Nurcan Baklacioğlu, Özlem Terzi, 1. b., Der Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 593-617.

TÜRKMEN Fusun, “Anti Americanism as a Default Ideology of Opposition: Turkey as a Case Study”, **Turkish Studies**, Vol. 11, No. 3, 2010, pp. 329-345.

UZGEL İlhan, “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II: 1980-2001**, ed. BaskınOran, 7. b., İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 243-325.

UZGEL İlhan, “AKP: Neoliberal Dönüşmün Yeni Aktörü”, **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, ed. Bülent Duru, İlhan Uzgel, 2. b., Phoenix Yayınları, Ankara, 2010, ss. 11-40.

UZGEL İlhan, “TDP’nin Uygulanması”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1: 1919-1980**, ed. Baskın Oran, 12. b., İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 54-95.

WALTZ Kenneth N., “International politics is not foreign policy”, **Security Studies**, Vol. 6, No. 1, 1996, pp. 54-57.

WALTZ Kenneth N., “Realist Thought and Neorealist Theory,” **The Evolution of Theory in International Relations**, ed. Robert L. Rothstein, University of South Carolina Press, Columbia, 1992, pp. 21-39.

WEBER Max, “Political Communities”, **Economy and Society**, ed. Guenther Roth, Claus Wittich, 2st p., University of California Press, New York, 1978. pp. 901-941.

WHEELER Nicholas J., “The Bush Doctrine: The Dangers of American Exceptionalism in a Revolutionary Age”, **Asian Perspective**, Vol. 27, No. 3, 2003, pp. 183-216.

WOHLFORTH William C. –Brooks Stephen, “American Primacy in Perspective”, **Foreign Affairs**, Vol. 81, No. 4, Jul. - Aug., 2002, ss. 20-33.

WOHLFORTH William C., “Stability of a Unipolar World”, **International Security**, Vol. 24, No.1, Summer 1999, ss. 5–41.

YAMAN Didem, “11 Eylül Sonrasında ABD: Algılamalar, Psikolojik Yansımalar ve Yasal Düzenlemeler”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt. 1, No: 1, 2005, ss. 117-142.

YAPICI Utku, “Uluslararası Hukukta Terörizme Karşı Kuvvet Kullanımı Sorunu”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 2, No: 7, 2006, ss. 21-40.

YEŞİLYURT Nuray, ATAY Akdevioğlu, “AKP Döneminde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası”, **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, ed. Bülent Duru, İlhan Uzgel, 2. b., Phoenix Yayınları, Ankara, 2010, ss. 381-410.

YORDÁN Carlos L., “America's Quest for Global Hegemony: Offensive Realism, the Bush Doctrine, and the 2003 Iraq War”, **Theoria: A Journal of Social and Political Theory**, No. 110, August 2006, pp. 125-157.

Diğer Kaynaklar

Elektronik Yayınlar

“September News 2001, “September Daily Timeline&Images”
<http://www.september11news.com/DailyTimeline.htm>, (e.t. 25.12.2012).

“Address to a Joint Session of Congress and the American People”, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html>, (e.t. 29.12.2012).

“Address to a Joint Session of Congress and the American People”,<http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html>, (e.t. 29.12.2012).

“Address to a Joint Session of Congress and the American People”, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html>, (e.t. 05.01.2012).

“At O'Hare, President Says Get On Board”, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010927-1.html>, (e.t. 05.01.2012).

“National Security Strategy 1994”, National Security Strategy Archive, <http://nssarchive.us/NSSR/1994.pdf>, (e.t. 05.01.2012).

“National Security Strategy 1997”, National Security Strategy Archive, <http://nssarchive.us/NSSR/1997.pdf>, (e.t. 05.01.2012).

“National Security Strategy 1998”, National Security Strategy Archive, <http://nssarchive.us/NSSR/1998.pdf>, (e.t. 05.01.2012).

“President Bush Delivers Graduation Speech at West Point”, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/06/20020601-3.html>, (e.t. 05.01.2012).

“TBMM İtüzüğü”, (evrimii) <http://www.tbmm.gov.tr/ictuzuk/ictuzuk.htm>, 15.02.2014.

“The National Security Strategy”, <http://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>, (e.t. 05.01.2012).

“Türkiye Cumhuriyeti Anayasası”, http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf, (e.t. 10.02.2014).

ERKİN Yurdakul, “AKP Şeytan’ın emrinde”, **Türk Solu**, S. 23, 10.02.2003, <http://www.turksolu.com.tr/23/kapak23.htm>, (e.t. 03.01.2014).

GÜNEŞ Ayaz, “NATO Mollası Tayyip Müslüman Ülkesini Amerikan Üssü Yapacak”, **Türk Solu**, S. 19, 16.12.2003, <http://www.turksolu.com.tr/19/kapak19.htm>, (e.t. 03.01.2014).

MARY Ellen O’Connell, “The Myth of Preemptive Self-Defense”, **The American Society of International Law**, <http://www.asil.org/taskforce/O’Connell.pdf>, (e.t. 01.01.2013), p. 1-21.

“Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011”, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, 2012, http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=12&KITAP_ID=152, (e.t. 11.03.2014).

President Delivers “State of the Union”, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html>, (e.t. 02.02.2013).

Project for New American Century, “Letter to President Clinton”, <http://www.newamericancentury.org/iraqclintonletter.htm>, (e.t. 10.06.2013).

Project for New American Century, “Statements of Principles”, <http://www.newamericancentury.org/statementofprinciples.htm>, (e.t. 10.06.2013).

Record Jeffrey, “The Bush Doctrine and War With Iraq”, Strategic Studies Institute, <http://strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/parameters/articles/03spring/record.pdf>, (e.t. 01.02.2013), pp. 4-21.

Rudolf Holsti Ole, “Theories of International Relations”, (Çevrimiçi), <http://people.duke.edu/~pfeaver/holsti.pdf>, 23.11.2013, pp. 1-62.

Statement by the President in His Address to the Nation”, (Çevrimiçi), <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010911-16.html>, 29.12.2012.

T.C. Milli Güvenlik Genel Sekreterliği Resmi Web Sitesi, “2003 Ocak Ayı Toplantısı”, (Çevrimiçi), <http://www.mgk.gov.tr/index.php/2003-yili-ocak-ayi-toplantisi>, 12.09.2013.

Taşpınar Ömer, “The Anatomy of Anti-Americanism in Turkey”, The Brookings Institution, <http://www.brookings.edu/~media/research/files/articles/2005/11/16turkey%20taspinar/taspinar20051116.pdf>, (e.t. 12.08.2013).

The George Washington University The National Security Archive, “Defence Planning Guidance” http://www2.gwu.edu/~nsarchiv/nukevault/ebb245/doc03_extract_nytedit.pdf, (e.t. 10.06.2003).

TÜSİAD Resmi Web Sitesi, “3 Kasım 2002 Genel Seçimleri Sonrasında Kurulacak Hükümetin Öncelikli Gündemini Oluşturması Gereken Konular Hakkında TÜSİAD Görüşleri”, http://www.tusiad.org.tr/__rsc/shared/file/2002-09-30-3Kasim2002GenelSecimlerSonrasinda.pdf, (e.t. 10.09.2013).

TÜSİAD Resmi Web Sitesi, “TÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı Tuncay Özilhan’ın “Irak Krizi: Askeri Müdahale ve Siyasi Gelecek” Semineri Açılış Konuşması”, http://www.tusiad.org.tr/_rsc/shared/file/2003-02-28-TOzilhan.pdf, (e.t. 10.09.2013).

Yüksek Seçim Kurulu Web Sitesi, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2002MilletvekiliSecimi/turkiye/milletvekilisayisigrafik.pdf> (e.t. 30.01.2013).

Yüksek Seçim Kurulu Web Sitesi, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2002MilletvekiliSecimi/turkiye/milletvekilisayisigrafik.pdf>, (e.t. 13.05.2013).

Gazeteler

Hürriyet

Hürriyet

Milliyet

Radikal

Sabah

Yeni Şafak

Zaman

TBMM Tutanak Dergisi

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem 19, Cilt 14 Yasama Yılı 1, 26.06.1992, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c014/tbmm19014089.pdf>, (e.t. 15.04.2014) ss. 124-239.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem 22, Cilt 4, Yasama yılı 1, 06.02.2003. <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c004/tbmm22004032.pdf>, (e.t. 05.05.2013), ss. 573-697.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem 22, Cilt 6, Yasama yılı 1, 01.03.2003, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c006/tbmm22006039.pdf>, (e.t. 05.05.2013), ss. 109-152

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Samet		Yılmaz
Doğum Yeri ve Yılı	İstanbul		09.04.1987
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	İngilizce		İleri Düzey
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2001	2005	General Ali Rıza Ersin Lisesi (Y.D.A)
Lisans	2005	2008	Abant İzzet Baysal Üniversitesi İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü (Y.G.)
	2008	2011	
Yüksek Lisans	2011	2013	İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı (Dersler bitirildi) Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
	2013	2014	
Doktora			
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2013	halen	Uludağ Üniversitesi
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayınlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):	sametyilmaz@uludag.edu.tr		
	Tarih	14.07.2014	
	İmza		
	Adı Soyadı	Samet YILMAZ	

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Samet Yılmaz
Tez Adı	Neoblastin tedavisi ve bu polimerin 1 Mart Tezleri Örneği
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Uygulamalı Bilimler
Bilim Dalı	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Yrd. Doç. Dr. Gökdemir Aydın Kocak
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama İzni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasının ertelenmesini istiyorum 1 yıl ☐ 2 yıl ☐ 3 yıl ☒ ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin vermiyorum

Hazırladığım tezim yukarıda belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih: 06.07.2014

İmza:

RİT-FR-KDD-12/00